

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PROF. DR. FUAT SEZGİN VE DR. URSULA
SEZGİN BİLİMLER TARİHİ
KÜTÜPHANESİNDEKİ BELÂGATE DAİR
MATBU ESERLERİN AÇIKLAMALI
BİBLİYOGRAFYASI

Fatma ŞAHİN

2501221653

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Abdullah KIZILCIK

İSTANBUL 2024

ÖZ

PROF. DR. FUAT SEZGİN VE DR. URSULA SEZGİN BİLİMLER TARİHİ KÜTÜPHANESİNDEKİ BELÂGATE DAİR MATBU ESERLERİN AÇIKLAMALI BİBLİYOGRAFYASI

FATMA ŞAHİN

Bu çalışmamızda Prof. Dr. Fuat Sezgin ve Dr. Ursula Sezgin Bilimler Tarihi Kütüphanesinde bulunan eserler arasından yalnızca belâgat ilmine dair kaleme alınan matbu eserler incelenecektir.

Çalışmamız giriş bölümünden ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemiyle birlikte bibliyografya kavramı, tarihçesi, türleri ve düzenlenmesi hakkında bilgi verilir. Birinci bölüm, Prof. Dr. Fuat Sezgin'in hayatı ve öncülüğünde kurulan kuruluşlar konusudur. İkinci bölümde belâgat ilmi ve belâgatle ilgili çalışmalara yer verilir. Üçüncü bölüm ise Prof. Dr. Fuat Sezgin ve Dr. Ursula Sezgin Bilimler Tarihi Kütüphanesindeki belâgate dair matbu eserlerin açıklamalı bibliyografyasının yapıldığı kısımdır.

Bu tez çalışmasıyla, adı geçen kütüphanede bulunan belâgat ilmine dair kitaplar tespit edilmiş; tespit edilen eserler ve bu eserlerin müellifleri hakkında bibliyografik bir kaynak oluşturularak literatüre katkı sağlanmıştır. Böylece okurların ve gelecekte bu alanda çalışma yapacak olan araştırmacıların, kütüphanede bulunan belâgat ilmine dair eserlere erişiminin artacağı düşünülmüştür. Öte yandan böyle bir çalışma ile bu alanda yapılacak gelecek çalışmaların önünün açılacağı ve bu çalışmalara kolaylık sağlanacağı umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kütüphane, Belâgat, Arapça, Bibliyografya, Eser.

ABSTRACT

ANNOTATED BIBLIOGRAPHY OF PRINTED WORKS ON ELOQUENCE IN THE PROF. DR. FUAT SEZGİN AND DR. URSULA SEZGİN HISTORY OF SCIENCES LIBRARY

FATMA ŞAHİN

In this study, Prof. Dr. Fuat Sezgin and Dr. Ursula Sezgin History of Sciences Library, only Arabic printed works written on the science of rhetoric will be examined among the works.

Our research is divided into three parts, beginning with an introduction. The introduction section addresses the study's objective, scope, and technique, as well as the concept of the bibliography, including its history, categories, and organization. The life of Prof. Dr. Fuat Sezgin and the organizations he founded are covered in the first section. Rhetorical and contextual science studies are featured in the second section. The third part is the section where the annotated bibliography of printed works on rhetoric is made by Prof. Dr. Fuat Sezgin and Dr. Ursula Sezgin History of Sciences Library.

The goal of this thesis is to identify the books on the science of rhetoric in the specified library and to add to the body of literature by producing a bibliographic source containing information on the identified works and their authors. As a result, it is expected that readers and scholars working in this field in the future will have greater access to the library's works on the science of rhetoric. On the other hand, it is hoped that such a study will pave the way for future research in this area and make these investigations easier.

Key Words: Library, Rhetoric, Arabic, Bibliography, Work.

ÖN SÖZ

Ülkemizde ve dünyada teknolojiye rağmen kütüphane ve bilgiye ulaşım imkânı sınırlı olduğundan bibliyografya çalışmaları bu eksikliği önemli ölçüde gideren bir özelliğe sahiptir. Çalışmamız bu eksikliği gidermek ve yeni nesle çalışma azmi vermek adına hazırlanmıştır. Nitekim Prof. Dr. Fuat Sezgin bir konuşmasında çalışmalarını bütün insanlık adına geleceği değiştirmek için yaptığını ifade ederek asıl hedefinin memleket ve millet olduğunu vurgulamıştır. Bu anlayış doğrultusunda Prof. Dr. Fuat Sezgin ve Dr. Ursula Sezgin Bilimler Tarihi Kütüphanesini kurmuştur. Biz de bu kütüphanedeki belâgate dair eserlerin bibliyografyasını yapmayı bu manada amaç edindik.

Prof. Dr. Fuat Sezgin ve Dr. Ursula Sezgin Bilimler Tarihi Kütüphanesi hâlihazırda yaklaşık 27.000 basılı yayına ev sahipliği yapar. Bu yayınların 21.000'i kitap, 6.000'i süreli yayınlardan meydana gelir. Türkçe, Arapça, İngilizce, Almanca, Fransızca, Farsça ve Rusça gibi birçok farklı dildeki kitapların yer aldığı kütüphanede, belirli sayıda yazma ve nadir eserler bulunur. Kütüphanenin en önemli koleksiyonu Sezgin'in Almanya'da kurmuş olduğu Arap-İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü tarafından yayımlanan tıpkıbasımlardan oluşur. Bu tıpkıbasımlar yaklaşık 1.200 ciltten meydana gelir.

Birçok ilim dalına dair kaleme alınmış eserlerin bulunduğu bu kütüphanede belâgat ilmi ile ilgili eserler hakkında düzenli bir katalog çalışması yapılmadığı tespit edilmiştir. Buna binaen adı geçen kütüphanede yer alan kitapların taranarak bu kitaplarla ilgili açıklamalı bibliyografyaların oluşturulmasına ihtiyaç duyulduğu öngörülmüştür.

Uzun taramalar sonucunda adı geçen kütüphanede Arap dili ve edebiyatına dair yaklaşık 4.000 eser olduğunu ve bu eserlerin bizzat Fuat Sezgin tarafından çeşitli kitabevlerinden satın alındığını ve kendi kütüphanesinden yaptığı bağışlarla derlenen eserler olduğunu tespit ettik. Eserlerin bir kısmında müelliflerin Sezgin adına atmış oldukları imzalara ve güzel dileklere şahit olduk.

Kütüphane kataloğunda yazım hatalarının olması sebebiyle kütüphaneye giderek kitapları bizzat tetkik ettiğimizden tarama sürecimiz tahmin ettiğimizden daha uzun ve çok çaba gerektiren bir süreç oldu fakat sonunda belâgat ilmine dair 88 esere ulaşmayı başardık. Bazı eserlerin açıklamalı bibliyografyasını yaparken bilginin kısıtlı olması sebebiyle eserlerin ön sözlerini çevirdik.

Giriş, üç bölüm ve sonuçtan meydana gelen tezimizin giriş kısmında çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemiyle birlikte bibliyografya kavramı, tarihçesi, türleri ve düzenlenmesi hakkında bilgiler verdik. Birinci bölümde Prof. Dr. Fuat Sezgin'in hayatı ve öncülüğünde kurulan kuruluşlar konusunu ele aldık. İkinci bölümde belâgat ilmi ve belâgatle ilgili yapılmış olan çalışmalara yer verdik. Üçüncü bölümde ise Prof. Dr. Fuat Sezgin ve Dr. Ursula Sezgin Bilimler Tarihi Kütüphanesindeki belâgate dair matbu eserlerin açıklamalı bibliyografyasını yaptık.

Tezimizin aslını teşkil eden üçüncü bölümde, öncelikle alfabetik sıraya göre eserlerin bibliyografik künyelerini verdik. Bu bibliyografik künyeler: -çalışmamız bir eser bibliyografyası olduğundan- Eser adı, müellif adı, -varsa- hazırlayanın adı, eserin basıldığı tarih ve şehir, yayınevi, sayfa sayısı ile kütüphanedeki yer numarası şeklindedir. Bahsi geçen 88 eser ve müellifleri hakkında gerek duyulduğunda neşredeni hakkında bilgi vererek açıklamalı bibliyografyasını yaptık.

Tez çalışmamda, öncelikle ilgi ve desteğinden dolayı kıymetli danışmanım Prof. Dr. Abdullah Kızılcık Hoca'ma teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Bana desteklerini esirgemeyen tüm kütüphane çalışanlarına minnettarım. Ayrıca görüşlerinden çokça istifade ettiğim değerli arkadaşım Nazlı Yılmaz Öztürk'e teşekkür ederim.

Son olarak çalışmalarım esnasındaki maddi-manevi fedakarlığından dolayı eşim Mahmut Şahin'e ve eğitim hayatım boyunca bana desteklerini esirgemeyen ve her daim beni ilme teşvik eden aileme minnettarım.

Fatma Şahin
İstanbul, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖN SÖZ	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLİME ADANMIŞ BİR HAYAT – PROF. DR. FUAT SEZGİN

1.1. HAYATI.....	7
1.1.1. Sezgin'in Doğumu ve Ailesi.....	7
1.1.2. Sezgin'in Okul Hayatı.....	7
1.1.3. Sezgin'in Almanya Yılları	10
1.1.4. Sezgin'in Evlilik Hayatı.....	12
1.1.5. Sezgin'in GAS Adlı Eseri ve Kral Faysal Ödülü.....	12
1.1.6. Sezgin'in Vefatı.....	13
1.2. PROF. DR. FUAT SEZGİN'İN ÖNCÜLÜĞÜNDE KURULAN KURULUŞLAR	14
1.2.1. Arap-İslam Bilimler Tarihi Enstitüsü	14
1.2.2. Arap-İslam Bilimler Tarihi Enstitüsü Müzesi.....	14
1.2.3. Arap-İslam Bilimler Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi	14
1.2.4. İstanbul İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi.....	15
1.2.5. Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı	16
1.2.6. Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Enstitüsü.....	16
1.2.7. Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı Yayınevi.....	16
1.2.8. Prof. Dr. Fuat Sezgin ve Dr. Ursula Sezgin Bilimler Tarihi Kütüphanesi	17

İKİNCİ BÖLÜM

BELÂGAT VE BELÂGAT İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

2.1. BELÂGAT İLMİ	19
2.2. ARAP EDEBİYATINDA BELÂGATLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR.....	20

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PROF. DR. FUAT SEZGİN VE DR. URSULA SEZGİN BİLİMLER TARİHİ KÜTÜPHANESİNDEKİ BELÂGATE DAİR MATBU ESERLERİN AÇIKLAMALI BİBLİYOGRAFYASI

3.1. Abdülkâhir el-Cürcânî Belâgatuhu ve Nakduhu.....	26
3.2. el-Aksa'l-Karîb fî İlmi'l-Beyân	27
3.3. el-Bâkîllânî ve Kitâbühû İ'cazü'l-Kur'ân: Dirase Tahliliyye Nakdiyye	28
3.4. el-Bedî' fî Nakdi's-Şi'r	29
3.5. Bedî'iyâtü'l-Âsârî	30
3.6. el-Belâga Funûnuhâ ve Efnânuhâ İlmü'l-Beyân ve'l-Bedî'	31
3.7. el-Belâga li'l-Müberred	34
3.8. el-Belâga Tetavvür ve Târîh.....	35
3.9. el-Belâgatü'l Âmme Hivârü'l-Merkez ve'l-Muhît	37
3.10. Belâgatü'l-İkna' fî'l-Münâzara	38
3.11. Belâgatü'n-Nisa.....	39
3.12. El-Belâga ve'l-Ma'na fî'n-Nassi'l-Kur'ânî "Tefsîrû Ebus-Suud Enmûzecen.....	40
3.13. el-Besâ'ir ve'z-Zehâ'ir	40
3.14. el-Beyân fî Dav'ü Esalibü'l-Kur'an	42
3.15. el-Beyânü'l-Arabî.....	43
3.16. el-Beyân ve't-Tebyîn.....	45
3.17. Bezlü'l-Mâ'ûn li-Dârisi'l-Cevheri'l-Meknûn.....	47
3.18. el-Burhân fî Vücûhi'l-Beyân.....	48
3.19. Cevâhirü'l-Belâga fî'l-Me'âni ve'l-Beyân ve'l-Bedî'	49
3.20. Cevherü'l-Kenz.....	52
3.21. Cinânü'l-Cinâs fî İlmi'l-Bedî'	52
3.22. Delâ'ilü'l-İ'câz fî İlmi'l-Me'ânî.....	54
3.23. Deux Ouvrages Inédits sur la Rhétorique: I. Kitab al-Khataba, II. Didascalía in Rethoricam Aristotelis ex Glosa Alfarabi	56

3.24. Die Rhetorik der Araber.....	57
3.25. Dîvânü'l-Me'ânî.....	58
3.26. ed-Dürrü'l-Ferîd ve Beytû'l-Kasîd.....	60
3.27. el-Eb'adü'l-Kelâmiyye fî'l-Fikri'l-Belâgî ve'n-Nakdî inde'l-Câhiz	60
3.28. Elvân min Târîhi'l-Belâga ve Fenni'l-Me'ânî.....	61
3.29. Envârü'l-Belâga der Funûn Me'ânî, Beyân, Bedî'	63
3.30. Envârü'r-Rebî' fî Envâ'î'l-Bedî'	63
3.31. Esâsü'l-Belâga	66
3.32. Eserü'l-Mecâz fî Fehmi'l-Vazâifi'n-Nahviyye ve Tevcîhuhâ fî's-Siyâk.....	67
3.33. Esrârü'l-Belâga	68
3.34. el-Esrârü'l-Belâgiyye fî Âyât Ref'î'l-Harec.....	70
3.35. el-Esrârü'l-Belâgiyye fî'l-Ferâidi'l- Kur'âniyye.....	71
3.36. Fazzü'l-Hitâm anî't-Tevriye ve'l-İstihdâm.....	72
3.37. el-Felekü'l-Meşhûn min Nefâisi'l-Cevheri'l-Meknûn fî's-Selâseti'l-Fünûni'l-Me'ânî- el-Beyân- el-Bedî'l-Mulaggab bi-Buhayreti's-Seyhûn li-Ferâidi'l-Cevheri'l-Meknûn.....	73
3.38. Fennü'l-Kavl.....	74
3.39. Garâ'ibü't-Tenbîhât alâ Acâ'ibi't-Teşbîhât	76
3.40. Hâşiye ale'l-Mutavvel.....	76
3.41. el-Îcâz ve'l-Îcâz	78
3.42. el-İktidâb fî Şerhi Edebi'l-Küttâb.....	79
3.43. İlmü'l-Bedî'	81
3.44. İlmü'l-Bedî' Dirâse Târîhiyye ve Fenniyye li-Usûli'l-Belâga ve Mesâili'l-Bedî'	83
3.45. İlmü'l-Bedî' Rü'ye Muâsıra ve Taksîm Mükterih Dirâse fî Dav'i'l-Mukârebâti's-Sîmiyyâiyye ve'l-Uslûbiyye ve't-Tedâvüliyye	85
3.46. İlmü'l-Me'ânî Dirâse Belâgiyye ve Nakdiyye li-Mesâili'l-Me'ânî.....	86
3.47. İyâru's-Şi'r (Mi'yârü's-Şi'r).....	86
3.48. el-Îzâh fî Ulûmi'l-Belâga	88
3.49. Kadiyyetü'l-Lafz ve'l-Ma'nâ ve Eseruhâ fî Tedvîni'l-Belâgati'l-Arabiyye.....	89
3.50. el-Kâmil fî'l-Luga ve'l-Edeb ve'n-Nahv ve't-Tasrîf.....	91
3.51. el-Kinâye ve't-Ta'rîz.....	92
3.52. Kitâb Miftâhu'l-Ulûm	93
3.53. Kitâb Sırrü'l-Fesâha li-İbn Sinân el-Hafâcî	94
3.54. Kitâbü'l-Bedî' li-Abdullah İbnü'l-Mu'tezz	95

3.55. <i>Kitâbü's-Sinâ'ateyn</i>	97
3.56. <i>Kitâbü't-Teşbihât</i>	99
3.57. <i>Kurâdatü'z-Zeheb fî Nakdi Eş'ârî'l-Arab</i>	100
3.58. <i>Materials for the History of Arabic Rhetoric</i>	100
3.59. <i>el-Me'ânî fî Dav'u Esâlibi'l-Kur'ân</i>	101
3.60. <i>Me'ânî't-Terâkîb Dirâse Tahlîliyye fî Mebâhis İlmi'l-Me'ânî</i>	102
3.61. <i>el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye</i>	103
3.62. <i>el-Mecâz fî'l-luga ve'l-Kur'ânî'l-Kerîm beyne'l-İcâzeti ve'l-Men' Arz ve Tahlîl ve Nakd</i>	104
3.63. <i>Menâhicü't-Tahlîlî'l-Belâgi inde Ulemâi'l-İcâz mine'r-Rummânî 386 H. İla'l-Abdülkâdir el-Cürcânî 471 H.</i>	105
3.64. <i>Merzübânî ve'l Müveşşah</i>	107
3.65. <i>Minhâcü'l-Bülegâ ve Sirâcü'l-Üdebâ</i>	107
3.66. <i>Mu'cemu Belâgati'l-Arabiyye</i>	108
3.67. <i>Mu'cezû'l-Belâgati, Mukaddimâtü's-Sünneti'n-Nebeviyyeti, er-Ravdü'z-Zâhir fî İsnâdi'l-Habsi li'l-İslâmî'l-Bâhir</i>	109
3.68. <i>el-Müntehâb min Kinâyâtî'l Udebâ ve İşârâtî'l Bulegâ</i>	111
3.69. <i>Nakdû'n-Nesr</i>	112
3.70. <i>Nakdû's-Şî'r</i>	113
3.71. <i>en-Nazariyyetü'l-Belâgiyye inde'l-İmami'z-Zemahşerî</i>	115
3.72. <i>Nehcü'l-Belâga</i>	115
3.73. <i>Nüsûsü'n-Nazariyyeti'n-Nakdiyye fî'l-Karneyni's-Sâlis ve'r-Râbi' li'l-Hicre</i>	117
3.74. <i>es-Sâhibî fî Fıkhî'l-Luga ve Süneni'l-Arab fî Kelâmi'hâ</i>	119
3.75. <i>Sırrü'l-Fesâha</i>	121
3.76. <i>es-Simâtü'l-Belâgiyye fî Beyânî'n-Nübüvve</i>	122
3.77. <i>Studies in the Kitab as-Sina'atayn of Abu Hilal al-Askari</i>	124
3.78. <i>es-Sûretü'l-Fenniyye fî't-Turâsi'n-Nakdî ve'l-Belâgî inde'l-Arab</i>	124
3.79. <i>Şerhü'l-Kâfiyyeti'l-Bedî'iyye fî Ulûmi'l-Belâga ve Mehâsini'l-Bedî'</i>	125
3.80. <i>Tarîhu Ulûmi'l-Belâga ve't-Ta'rif bi-Ricâlihâ</i>	127
3.81. <i>Tefkîrû'l-Belâgi inde'l-Arab Usûsuh ve Tetavvüruh ila Karni's-Sâdis</i>	128
3.82. <i>Terâkîbü'n-Nahviyye mine'l-Vicheti'l-Belâgiyye inde Abdülkâhir</i>	130
3.83. <i>et-Tevcihü'l-Belâgi li-Ayati'l-Akîde fî'l-Müellefâtî'l-Belâgiyye fî'l-Karneyni's-Sâbi' ve's-Sâmin el-Hicriyeyn</i>	130
3.84. <i>The Kâmil of el-Mubarrad</i>	131
3.85. <i>et-Tirâzü'l-Mütezzammîn li-Esrâri'l-Belâga</i>	132

3.86. <i>el-Umde fî Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih ve Nakdih</i>	134
3.87. <i>Üslûbü'l-İltifât fî'l-Belâgati'l-Kur'âniyye</i>	136
3.88. <i>el-Vesiletü'l-Edebîyye ile'l-Ulûmî'l-Arabiyye</i>	137
SONUÇ	139
KAYNAKÇA	140

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser/yer
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale/madde
a.g.t.	: Adı geçen tez
b.	: Bin
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
CD	: Compact disc
Dr.	: Doktor
GAS	: Geschichte des Arabischen Schrifttums
h.	: Hicri
H.z.	: Hazreti
m.ö.	: Milattan önce
Nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
Prof.	: Profesör
s.	: Sayfa
t.y.	: Tarihi yok
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
vb.	: Ve benzeri
vs.	: Vesaire

GİRİŞ

ÇALIŞMANIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

ÇALIŞMANIN AMACI

Prof. Dr. Fuat Sezgin ve Dr. Ursula Sezgin Bilimler Tarihi Kütüphanesi ülkemize kazandırılmış değerli eserlerden oluşan önemli bir kütüphanedir. Araştırmamız sonucunda adı geçen kütüphanede bulunan eserlerin bibliyografyalarının yapılmasına ihtiyaç duyulduğu öngörülmüş ve Arap dili ve edebiyatına dair yaklaşık 4.000 eserden belâgat ilmiyle alakalı eserlerin tespitine gidilmiştir. Yapılan taramalar sonucunda belâgat ilmiyle alakalı 88 eserin olduğu tespit edilmiş ve bu eserlerin açıklamalı bibliyografyasının yapılması hedeflenmiştir.

ÇALIŞMANIN KAPSAMI

Çalışmamızda bibliyografya kavramına değinerek bir giriş yapılmıştır. Daha Prof. Dr. Fuat Sezgin'in hayatı ve kurduğu kuruluşlardan bahsedilmiştir. Belâgat ilmi ve bu alanda yapılan çalışmalarla devam eden çalışmamızda sözü edilen kuruluşlardan biri olan Prof. Dr. Fuat Sezgin ve Dr. Ursula Sezgin Bilimler Tarihi Kütüphanesinde bulunan yaklaşık 4.000 eser taranarak belâgate dair 88 esere ulaşılmış ve bu eserlerin isimlerinin alfabetik sırasına göre açıklamalı bibliyografyaları yapılmıştır.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Prof. Dr. Fuat Sezgin ve Dr. Ursula Sezgin Bilimler Tarihi Kütüphanesinde bulunan 88 eserin ilk olarak bibliyografik künyeleri verilmiştir. Bu bibliyografik künyeler: Eser adı, müellifin adı, -varsa- hazırlayanın adı, eserin basıldığı tarih ve şehir, yayınevi, sayfa sayısı ile kütüphanedeki yer numarası şeklindedir. Daha sonra belâgat ilmine dair bu 88 eserin kendisi ve müellifi hakkında ve gerek duyulduğunda muhakkiki hakkında bilgi verilerek açıklamalı bibliyografyası yapılmıştır. Çalışmamızda ele aldığımız eserler alfabetik sıraya göre tertip edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA / BİBLİYOGRAFİ KAVRAMI, TARİHÇESİ, TÜRLERİ VE DÜZENLENMESİ

BİBLİYOGRAFYA / BİBLİYOGRAFİ KAVRAMI

Bibliyografya, Yunanca biblion (kitap) ve graphien (yazmak) kelimelerinden oluşan Fransızcadan türetilmiş bir kelimedir. Dilimizde ilm-i kütüb, esâmi'l-kütüb, ahvâl-i kütüb, ilm-i ahvâl-i kütüb şeklinde kullanımı mevcuttur. Aynı zamanda Batı dillerinden gelen literatür kelimesi de aynı anlamı taşıdığından günümüze kadar kullanılagelmiştir. Bu kelimeye Türk Dil Kurumunun verdiği karşılık kaynakça¹ kelimesini olsa da bu kelimenin genel anlamda değil de bir eserin kaynakları karşılığı olarak kullanımı daha yaygındır. Bibliyografyalar, belirli bir konuda telif edilen veya yayımlanan eserlerin tasnif edilmiş tam listesini verir. Bu özellikleriyle kütüphanede bulunan eserleri gösteren kataloglardan ayrılmaktadır.²

Bibliyografyalar kitap ve makalelerin adlarını, yıllarını ve sayfa sayılarını, nerede yayımlandıklarını açıklayan eserlerdir. Milli Kütüphane tarafından periyodik olarak çıkartılan *Türkiye Bibliyografyası* buna örnek olarak verilebilir. Bu kavramın bir diğer adı da bibliyografidir. Bibliyografiler bir eserin nerede ve ne zaman yayımlandığını, sayfa sayısını, ne işe yaradığını ya da yarayabileceğini açıklayan metinler olup özellikle bilimsel eserlerin sonlarında yer alan kaynakçalar açısından önemli kaynaklardır.³

BİBLİYOGRAFYANIN TARİHÇESİ

Johann Trithem tarafından 1494'te Bale'de yayımlanan *Liber de Scriptoribus Ecclesiasticis* (Kilise Yazarlarının Kitabı) dünyada ilk bibliyografya çalışması olarak kaydedilir. İslam dünyasında, 987 yılında İbnü'n Nedîm'in *Fihristü'l-Kütüb* adlı eserinin öne çıktığı görülmektedir. Türkiye'de ise bibliyografya tarzında yazılan ilk

¹ Ezel Erverdi, Mustafa Kutlu, İsmail Kara, "Kitâbiyat", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.5, s.361.

² İsmail Durmuş, "Kitâbiyat", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2002, c.26, s.83-85

³ Sevda Önal, "Klasik Türk Edebiyatı Kitap Bibliyografyası", Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003, s.4.

eser olarak Kâtib Çelebi'nin on yedinci yüzyılda oluşturduğu, yaklaşık 300 ilmin mahiyetinden bahseden ve bu ilimlere dair yazılmış 14.501 eseri tanıtan, alfabetik olarak tertiplenmiş *Keşfü'z-Zunûn* adlı bibliyografyası büyük önem arz etmektedir.⁴ Kâtib Çelebi, uzun bir mukaddimenin ardından alfabetik sırayla 15.000 eser, 2.500 yazar ve 300 bilim dalından bahsedilen bu eseri yirmi yılda tamamlamıştır. Bu alanda kitapları alfabe sırasına göre düzenleyen ilk eserdir. Eser 1835-1858 yılları arasında Flügel tarafından Arapça metin ve Latince tercümesi ile birlikte ilk iki cildi Leipzig'de, diğerleri ise Londra'da olmak üzere toplam yedi cilt halinde basılmıştır.⁵

Matbaacılık faaliyetleri Avrupa'da 15. yüzyıldan sonra gelişmiş olmasına rağmen ülkemizde 18. yüzyılının başlarında gelişme göstermiştir. Bu nedenle Türkiye'de bibliyografya çalışmaları 1934 yılında Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu'nun kabul edildiği tarihe kadar ihmal edilmiştir. Bu tarihten günümüze kadar on iki fasikül halinde, her yıl aylık olarak Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü bünyesinde bulunan Bibliyografya Enstitüsü tarafından *Türkiye Bibliyografyası*'nın yayımı sürdürülmektedir. *Türkiye Bibliyografyası*, ülkemizde basılan bütün kitapların, dergi ve broşürlerin, harita ve atlasların, gazetelerin vb. bibliyografik künyelerini içeren bir bibliyografyadır. Bu bibliyografya esas, ulusal, periyodik ve sistematik olarak düzenlenmiştir. 1928 yılından itibaren ülkemizde çeşitli alanlarda birçok özel bibliyografyalar da yayımlanmıştır. Adnan Ötüken'in (ö.1972) 1941'de yayımladığı *İstanbul Üniversitesi Yayınları Bibliyografyası*, 1946'da yayımladığı *Seçme Eserler Bibliyografyası* ve 1949'da yayımladığı *Klasikler Bibliyografyası* özel yayınlara örnek gösterilebilir. Ayrıca Türk Dil Kurumunun 1941, 1942 yıllarında yayımladığı *Türk Dili Bibliyografyası* kurum bibliyografyalarına, Türker Acaroğlu'nun (ö.2016) 1939 yılında hazırlamaya başladığı 141 bibliyografyası da bireysel çalışmalara örnek gösterilebilir.⁶

Bu tür eserlerin çoğalması, daha sonraki bibliyografyaları toplayan bibliyografya çalışmalarına da kaynak olmuştur. Zamanla bibliyografyaların

⁴ Engin Karakoç, “Yunus Emre Hakkında Yazılmış Kitaplarla İlgili Açıklamalı Bibliyografya Denemesi”, İstanbul, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017, s. 1-2.

⁵ Sevda Önal, a.g.e., s.3.

⁶ A.e., s.3-4.

bibliyografyaları da kaynak eserler arasında yerini almıştır. Bu alanda Theodore Besterman'ın (ö.1976) *A World Bibliography of Bibliographies* adlı eseri örnek teşkil etmektedir. Ülkemizde bibliyografya çalışmalarının sistemli bir halde olmaması, bibliyografyaları ihtiva eden bibliyografya çalışmalarının da yetersiz kalmasına neden olmuştur. 1966'da UNESCO'nun hazırlattığı 1928-1965 yılları arasındaki bibliyografyaları ihtiva eden çalışma, bu alanda ülkemizde yapılmış çalışmalara örnek verilebilir. Ayrıca *Cumhuriyet Dönemi'nde Bibliyografyaların Bibliyografyası* adlı çalışma da yapılmıştır.

Bibliyografya çalışmalarına 1940'lı yıllardan sonra üniversitelerde de ağırlık verildiği görülmektedir. Fehmi Ethem Karatay'ın (ö.1968) 1962-1966 yıllarında iki cilt halinde yayımladığı *İstanbul Üniversitesi Kütüphaneleri Türkçe Basmlar Alfabe Kataloğu* bu alanda yapılmış çalışmalara örnek gösterilebilir.

Bibliyografya çalışmaları son yıllarda elektronik ortama aktarılmaya başlanmıştır. Ayrıca bu çalışmalar CD'ler halinde okuyucuya sunulmuştur. 1923-1999 yılları arasında Türkiye'de yayınlanmış 4418 süreli yayında yayımlanan 566.627 makalenin bibliyografik künyesini ihtiva eden *Cumhuriyet Dönemi Makaleler Bibliyografyası 1923-1999* isimli CD bu çalışmalara örnek gösterilebilir.⁷

BİBLİYOGRAFYA TÜRLERİ

Kapsamları Bakımından Bibliyografya

Kapsamları açısından bibliyografyalar genel ve özel olmak üzere ikiye ayrılır. Genel bibliyografyalarda herhangi bir konu sıralaması yapılmadan konular ve yayınlar sıralanır. Belli bir ülkenin bütün yayımlarını listeleyen bibliyografyalar bu türe örnektir. Bir tek konuda veya birbirleriyle yakın ilgisi bulunan konularda yayımlanmış eserleri ele alan bibliyografyalar ise özel bibliyografyalardır.

⁷ A.e., s.4-6.

Sunuş Şekilleri Bakımından Bibliyografya

Bibliyografyalar sunuş şekilleri bakımından basit, tahlili, tenkidi, kopya ve esas olmak üzere beşe ayrılır. Ele aldıkları eserlerin yalnız belli bir düzene göre tertiplenmiş künyelerini ihtiva eden bibliyografyalar basit bibliyografya kategorisine girer. Tahlili bibliyografyalar ele aldıkları eserlerin içerikleri hakkında bilgi verir. Tenkidi bibliyografyalar eserlerin hazırlanış şekillerini, düzenlemelerini eleştirel bir bakışla verir. Kopya bibliyografyalar farklı kaynaklardaki kitap listelerinden faydalanılarak oluşturulur. Bu türde ele alınan eserler tam olarak tetkik edilmez. Esas bibliyografyalar ise ele alınan eserlerin gözle görülerek tetkik edilmeleri suretiyle oluşturulur.

Zaman Bakımından Bibliyografya

Bibliyografyalar zaman bakımından Tamamlanmış ve periyodik olarak ikiye ayrılır. Tamamlanmış bibliyografyalar belli bir tarih aralığında veya bir tarihe kadar telif edilmiş eserleri ele alır. Periyodik bibliyografyalar ise bir tek konuya veya belli konulara dair devamlı şekilde yayımlanan eserleri düzenli veya düzensiz fasılalarla ele alır.⁸

BİBLİYOGRAFYANIN DÜZENLENMESİ

Bibliyografyalar; alfabetik, sistematik ve kronolojik olarak düzenlenir. Alfabetik bibliyografyaların sıralaması, eserin yazarının soyadı, adı veya özellikle anonim eserlerde eser adına göre alfabetik olarak yapılır. Sistematik bibliyografyalar ele alınan konu veya türlerine göre sıralanır. Kronolojik bibliyografyalar ise eserlerin yayım tarihlerine veya ele alınan olayların oluş tarihlerine göre sıralanır.⁹

Bu türler ışığında bakıldığında tezimiz kapsamı bakımından özel, sunuş şekilleri bakımından tahlili ve esas, zaman bakımından ise tamamlanmış bibliyografya kategorisinde yer alır. Düzen açısından ise alfabetik bibliyografya olarak hazırlanmıştır. Bu çalışmada Prof. Dr. Fuat Sezgin ve Dr. Ursula Sezgin Bilimler

⁸ A.e., s.6-7.

⁹ A.e., s.7-8.

Tarihi Kütüphanesi'nde bulunan belâgat ilmine dair 88 eserin açıklamalı bibliyografyasının yapılması hedeflenmektedir. Bunun yanı sıra tezimizde kütüphanenin açılma sebebi, tarihçesi ve muhtevasını ele alırken Prof. Dr. Fuat Sezgin'in hayatı ve çalışmalarına da yer verilmiştir. Tezin konusu belâgat kitaplarının bibliyografyası olduğundan belâgat ilmi de genel olarak ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLİME ADANMIŞ BİR HAYAT – PROF. DR. FUAT SEZGİN

1.1. HAYATI

1.1.1. Sezgin'in Doğumu ve Ailesi

Mehmet Fuat Sezgin, 24 Ekim 1924'te Bitlis'te dünyaya gelmiştir.¹⁰ Babası Mehmet Mirza Efendi, 1888 yılında Siirt'te doğmuş, 1943'te Doğubayazıt müftülüğü vazifesi sırasında vefat etmiştir. Dedesi Şeyhi Beydir. Bu aile Şirvan beyleri olarak tanınmakta ve soyları Eyyubilerin Hasankeyf koluna uzanmaktadır. Annesi Cemile Hanım 1897 yılında Bitlis'te doğmuş, 1976 yılında vefat etmiştir. Sezgin'in Süphiye, Mehmet Servet, Meliha ve Refet adında dört kardeşi vardır.

1.1.2. Sezgin'in Okul Hayatı

Sezgin'in ilkokulu nerede okuduğu tam olarak bilinmemektedir. Bazı kaynaklarda Ağrı'da okuduğu belirtilirken bazılarında Doğubayazıt olarak geçmektedir. Ortaokul ve Lise eğitimini 1941, 1942 yıllarında Erzurum Lisesi'nde tamamlamıştır. 1942 yılında İstanbul'a gelmiştir. Niyetinde mühendislik okumak olsa da 1943 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ziyareti sırasında Alman şarkiyatçı Hellmut Ritter'in bir seminerine katılmıştır. Bu semineri o kadar etkileyici bulmuştur ki mühendislik okuma düşüncesini bırakıp Hellmut Ritter'in öğrencisi olmayı arzulamıştır. Fakültede kayıt süresinin sona erdiğini öğrenen Sezgin, Dekanlığa müracaat edip kayıt olmak istediğini talep etmiştir. Dekanın odasında Hellmut Ritter ile karşılaşmış ve ona ne kadar istekli olduğunu ifade etmiştir. Böylece ne kadar kararlı olduğunu her ikisine de göstermiş ve onları etkilemiştir. Çabaları

¹⁰ “İlme Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Fuat Sezgin”, **İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı**, <https://www.ibtav.org/ozgecmisi/> (Erişim Tarihi: 31.08.2023).

sonucunda 1942-1943 eğitim-öğretim yılında Edebiyat Fakültesinin Arap-Fars Filolojisi Bölümüne kaydını yaptırmıştır.¹¹

Sezgin, daha sonra filoloji ve yazmalar konusunda ihtisas yapacağı, hocası Ritter'in rehberliğinde ilmi metot öğreneceği bir zaman dilimine girmiştir. 6 ay boyunca günde 17 saat çalışarak babasından kalan 30 ciltlik *Taberî Tarihi*'ni okumuş ve Arapçasını hocası Ritter'in istediği seviyeye getirmiştir.¹² Ritter, filologdur ve onun için dil öğrenmek bir tutku olduğundan Sezgin'e her yıl bir dil öğrenmesini tavsiye etmiştir. Bu tavsiye üzerine Sezgin daha üniversite birinci sınıftayken yalnızca Arapçayla kalmamış buna ilave olarak Farsça, Latince ve Yunanca da öğrenmeye başlamıştır. Bununla birlikte Fen Fakültesi'ndeki matematik derslerine de ara vermeden devam etmiştir. Kendisine rehberlik yapan hocası Ritter o dönemde Türkiye yazmalarını en iyi bilen kişi olduğundan onunla birlikte Süleymaniye, Ayasofya ve Topkapı Sarayı Kütüphanelerini ziyaret ederek incelemeler yapmıştır.¹³

Bu çalışmalar sonucunda Sezgin, yazmalar konusunda o kadar ustalaşmıştır ki yazılarına baktığında telif edildikleri tarihleri tahmin edecek seviyeye gelmiştir.¹⁴ 1967 senesinde tüm hayatı boyunca devam edecek olan GAS projesinin birinci cildini her alanda kendisinden desteğini esirgemeyen hocası Ritter'e göndermiş, 1970 yılında yayınladığı GAS'ın Tıp ve Zooloji tarihini incelediği üçüncü cildini ona ithaf etmiştir.

Sezgin, Edebiyat Fakültesi Arap-Fars Filolojisi Bölümünü 1946-1947 eğitim öğretim yılında tamamlamıştır. Bunun yanı sıra Arap-Fars ile Fransız filolojisi ve Türkoloji alanlarından beş sertifika almıştır. Mezuniyet tezini "Bedî' İlminin Tekamülü ve İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Bedîiyyelere Ait Yazarlar Kataloğu" alanında yapmıştır.¹⁵

¹¹ Hüseyin Hansu, "Mehmet Fuat Sezgin'in Aile Çevresi ve Türkiye'deki Akademik Serüveni" Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2019, c. 60, sayı: 1, s.187-194.

¹² Fuat Sezgin, "Bilimler Tarihi Sohbetleri", Timaş Yayınları, İstanbul, 2018, s.15-16.

¹³ Hansu, a.g.m., s. 194.

¹⁴ Sezgin, a.g.e., s.16.

¹⁵ Hansu, a.g.m., s. 191-192.

Mezuniyetinin ardından akademik sürecine devam etmek isteyen Sezgin, mezun olduğu alanda doktora programına kaydolmuştur.¹⁶ Ma‘mer b. el-Müsennâ’nın (ö. 824) *Mecazü’l-Kur’an* isimli eseri üzerine doktora tez çalışmasına başlamıştır. Tez çalışması devam ederken Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Profesörlerinden merhum Muhammed Tayyib Okiç’in (1902-1972), asistan ilanını Sezgin’in o zamana kadar aldığı eğitimle örtüşmektedir. Bu nedenle 1950 yılında verilen ilanın imtihanına girmeye karar veren Sezgin, girdiği bu imtihanda başarılı olmuş ve 1950-1953 eğitim-öğretim yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin Dogmatik İlimler Kürsüsünün ilk asistanlarından olmuştur. Henüz Ankara’daki görevine başlamayan Sezgin, doktora tezinin savunmasını verip, işlemlerini tamamlamak üzere Ankara İlahiyat Dekanlığından izin istemiştir. *Mecazü’l Kuran* adlı eseri konu edinen doktora tezini “pekiyi” dereceyle savunmakla beraber, Arap filolojisi, Türk Tefekkür Tarihi ile İran Edebiyatı ve Tarihi alanlarında verdiği sözlü imtihanları da başarılı bir şekilde tamamlamıştır. Böylece 1950 senesinde “Edebiyat Doktoru” ünvanını almıştır.¹⁷

Sezgin, 1951, 1952 tarihlerinde askerlik görevini yedek subay olarak yerine getirmiş ve bu süreçte mecburi olarak Üniversite ile ilişkisini kesip kaydını sildirmiştir. Askerlik vazifesini tamamladıktan sonra Ankara İlahiyat Fakültesine tekrar asistan olarak atanmak için bir dilekçe yazmış ve bu isteği Rektörlük tarafından 29 Nisan 1952 tarihinde onaylanmıştır. Asistanlık süresini dolduran Sezgin, 26 Kasım 1952 tarihinde Tefsir Dersi Asistanı olmaya hak kazanmıştır.¹⁸

Doktora tezi olan *Mecâzü’l-Kur’ân* adlı eserini yayımlamak isteyen Sezgin, neşir işlemleri için yaklaşık 3 ay Kahire’de bulunmuştur. Orada Darü’l-Mearif ile irtibata geçerek gerekli izinleri almıştır.¹⁹

¹⁶ İhsan Fazlıoğlu, “Fuat Sezgin ile Bilim Tarihi Üzerine”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2004, c. 2, sayı: 4, s.360.

¹⁷ Ali Dere, “Mehmet Fuat Sezgin Hoca’nın Ankara İlahiyat Yılları”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2018, cilt:59, sayı:2, s.221-228.

¹⁸ A.g.m., 231-233.

¹⁹ A.g.m., 233-235.

Sezgin'in doçentlik tez konusu olarak seçtiği *Nasların Tedvini* adlı çalışması daha sonra *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar* başlığıyla 1956 yılında İstanbul'da neşredilmiştir.

Sezgin Ankara'da doçentlik tezini tamamladıktan sonra, oradaki asistanlık görevinden ayrılarak İstanbul'a geri dönmüştür. 28 Şubat 1953 tarihinde İstanbul Edebiyat Fakültesi Umumi Türk Tarihi asistanlığına atanmıştır.²⁰ 27 Haziran 1955 tarihinde İslam Araştırmaları Enstitüsüne doçent olarak atanmıştır. Adı geçen enstitüde müdür yardımcılığı vazifesini de üstlenerek, araştırmaları için sıkça yurtdışı seyahatlerine çıkmıştır. 1957-1958 tarihleri arasında ise bir yıllığına doçent olarak Almanya'ya gitmiştir.²¹ Orada öğrendiği kıymetli bilgileri Türkiye'ye getirerek görev yaptığı enstitüde paylaşmıştır.²²

Sezgin, 27 Mayıs darbesinin ardından 28 Ekim 1960'da 114 sayılı kanuna göre görevinden uzaklaştırılmıştır.²³ Bu durumu 147 profesörün üniversiteden atıldığına dair gazete haberinden öğrenen Sezgin, Amerika ve Almanya'daki dostlarına mektuplar yazarak durumunu izah etmiş ve kendisini üniversitelerine kabul etmeleri talebinde bulunmuştur. Frankfurt, Berkeley ve Yale üniversitelerinden olumlu cevaplar alan Sezgin, projesi (GAS) için malzeme toplama aşamasında olduğundan Frankfurt Üniversitesine gitmeyi tercih etmiştir. Dünyada tek bulunan bilim tarihi enstitüsünün adı geçen üniversitede bulunması ve müdürünün yakın dostu Willy Hartner olması da bu tercihte önemli rol oynamıştır.²⁴

1.1.3. Sezgin'in Almanya Yılları

Sezgin'in dolu dizgin geçen akademik hayatının Türkiye kısmı sona ermiş, 1961 yılında Almanya dönemi başlamıştır. Almanya'ya giden Sezgin, Şarkiyat Enstitüsü müdürünün giremeyeceği dersleri altı ay boyunca onun yerine okutma vazifesini üstlenmiş, ancak dördüncü ayında beklenmedik bir durumla karşılaşmıştır.

²⁰ A.g.m., 235-240.

²¹ Hansu, a.g.m., s.198-199.

²² Sezgin, a.g.e., s.64.

²³ Hansu, a.g.m., s.199.

²⁴ Sezgin, a.g.e., s.63-64

Kendisini Frankfurt’a davet eden Hartner, altı aylık bir süre sonrasında üniversiteden ayrılması gerektiğini mahcup bir şekilde ifade etmiş, Sezgin ise bu durumu büyük bir olgunlukla karşılamıştır.²⁵

Hartner, yeni bir yerde işe başlaması için görüşmeler yaparken Sezgin belirsiz bir dönem geçirmiştir. Bir süre sonra Marburg Üniversitesinin Hititler bölüm başkanı, yeni kurmuş oldukları Şarkiyat kürsüsünde ders vermesi için teklifte bulunmuş, o da bunu kabul ederek orada iki sene profesörlük vazifesini üstlenmiştir. İki senenin ardından Sezgin’e Frankfurt Üniversitesinden misafir doçentlik kadrosu teklif edilmiş, o da bilim tarihi çalışmak istediğinden bu teklifi kabul etmiştir. Sonrasında aynı üniversite tarafından ordinaryüs profesörlüğü teklif edilmişse de bilim tarihine yoğunlaşmak isteyen Sezgin bu teklifi kibarca reddetmiştir.²⁶

12 Nisan 1962 tarihinde 43 sayılı kanuna göre uzaklaştırma alan 147 akademisyenin işlerine geri dönme kararı alınmasıyla birlikte Sezgin’e İstanbul Üniversitesindeki eski kadrosuna geri dönme yolu açılmıştır. Bunun üzerine Sezgin ilgili makama, Marburg ve Frankfurt Üniversiteleriyle anlaşması olduğunu bildirerek kendisine verilen bu hakkın 30 Mart 1963 tarihine kadar korunması talebinde bulunmuştur. Talebi onaylanan Sezgin, 25 Mart 1964 tarihinde İstanbul Üniversitesindeki görevine geri dönmüştür. Ancak kısa bir süre sonra çeşitli nedenlerle görevinden azlini isteyen Sezgin’in 28 Temmuz 1964 tarihinde Türkiye’deki akademik hayatı tamamen bitmiştir.²⁷

İstanbul Üniversitesinden ayrılan Sezgin, Almanya Frankfurt Üniversitesindeki misafir doçentlik görevine geri dönmüştür. Orada kendisinden bir doçentlik tezi hazırlaması istenmiş o da kendi kitaplarından birini o formata göre uyarlamıştır.²⁸ Bilim Tarihi Enstitüsünün Kimya Tarihi Bölümünde Câbir b. Hayyân

²⁵ A.e., s.65.

²⁶ A.e., s.68.

²⁷ Hansu, a.g.m., s. 201.

²⁸ Sezgin, a.g.e., s.68.

(ö. 815) konulu doçentlik çalışmasına başlamıştır.²⁹ Böylece bilim tarihi doçenti unvanını kazanmış, dört ay sonra da bilim tarihi profesörü olmuştur.³⁰

1.1.4. Sezgin'in Evlilik Hayatı

1939'da Frankfurt'ta dünyaya gelen Alman Müslüman Dr. Ursula Sezgin ile 1966 senesinde hayatını birleştiren Sezgin³¹ eşi ile tanışmasını ömrünün en önemli hadisesi olarak nitelendirmiş ve kendisini bu evlilikten dolayı talihli hissettiğini dile getirmiştir. Sezgin ve Ursula hanımın yolları *Frankfurt Müslüman Öğrenciler Cemiyeti'nde* kesişmiştir.³² Sezgin ile karşılaşmadan dört ay önce Müslüman olan Ursula hanımefendi³³ Coğrafya ve Siyasal bilimler alanında tahsil yapmış fakat sonraki zamanlarda Şarkiyat alanına ilgi duyarak o alana yönelmiştir. Sezgin'i tüm çalışmalarında destekleyen Ursula hanımefendi dil konusunda³⁴ da eşine destek olmuş ve ona yaklaşık 15 yıl asistanlık yapmıştır.³⁵

Sezgin ile Ursula hanımefendinin 1970 Frankfurt doğumlu Hilal isminde bir kızları vardır.³⁶ Hilal Sezgin, Felsefe ile birlikte yan bilim dalı olarak Sosyoloji, Cermen filolojisi ve Biyoloji okumuştur. Bununla birlikte 1995 senesinde Felsefe alanında yüksek lisansını yapmıştır. Şimdilerde ise serbest olarak yazarlık ve gazetecilik yapmakta ve birçok eser yayımlamaktadır. Hilal Sezgin aynı zamanda hayvan hakları savunucusu olarak da bilinmektedir.³⁷

1.1.5. Sezgin'in GAS Adlı Eseri ve Kral Faysal Ödülü

Biyografi, katalog ve bibliyografya yazımının en son ve en önemli temsilcilerinden olan Sezgin, 1966 senesinde *GAS* adlı bir eser yazmıştır. Eserin dili Almancadır. Bu eseri yazmaya başlamadan önce Sezgin'in hedefi İstanbul

²⁹ “İlme Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Fuat Sezgin”, *İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı*, <https://www.ibtav.org/ozgecmisi/> (Erişim Tarihi: 31.08.2023)

³⁰ Hansu, *a.g.m.*, s. 201-202.

³¹ *A.e.*, s. 191

³² *A.e.*, s. 191.

³³ Sezgin, *a.g.e.*, s. 68

³⁴ *A.e.*, s.68.

³⁵ *A.e.*, s.100-101.

³⁶ Hansu, *a.g.m.*, s. 191.

³⁷ <http://www.hilalsezgin.de/index.html> (Erişim Tarihi: 01.09.2023)

Kütüphanelerindeki yazmalara bakarak Carl Brockelmann'ın *Arap-Literatür Tarihi* adlı eserine eklemeler yapmak ve eserin bazı eksikliklerini gidermekti. Ancak çalışmaları esnasında bu eksikliklerin sadece bu eklemelerle tamamlanamayacağını anlamış ve müstakil bir eser yazmaya karar vermiştir.³⁸ 1967 yılında kitabının ilk cildi çıkan Sezgin, bu cildi hocası Ritter'a göndermiş Ritter ise bu zamana kadar kimsenin böyle bir eser çıkaramadığını, talebesi dışında da kimsenin güç yetiremeyeceği yorumunda bulunarak takdirini ifade etmiştir.³⁹

1976 yılında kurularak Kral Faysal Fonu tarafından verilen ve dünyanın en prestijli ödülleri arasında yer alan Kral Faysal Ödülü, Arap dünyasının Nobel'i olarak bilinmektedir. Bu ödül ilk kez 1979 yılında 5 ayrı dalda verilmeye başlanmıştır. Kral Faysal Ödülü'ne layık görülenlerin belirlenmesinde tek kriterin kalite ve mükemmellik olduğu bilinmektedir.⁴⁰ 1978 yılında Sezgin, İslam Araştırmaları Bölümünde bu ödüle layık görülmüştür.⁴¹

1.1.6. Sezgin'in Vefatı

Hayatını bilime adanmış olan ve ömrünün son demlerine kadar çalışmaktan asla vazgeçmeyen Sezgin, 94 yaşındayken çeşitli sağlık sorunları nedeniyle 30 Haziran 2018'de İstanbul'da tedavi gördüğü hastanede tarihinde hayatını yitirmiştir. Sezgin'in ömrü son çalışması olan ve bilim tarihi açısından büyük önem arz eden Arap-İslam felsefesi tarihini yayınlamaya ne yazık ki yetmemiştir. 1 Temmuz 2018'de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, bakanlar, akademisyenler ve sevenlerinin katılımıyla Fatih Camii'nde düzenlenen cenaze töreniyle birlikte vasiyeti üzerine Gülhane Parkı'nda toprağa verilmiştir. Vefatının ardından 2019 yılı "Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Yılı" olarak ilan edilmiştir.⁴²

³⁸ İbrahim Barca, "Fuad Sezgin'in GAS Adlı Eseri", Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2019, c. 8, sayı:1, s.150.

³⁹ Sezgin, a.g.m., s. 17-18.

⁴⁰ <https://www.dunya.com/gundem/basbakan-erdogan039a-kral-faysal-odulu-haberi-102342>, (Erişim Tarihi: 05.09.2023).

⁴¹ <https://www.ibtav.org/ozgecmisi/>, (Erişim Tarihi: 05.09.2023).

⁴² Şeyma Nur Ünal, "Prof. Dr. Mehmet Fuat Sezgin'in Arap İslam Literatürüne Katkısı", Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020, s.30.

1.2. PROF. DR. FUAT SEZGİN'İN ÖNCÜLÜĞÜNDE KURULAN KURULUŞLAR

1.2.1. Arap-İslam Bilimler Tarihi Enstitüsü

Sezgin, bu enstitüyü 18 Mart 1982 yılında Johann Wolfgang von Goethe Üniversitesi bünyesinde başta İslam bilim tarihi araştırmaları ve evrensel bilim tarihinin yerini gösterme hedefiyle kurmuş olsa da sonraları aklına Arap-İslam bilginlerinin tasarladıkları aletleri tanıtmak ve bunları bir müzede sergileme düşüncesi gelmiş ve daha sonra bunu hayata geçirmiştir.⁴³

Bu enstitüyle aynı ismi taşıyan ve enstitünün maddi ihtiyaçlarını karşılayan vakıf ise 10 Şubat 1981'de kurulmuştur.⁴⁴

1.2.2. Arap-İslam Bilimler Tarihi Enstitüsü Müzesi

Sezgin'in projelerinden biri, İslam bilginlerinin 800 yıllık kreative devrinde yaptıkları aletlerin numunelerini ortaya koymak ve bunları içinde bulunduran bir müze kurmaktır. Sezgin, bu müzeyi kurmanın oldukça zor olduğunu ve kendisinden önce Avrupalı alimlerin bu tür çalışmaları olduğunu ifade etmişti. Hedefi 20 alet yapmak olan Sezgin, 800 aletin modellerini ortaya koymayı başarmıştır. İşbu aletler; fizik, denizcilik, astronomi, teknik, optik, geometri, tıp, coğrafya, kimya, mimari, müzik ile mineraloji alanlarıyla alakalıdır.

Almanya'dan gelen misafirler bu müzeyi ziyaret ettiklerinde Müslümanların bilimde ne kadar ileri bir seviyede olduklarına dair şaşkınlıklarını gizleyememişler, bu duruma şahit olan Sezgin ise üzüntüsünü dile getirmiştir.⁴⁵

1.2.3. Arap-İslam Bilimler Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi

Sezgin, en önemli projesi olan GAS'ın araştırmaları esnasında dünya kütüphanelerini gezmiş; kendi imkanlarıyla satın aldığı, kopyaladığı, mikrofilmlerini

⁴³ A.g.t., s.24.

⁴⁴ <https://www.uni-frankfurt.de/58601604/IGAIW>, (Erişim Tarihi: 05.09.2023).

⁴⁵ Sezgin, a.g.e., s.40

yaptırdığı ortalama 25.000 cildi, bizzat kurmuş olduğu enstitünün kütüphanesinde koruma altına almıştır. Adı geçen kütüphanede bulunan eserler; Arapça yazmaların katalogları, Arap-İslam tin ve doğa bilimleri ile ilgili önemli çalışmalar, Oryantalizm ve İslam bilimleriyle ilgili çoğu derginin nüshaları ile genel bilim tarihi hakkında Avrupa dilleri ile Arapça kaynaklardan oluşmaktadır. Bununla birlikte kütüphanenin büyük bir kısmını Arap-İslam coğrafyasına dair eserler oluşturmakta ve burada birçok harita ve atlas bulunmaktadır.⁴⁶

1.2.4. İstanbul İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi

Sezgin'in Frankfurt'ta kurmuş olduğu müzedeki eserlere birçok ülke tarafından ilgi duyulmaya başlanmış ve bu ilgi gün geçtikçe artmıştır. Öyle ki Sezgin'e müzede bulunan aletleri belirli bir süre sergilemeyi teklif etmişlerdir. 2005 yılında, Kültür Bakanı Atilla Koç'un Almanya'daki enstitüye ziyareti sonucunda Türkiye'de de benzer bir proje gerçekleştirme isteği doğmuştur. Bu istek Sezgin'e sunulduğunda büyük memnuniyet duymuş olsa da mekân konusunda anlaşmazlıklar yaşanmıştır.

Bir süre sonra Sezgin, Cevdet Akçalı vesilesiyle 2006 senesinde İstanbul Gülhane Parkı'nda restorasyonu bitmek üzere olan tarihî bir bina olduğunu öğrenmiş ve bu mekânın müze olarak uygun olabileceğini düşünmüştür. Bunun üzerine zamanın Belediye Başkanı Kadir Topbaş ile görüşme sağlamış ve buranın İslam bilim ve teknoloji tarihine ait aletlerin sergilendiği bir müze olması konusunda anlaşmıştır. Müzenin kuruluş sözleşmesi ise 2007 senesinde imzalanmıştır.

O dönemdeki Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, bu çalışmaya ilgi göstererek Sezgin ile görüşme sağlamıştır. Bunun akabinde müzenin karşısına bilim tarihi ile ilgili bir merkezin daha kurulmasına karar verilmiştir.⁴⁷ Sonuç olarak zamanın başbakanı Erdoğan ve bakanlar başta olmak üzere çok sayıda davetlinin de katılımı ile 24 Mayıs 2008 tarihinde İstanbul İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi açılmıştır.⁴⁸

⁴⁶ Ünal, **a.g.t.**, s.25.

⁴⁷ Sezgin, **a.g.e.**, s. 61-63.

⁴⁸ **A.e.**, s. 86-87.

Müzenin hedefi, evrensel bilim tarihinin bütünlüğünü somut bir şekilde göstermek ve tarih boyunca yapılan bir yanlışlığı düzeltmektir.⁴⁹ Diğer bir hedefi ise Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının mensubu oldukları medeniyetin gerçek kimliğini tanımları ve dünyanın farklı yerlerinden ülkemize gelen turistlere Müslümanların bilime katkısını göstermektir.⁵⁰

1.2.5. Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı

2010 yılında kurulan Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfının hedefi ise İslam kültürü ve medeniyetinin teknolojik ve bilimsel mirasını doğru bir şekilde aktarmak ve gelecek nesillere naklederek onların geçmişlerini tanıyıp unutmamalarını sağlamaktır. Ayrıca Sezgin'in gerçekleştirdiği çalışmalar da bu merkezde devam etmektedir.⁵¹

1.2.6. Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Enstitüsü

2013 yılında, yukarıda adı geçen vakfın sürdürdüğü çalışmalar sonucunda kurulan Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfının amacı ise "Fuat Sezgin Ekolü"nü sürdürerek bilim tarihçilerinin çalışmalarına zemin hazırlamak ve yeni araştırmacıların yetişmesi için bu zemini canlı tutmaktır.⁵²

1.2.7. Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı Yayınevi

Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı Yayınevi 2015 yılında, yine Sezgin'in öncülüğünde kurulmuştur. Adı geçen yayınevinde GAS projesinin tercüme faaliyetleri yürütülmektedir.⁵³

⁴⁹ A.e., s. 150-151.

⁵⁰ A.e., s.33.

⁵¹ Ünal, a.g.t., s.27.

⁵² A.g.t., s.27.

⁵³ A.g.t., s.27-28.

1.2.8. Prof. Dr. Fuat Sezgin ve Dr. Ursula Sezgin Bilimler Tarihi Kütüphanesi

Prof. Dr. Fuat Sezgin ve Dr. Ursula Sezgin Bilimler Tarihi Kütüphanesi 2019 yılında Müze ve Bilim Tarihi Bölümüne yakın olması sebebiyle Gülhane Parkı'nda⁵⁴ zamanın Kültür ve Turizm Bakanı Mehmet Nuri Ersoy'un katılımlarıyla açılmıştır.⁵⁵ Böylelikle Gülhane Parkı, Türkiye'deki İslam bilim tarihi çalışmaları açısından bir merkez haline gelmiştir. 19. yüzyılda telgrafhane olarak kullanılan Gülhane Parkı içindeki bu yapı restore edilerek 2017 yılında kütüphane haline getirilmiştir. Kütüphanede bulunan kitaplar nem kontrol sistemi ve Türkiye'de sayılı kütüphanede bulunan argon gazlı yangın söndürme sistemi ile koruma altına alınmıştır.⁵⁶

Sezgin, 2017 yılında şahsi kütüphanesinin 25.000 ciltlik bölümünü İstanbul'a getirmeye karar vermiş ve kitapların üçte biri İstanbul'a ulaşmıştır. Ancak ikinci sevkியatta kitapların diğer üçte birine Sezgin'in şahsına ait olmadığı gerekçesiyle gümrükte el konulmuş, geri kalanlar ise Frankfurt'ta kalmıştır. Ardından Sezgin'in Frankfurt'ta bulunan medresesi mühürlenerek olayla ilgili soruşturma açılmıştır. Soruşturma sonrasında Sezgin'in haklı olduğu görülerek kitapların ona ait olduğu anlaşılrsa da bu sırada enstitüye hükümet tarafından yetkili olarak gönderilen kişi 92 yaşındaki Sezgin'in riyasetine son vermiş ve enstitüye girmesine mâni olarak savcılığın verdiği kararı görmezden gelmiştir. Sezgin, Türkiye'de maruz kaldığı haksızlığı Almanya'da da yaşamıştır. Yaşadığı bu üzücü olay, Sezgin'i derinden etkilemiş ve kırgınlığını şu sözleriyle ifade etmiştir; "Ben Almanya'ya çok şey borçluyum ancak şu an başıma gelenler beni çok üzüyor".

Sonuç olarak Sezgin'in Frankfurt'tan yaklaşık 18.000 eseri İstanbul'a getirmiştir. Bu eserler, İstanbul Gülhane Parkı'nda 2019 yılında açılan Bilim Tarihi Kütüphanesi raflarında yerlerini almıştır.⁵⁷

⁵⁴ <https://www.ibtav.org/kutuphane/> (Erişim tarihi: 06.09.2023).

⁵⁵ <https://basin.ktb.gov.tr/TR-240490/prof-dr-fuat-sezgin-ve-dr-ursula-sezgin-bilimler-tarihi-kutuphanesi-torenle-acildi.html> , (Erişim Tarihi: 06.09.2023).

⁵⁶ <https://www.ibtav.org/kutuphane/> , (Erişim Tarihi: 06.09.2023).

⁵⁷ Ünal, a.g.t., s.28-29.

Bilim tarihi sahasında tek olma özelliğine sahip olan bu kütüphanede geniş bir konu yelpazesine sahip eserler bulunmaktadır. Oryantalistler ve çeşitli Arap ülkelerindeki üniversiteler tarafından yayınlanan süreli yayınlar, ansiklopediler, sözlükler, bibliyografyalar, kataloglar, Kur'an ilimleri ve tefsirler, hadis ilimleri ve hadis külliyatları, tarih, İslam hukuku ve fıkıh, matematik ve doğa bilimleri tarihi, coğrafya tarihi, edebiyat, gramer ve dil kitapları, sanat tarihi ve savaş teknolojileri gibi alanlarda birçok esere ev sahipliği yapan işbu kütüphanede bulunan eserler Arapça olmak üzere, İngilizce, Almanca, Fransızca, Osmanlıca, Farsça, İtalyanca, İspanyolca ve Rusça dillerindedir.

Bu eserlerin yanı sıra kütüphanede İslam bilim tarihi üzerine çok sayıda kitap ve makalenin Sezgin tarafından konularına göre tasnif edilmiş ve tekrar yayınlanmış hali olan tıpkıbasımlar da bulunmaktadır. Bu tıpkıbasımların İslam matematik ve astronomisi (101 cilt), İslam coğrafyası (318 cilt), İslam'da doğa bilimleri (90 cilt), İslam felsefesi (120 cilt), İslam mimarisi (35 cilt), İslam'da tarih yazımı (60 cilt), İslam'da müzik bilimi (8 cilt), İslam tıbbı (95 cilt), İslam dünyasında nümismatik (56 cilt), çeşitli Arapça eserlerin bibliyografyaları (50 cilt), bazı önemli Arapça yazmaların tıpkıbasımları (150 cilt), yabancı seyahatnamelerde İslam dünyası (79 cilt) vs. gibi konu sıralamaları yapılmıştır.⁵⁸

Bu çalışmada; kütüphanede Arap dili ve edebiyatına dair yaklaşık 4.000 eser incelenmiş ve bu inceleme sonucunda tezimizin konusu olan belâgat ilmi ile ilgili yaklaşık 88 esere ulaşılmıştır. Bu eserlerin açıklamalı bibliyografyalarına geçmeden önce belâgat ilmine değinmek doğru olacaktır.

⁵⁸ <http://www.fuatsezginsempozyumu.org/kutuphane/> , (Erişim Tarihi: 07.09.2023).

İKİNCİ BÖLÜM

BELÂGAT VE BELÂGAT İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

2.1. BELÂGAT İLMİ

Belâgat kelimesinin sözlükte “sözün fasih ve açık seçik olması” anlamındaki mastardan türediği söylenmekle beraber bazı kaynaklarda “ulaşmak, olgunlaşmak, erginlik çağına varmak” anlamlarına gelen “bülûğ” kelimesiyle de alakalı olduğu gösterilir.⁵⁹ Ancak bu anlam bap ve mastar değişikliğinden dolayı uygun görülmemiştir. Terim olarak ise “meleke” (eloquence) ve “ilim” (rhetorique) olmak üzere iki anlamda kullanılır.

Meleke olarak belâgat, sözün fasih bir şekilde yerine ve zamanına uygun olarak ifade edilmesidir. Belâgat, insanda doğuştan gelen bir meleke olduğundan henüz ilim haline gelmeden önce de şair, yazar ve hatiplerin hatta halkın dilinde var olagelmıştır. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de, “O insanı yarattı ve ona beyânı (düşündüğünü açıklamayı) öğretti.”⁶⁰ ayetinde de ilim olmadan önce meleke halinde verildiği ifade edilmiştir. İlim olarak belâgat ise yerine ve zamanına uygun söz söyleme kurallarını inceler niteliktedir.⁶¹

Belâgat hem sözün hem de mütakellimin vasfı olarak kullanılmaktadır. Kelâmın belâgati, bir sözün hem fasîh (kusursuz) hem de durumun gereğine (muktezâ-yı hâle) uygun olmasıdır. Mütakellimin (konuşan kimse) belâgati ise, “hangi gaye ile olursa olsun” mütakellimin meramını muktezâ-yı hâle uygun belîğ bir kelâmla (açık ve anlaşılır bir sözle) açıklayabilme kabiliyetidir. Belâgat ilmi, beyân, me’ânî ve bedî‘ ilimleri olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır.⁶²

⁵⁹ İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, Beyrut, ty., c.1, s.258.

⁶⁰ Rahman Suresi: 3.-4.

⁶¹ Hulusi Kılıç, “Belâgat”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1992, c.5, s.380.

⁶² Nusrettin Bolelli, “Belâgat; Beyân-Me’ânî-Bedî‘” İlimleri Arap Edebiyatı”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 28-30.

Beyân ilminin kurucusu, Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî'dir (ö.825). Beyân kelimesi sözlükte, ortaya koymak, açık-seçik olmak, açıklamak ve anlaşılır hale getirmek gibi anlamlara gelir. Edebiyat terimi olarak ise bir manayı farklı söz ve usullerle anlatmayı öğreten, belirli usul ve kuralları olan bir ilim olarak bilinir.⁶³

Bir ilim adı da olan “me‘ânî” kelimesi “ma‘na” kelimesinin çoğuludur. Me‘ânî ilmi terim olarak ise sözün yerine ve zamanına uygun olmasına (muktezâ-yı hâle) dair kuralları inceleyen ilim dalı olarak bilinmektedir. Adı geçen ilimle yer ve muhataba uygun bir şekilde sözün nasıl söyleneceği öğrenilir.⁶⁴ Me‘ânî ilmiyle amaçlanan Kuran-ı Kerim’i i‘caz yönleriyle öğrenmek ve sözdeki güzellik ve çirkinliğe vâkıf olma becerisi kazanıp geliştirmektir.⁶⁵

Bedî‘ ilmi ise sözlük anlamı olarak “örneksiz ve modelsiz olarak bir şeyi icat eden, örneği ve modeli olmadan yaratılmış olan” anlamına gelmektedir. Bir edebiyat terimi olarak ise “edebî sanatlarla örülü ifadenin lafız bakımından kusursuz, mana bakımından makul ve aynı zamanda bir ahenge sahip olmasının usul ve kaidelerini inceleyen ilim” anlamına gelmektedir.⁶⁶

2.2. ARAP EDEBİYATINDA BELÂGATLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Arapların belâgat ilmine olan ilgileri Kur’an-ı Kerim vasıtasıyla başlamıştır. Ancak belâgatın bir ilim dalı olarak yerleşmesi daha sonralara dayandırılmış hatta ilk dönemlerde belâgat yerine beyân ve bedî‘ tabirleri kullanılmıştır. Buna binaen İbnü’l-Mu‘tezz’in (ö. 908) yalnızca belâgat konularını ihtiva eden değerli eserine *el-Bedî‘* adını verdiği görülür.

İbnü’l-Mu‘tezz, *el-Bedî‘* isimli eserinde belâgat ilmiyle alakalı tüm bilgileri toplayan kişi olsa da bu tabiri kullanan ilk isim Müslim b. Velîd (ö. 823) olarak bilinir.

⁶³ A.e., s.33.

⁶⁴ Ali Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî- Beyân- Bedî‘*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2022, s.19.

⁶⁵ A.e., s.33.

⁶⁶ Hacımüftüoğlu, a.g.m., s.22-23.

Nitekim el-İsfahânî'nin (ö. 5. yüzyılın ilk çeyreği) şu sözleri de bu görüşü desteklemektedir.⁶⁷

Bedî' adıyla ilk defa şiir söyleyen Müslim b. Velîd'dir (ö. 823). Daha sonra onu aralarında Ebû Temmâm (ö. 845), İbnü'r-Rûmî (ö. 886) ve el-Buhtürî'nin (ö. 897) de bulunduğu bir grup şair takip etmiştir.”⁶⁸

Belâgat ilmini konu alan oldukça fazla eserin olduğu görülmüştür. Bu eserler arasında el-Ferrâ'nın (ö. 882) *Me'ânî'l-Kur'an*, Ebû Ubeyde b. Ma'mer b. el-Müsennâ'nın (ö. 823) *Mecazü'l-Kur'an*, el-Câhiz'in (ö. 868) *el-Beyân ve't-Tebyîn*, İbn Kuteybe'nin (ö. 889) *Te'vilü Müşkili'l-Kur'ân* ve el-Müberred'in (ö. 900) *el-Kâmil* adlı eserlerini sayabiliriz.⁶⁹

Belâgat ilmiyle alakalı müstakil eserler telif eden müelliflerin başında *el-Bedî'* adlı eseriyle İbnü'l-Mu'tezz gelmektedir. Kitabında on sekiz edebî sanatı ayet, hadis, sahabe sözü ve eski şiirden verilen örneklerle açıklamıştır.⁷⁰

İbnü'l-Mu'tezz ile aynı yüzyılda yaşayan Kudâme b. Ca'fer (ö. 948) ise belâgat ilmiyle alakalı *Nakdü's-Şi'r* adlı eseri telif etmiştir. Bu eser, şiir tenkidi hakkında olup üç bölümden meydana gelir. Eserde şiir tenkidinin yanı sıra belâgat ilmine dair konular da işlenir.⁷¹

Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 1009'dan sonra) ise belâgat ilmi konusunda *Kitâbü's-Sınâ'ateyn* adlı eserini yazmıştır. Müellif bu eserinde Kudâme b. Ca'fer'in bahsettiği 30 sanata ilavelerde bulunmuş, bu sanatların sayısını 38'e kadar çıkarmıştır.

Dördüncü yüzyılda da belâgat ile ilgili çalışmalar devam etmiştir. İbn Reşîk el-Kayrevânî (ö.1064) *el-Umde fî Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih* adlı eserinde el-Askerî'nin

⁶⁷ Abdullah Kızılcık, “Ebû Bekir er-Râzî Hayatı, Eserleri ve Ravzatu'l-Fesâha'sı”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000, s.7.

⁶⁸ Ebu'l Ferec el-İsfahânî, “el-Egânî”, Darü's-Sekâfe, Beyrut, 1955, s. 1-25.

⁶⁹ Abdullah Kızılcık, a.g.t., s.7.

⁷⁰ İsmail Durmuş, “İbnü'l-Mu'tez”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, c.21, s.146.

⁷¹ Cengiz Kallek, “Kudâme b. Ca'fer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2002, c.26, s.311.

ele aldığı sanatlara yenilerini ekleyerek 65 kadar sanattan bahsetmiştir. Muasırı olan İbn Sinân el-Hafâcî (ö. 1073) ise edebî sanatları *Sırrü'l-Fesâha* adını verdiği eserinde bu sanatlar hakkında ilk defa lafzî ve manevî tabirlerini kullanmıştır.

Beyân ilminin kurucusu olarak bilinen Abdulkâhir el-Cürcânî de (ö. 1078) yine aynı asırda yaşamış ve *Delâ'ilü'l-İ'câz* ve *Esrârü'l-Belâga* adlı eserlerini bu zamanda kaleme almıştır. Bu eserlerinde me'ânî, beyân ve bedî' ilimlerini geniş bir şekilde ele almıştır ancak belâgat konularını sistemli bir hale getirememiştir.⁷²

Belâgatle ilgili çalışmalara beşinci yüzyılda da devam edilmiştir. Bu yüzyılda Reşîdüddin el-Vatvât (ö. 1177), Muhammed b. Ömer er-Râdûyânî'nin (ö. 1088) *Tercümânü'l-Belâga*'sını inceledikten sonra eserde geçen şevâhidi beğenmemiş, özellikle zor olan beyitlere vâkıf olunca kendisini belâgatle alakalı yeni bir eser yazma mecburiyetinde hissetmiştir. Bunun üzerine hem Arapça hem de Farsça olmak üzere nesir ve nazmın güzelliklerini ortaya koymak için *Hadâ'iku's-Sihr fî Dekâ'iki's-Şi'r* adlı eserini kaleme almıştır.

Üsâme b. Münkız (ö. 1188) da aynı asırda eser vermiş isimlerden biridir. Münkız, 95 çeşit edebî sanattan bahsettiği *el-Bedî' fî Nakdi's-Şi'r* adlı eseri kaleme almış ve adı geçen eserinin ön sözünde dağınık halde bulunan edebî sanatları bir araya getirdiğini ifade etmiştir. Bunu yaparken İbnü'l-Mu'tezz'in *el-Bedî'*, el-Askerî'nin *Kitâbü's-Sinâ'ateyn*, Kudâme b. Ca'fer'in *Nakdu's-Şi'r* ve el-Kayrevânî'nin *el-Umde* gibi bu sahada ele alınmış eserlerinden faydalanmış ve bu eserlerin en güzel istişhâdlarına kitabında yer vermiştir. Beşinci ve altıncı yüzyılın büyük belâgat alimi Abdulkâhir el-Cürcânî'nin talebesi olan *el-Keşşâf* sahibi ez-Zemahşerî'nin de derslerini takip etmiş ve *Nihâyetü'l-İcâz fî Dirâyeti'l-İ'câz* adını verdiği eserinde bilhassa Abdulkâhir el-Cürcânî'nin işlediği konuları yeniden ele alarak düzenlemiştir.

Yedinci yüzyıl başlarında yaşayan en-Nâsır b. Ebu'l Mekârim el-Mutarrizî'nin (ö. 1213) kaleme aldığı ve *İzâhu'l-Burhân* adını verdiği eser, el-Harîrî'nin (ö. 1122) *el-Makâmât*'ına şerh niteliği taşımaktadır. el-Mutarrizî bu eserinin mukaddimesinde

⁷² Abdullah Kızılcık, a.g.t, s.8-9.

edebî sanatları ele alıp açıklamıştır. Başta istiare, teşbih ve kinaye gibi ilimlere temas etmiş, ayrıca belli başlı Bedî‘ ilmine ait sanatları da ele almıştır. Bu edebî sanatlar arasında özellikle cinas, iştikak, tenâsüp, mukabele, lüzûm-ı mâ lâ yelzem, tevşîh, tazmin, iltifât ve leff ü neşr gibi konular üzerinde durmuştur. Hakikat ve mecaz konularını açıklarken el-Cürcânî’nin *Delâ’ilü’l-İ‘câz* adlı eserinin, edebî sanatlara değinirken ise el-Vatvât’ın *Hadâ’ikü’s-Sihr* adlı eserinin tesiri altında kaldığı görülmüştür.

es-Sekkâkî’nin (ö. 1229) *Miftâhu’l-Ulûm* adlı eseri de bu yüzyılda telif edilmiş önemli eserler arasındadır. Bu eserde konular sarf, nahiv ve belâgat olmak üzere üç kısımda ele alınmıştır. es-Sekkâkî bu eserinin üçüncü bölümünde me‘ânî ve beyân ilimlerini konu olarak ele almış ve bedî‘ ilmi ile ilgili 25 çeşit sanata değinmiştir. Bu bölümün sonuna ise kafiye bahsini eklemiştir.

Belâgat sahasında en önde gelen eserlerden biri olan *Miftâhu’l-Ulûm* Yunan belâgatinden etkilenmiş olduğu için lafızları zamanla uzun ve zor gelmeye başlamıştır. Bu nedenle ihtisar ve şerh tarzında çalışma yapılmasına gereksinim duyulmuştur. Zamanla bu tür çalışmaların asıl eseri ikinci plana ittiği görülmektedir. Nitekim İbnü’n-Nâzım’ın (ö. 1287) *el-Misbâh fî İhtisârî’l-Miftâh* adlı ihtisarı bunlardan biri olarak görülmüştür. *el-Misbâh* adlı bu eserin edebiyat ilminin tanımını verdiği daha sonra konuları me‘ânî, beyân ve bedî‘ olmak üzere üç sınıfa ayırdığı görülmüştür.⁷³

Celâlüddîn Muhammed el-Kazvînî’nin *Telhîsü’l-Miftâh* adıyla kaleme aldığı muhtasar da ibarelerinin kolaylığı ve üslubunun sadeliği bakımından *el-Miftâh*’ı geride bırakan en önemli hülasalardan biri olarak görülmüştür. el-Kazvînî eserinin ön sözünde *Miftâhu’l-Ulûm*’un çok faydalı ve düzenli bir eser olduğundan söz etmiş, ancak birtakım gereksiz uzatmalardan dolayı talebelerin rahatlıkla anlayabilmeleri için özellikle eserin üçüncü kısmında ihtisara ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. O, bu eserinde bahsi geçen üçüncü kısmın kaide ve şevâhidini hülasa ederken diğer belâgat kitaplarında sıkça sorulan soruları ele almıştır. Bununla birlikte itnâb ve müsâvât gibi daha önceki belâgat kitaplarında bahsi geçmeyen bazı edebî sanatlarla da değinen el-

⁷³ A.g.t, s.10-12.

Kazvînî, eserini bir mukaddime, üç bölüm ve bir hatime olarak beş kısma ayırmıştır. Birinci bölümde isnad, müsned, müteallak, kasr, inşâ, fasl-vasl, îcâz-ıtnâb ve müsâvat gibi me‘ânî ilmine dair konuları ele alırken ikinci bölümde teşbih, istiare ve kinaye gibi beyân ilmine dair konuları işlemiştir. Üçüncü bölümde ise bedî‘ ilmine dair lafzî ve ma‘nevi lafızları ele almış, son olarak hatimede “es-serikâtü’ş-şî‘riyye” konusuna değinmiştir.

Büyük dil alimi Sa‘düddîn Mes‘ûd b. Ömer et-Teftâzânî’nin (ö. 1390) *el-Mutavvel* ve *el-Muhtasar* adlı iki eseri ise *et-Telhîs*’e şerh ve hülâsa olarak yapılmış önemli eserler arasında kaydedilmiştir. *el-Muhtasar* 1347 yılında tamamlanmış, *el-Mutavvel* ise ikinci defa şerh etme ihtiyacından dolayı 1355 yılında ikinci şerh olarak kaleme alınmıştır. İki eser de büyük rağbet görerek bir dönem medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur.⁷⁴

Bu dönemde belâgate dair eserler arasında Ziyâeddîn İbnü’l-Esîr’in (ö. 1239) özellikle *el-Meseli’s-Sâ’ir fî Edebi’l-Kâtib ve’s-Şâ’ir*, *el-Câmi’u’l-Kebîr fî Sînâ’ati’l-Manzûm mine’l-Kelâm ve’l-Mensûr ile el-İstidrâk* adlı eserlerinin hatırlanması gerekir. İbnü’l-Esîr beyân ilmini nesir ve nazım için bir usul olarak görmüş ve telif edilen pek çok eserde bu ilmin ihmal edildiği görüşünü benimsemiştir. Bu ihmali gidermek için ise özellikle kitabet sanatlarını ele aldığını ifade etmiştir. İbnü’l-Esîr eserini bir mukaddime ve iki makale olarak üç kısma ayırmıştır: Mukaddimede beyân ilminin usulünü verirken birinci kısımda lafzî, ikinci kısımda ise ma‘nevi sanatları ele almıştır. İbnü’l-Esîr’in *el-Meseli’s-Sâ’ir*’ini tenkit ve övgü babında ele alan eserler telif edilmiştir. Bunlar arasında Ebu’l-Hadîd’in (ö. 655) *el-Felekü’d-Dâ’ir ale’l-Meseli’s-Sâ’ir*’i ile Mahmud b. el-Hüseyn es-Sencari’nin (ö. 1250) *Neşrü’l-Meseli’s-Sâ’ir ve Tayyü’l-Feleki’d-Dâ’ir* adlı reddiye tarzında ele alınan eserler yanında, *el-Mesel*’in mehâsinini veren Ebû Mansûr el-Cevâlîkî’nin (ö. 1145) *er-Ravzü’z-Zâhir* gibi eserler de vardır.

Bu yüzyılda belâgate dair eser veren bir diğer müellif de İbnü’z-Zemlekânî diye tanınan Abdolvâhid b. Abdülkerîm b. Halef el-Ensârî’dir (ö. 1253). Eserinin adı

⁷⁴ A.g.t, s.12-13.

et-Tibyân fî İlmi'l-Beyân el-Mutli' alâ İ'câzi'l-Kur'ân' dır. O özellikle Abdulkâhir el-Cürcânî'nin *Delâ'ilü'l-İ'câz* adlı eserini mütalaa ettiğini ve konularının düzensiz olduğunu ifade etmiştir. Bu eser üç mukaddime ve üç bölümden oluşmaktadır: Birinci mukaddimedede beyân, ikinci mukaddimedede lafız, üçüncü mukaddimedede ise lafzın yapılma yollarını açıklayan İbnü'z-Zemlekânî, eserin üç bölümünde yirmi altı çeşit bedî' sanatı ele almıştır. *et-Tenbîhât alâ mâ fi't-Tibyân mine't-Temvîhât* adlı eseri ise Ebu'l-Mutarri b. Umeyre b. Ahmed b. Abdullah el-Mahzûmî'nin (ö. 1260) bu esere cevap niteliğinde kaleme aldığını burada zikretmek uygun olacaktır.

İbn Ebu'l-İsba' adıyla bilinen Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdulazîm b. Abdulvâhid el-Mısri'nin (ö. 1256) kaleme aldığı *Tahrîrû't-Tahbîr fî Sına'ati's-Şi'ri ve'n-Neşri ve Beyâni İ'cazi'l-Kur'an* adlı eserini de burada zikretmek gerekmektedir. İbn Ebu'l-İsba' bu eserini İbnü'l-Mu'tezz ve el-Kudâme'nin eserlerinden faydalanarak kaleme almıştır. Eserinde edebî sanatları üç kısımda ele alan İbnü'l-Mu'tezz, birinci kısımda edebî sanatlara, ikinci kısımda diğer belâgat alimlerinin zikrettiklerine, üçüncü kısımda ise yalnızca kendisinin bahsettiği 14 çeşit sanata değinmiştir.

İbrahim b. Abdulvehhab ez-Zencânî'nin (ö. 1261) kaleme aldığı *Mi'yârü'n-Nüzzâr fî Ulûmi'l-Eş'âr* adlı eseri de burada zikretmeye değer bir eserdir. Bu eser üç kısımdan oluşmakta olup aruz, kafiye ve bedî' sanatlarını içermektedir. Yapılan incelemede eserin konularının düzenli ve ibarelerinin oldukça kolay olduğu görülmüştür.⁷⁵

Hâzîm b. Muhammed el-Kartâcennî'nin (ö. 1285) belâgate dair *Minhâcü'l-Bülega ve Sirâcü'l-Üdebâ fî İlmi'l-Belâgati ve'l-Beyâni* adlı eseri de 1270 yılında Moğolların Anadolu ve İslam ülkelerinde art arda uğradıkları hezimetler sonrasındaki sükûnet ortamında ilmi faaliyetlerin hız kazandığı devirde kaleme alınmıştır. Kartâcennî, bu eserinde konuları felsefî bir tarzda uzun paragraflarla açıklamıştır. Aristo'nun şiir sanatlarından etkilendiği anlaşılan müellif, eserine meânî ve kısımlarıyla başlamış, şiir sanatlarıyla devam etmiştir.⁷⁶

⁷⁵ A.g.t, s.14-15

⁷⁶ A.g.t, s.15-16.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PROF. DR. FUAT SEZGİN VE DR. URSULA SEZGİN BİLİMLER TARİHİ KÜTÜPHANESİNDEKİ BELÂGATE DAİR MATBU ESERLERİN AÇIKLAMALI BİBLİYOGRAFYASI

3.1. Abdülkâhir el-Cürcânî Belâgatuhu ve Nakduhu, Ahmed Matlûb, 1973, Kuveyt, Vekâletü'l-Matbû'ât, 348s., 892.7 MAT (7266).

Abdülkâhir el-Cürcânî'nin belâgatine dair yazılmış olan bu eserde belâgat adına vermiş olduğu çabası, görüşleri ve metodu işlenmektedir. Abdülkâhir el-Cürcânî belâgat ve edebiyat alanında araştırma yapanlar için bir ekol olmuştur. Onun *Esrârü'l-Belâga ve Delâ'ilü'l-İ'câz* adlı iki eseri bu alanda bir eser ortaya koymak isteyenlerin yolunu aydınlatmıştır. Bu iki eser eski ve yeniye karşılaştıran bir mizan niteliğindedir.

Müellif, bir mukaddimeden sonra Abdülkâhir el-Cürcânî'nin hayatı, eserleri ve Kur'an-ı Kerim ile belâgat alanında gösterdiği çabadan bahsederek eserin birinci faslına başlar. Daha sonra ikinci fasılda bu alanda benimsediği metot ve görüşleri ele alır. Müellifin Kur'an'ın i'câzını ispat için ortaya koyduğu nazım anlayışıyla devam eden eser lafız ve mana anlayışı ile üçüncü faslını tamamlar. Dördüncü fasılda beyân ve bedî' ilimleri işlenirken beşinci fasılda bunların alıntılarına değinilir. Altıncı fasıl, belâgatte kurallar ve edebî zevk hakkında olup yedinci fasıl Kur'an'ın i'câz'ından bahseder. Son olarak sekizinci fasılda Abdülkâhir el-Cürcânî'nin etkilendiği ve etkilediği kişiler ve eserler mevcut olup eser bir hatimeyle sona erer.⁷⁷

Ahmed Matlûb Ahmed Nasrî Tikrîtî, 1936 yılında Irak'ın Tikrît kasabasında doğmuştur. İlk ve Ortaokulu 1941-1950 yılları arasında Tikrit'te, liseyi Kerbelâ'da okuyarak Bağdat'ın Kerh semtinde tamamlamıştır. 1956 yılında Bağdat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesinin Arap Dili Bölümünden Arapça alanında lisans diplomasını üstün başarı ile almış fakültenin tüm bölümlerinde birinci olmuştur. Daha sonra 1961'de Kahire Üniversitesinden belâgat alanında çok iyi bir dereceyle yüksek lisans

⁷⁷ Ahmed Matlûb, “Abdülkâhir el-Cürcânî Belâgatuhû ve Nakduhû”, Vekâletü'l-Matbuat, Kuveyt, 1972, s.5-8.

derecesi almış ardından 1963'te Kahire Üniversitesinde onur derecesiyle belâgat alanında doktorasını tamamlamıştır.

1957 yılında Kerkük Lisesinde, 1957-1958 yılları arasında Bağdat Ticaret Hazırlık Okulunda öğretmen olarak çalışmıştır. 1958'den beri Bağdat Üniversitesi Sanat Fakültesinde öğretim görevlisi, yardımcı doçent, doçent, profesör olarak çalışmıştır. 1964 yılında Kültür ve Rehberlik Bakanlığı Matbuat ve Rehberlik Genel Müdürü olmuş, 1964 yılında aynı bakanlıkta Kültür Genel Müdürü olarak görev yapmıştır. 1966-1969 yılları arasında Bağdat Üniversitesinde Medya Bölümü Başkanı olarak görev yapan Matlûb, 1967 yılında Irak Cumhuriyeti'nde Kültür ve Rehberlik Bakanı olmuştur. Daha sonra 1971-1978 yılları arasında Kuveyt Üniversitesine profesör olarak atanmış, Kahire'deki Arap Araştırmaları ve Çalışmaları Enstitüsünde, Alman Demokratik Cumhuriyeti'ndeki Martin Luther Üniversitesinde ve Cezayir'deki Oran Üniversitesinde misafir profesör olarak görev yapmıştır. 1984'ten 1986'ya kadar Bağdat Üniversitesi Sanat Fakültesi Dekanı olan Matlûb, 1986'dan 2003'e kadar Irak'ta Arap Dilinin Korunması Yüksek Kurumunun Genel Sekreteri olarak görev yapmıştır. 2007 yılında Irak Bilim Akademisinin Başkanı olmuş, Ürdün Bilim Akademisinin yanı sıra Ürdün Arapça Dil Akademisinin de üyesi olmuştur. Riyad'da düzenlenen törenle Arap dili ve edebiyatı dalında Uluslararası Kral Faysal Ödülü'nü kazanan Matlûb, Arap edebiyatı ve belâgati alanında 37 kitap neşretmiştir. 2018 yılında 81 yaşındayken Bağdat'ta vefat etmiştir.⁷⁸

3.2. el-Aksa'l-Karîb fî İlmi'l-Beyân, Muhammed b. Amr et-Tenûhî, h.1327, Kahire, Matbatü's-Saâde, 120s., 492.7 TEN.

Fesâhat ve retorik hakkında bilgiler veren⁷⁹ eserin mukaddimesinde müellif, beyân ilmini öğrenmek isteyenler için bir muhtasar kaleme aldığını dile getirir. Ayrıca es-Sekkâkî, ez-Zemahşerî ve el-Cürcânî'nin yönteminden saptığını da ifade eder.⁸⁰ İbnü'l-Esîr'i örnek alarak beyân ismini verdiği eserinde belâgat konularını ele alırken

⁷⁸ https://ar.wikipedia.org/wiki/أحمد_مطلوب (Erişim Tarihi: 16.01.2024).

⁷⁹ Zafer Kızıklı, "Arap Dilinde Retoriğin Bir Bilim Dalı Olarak Doğuşu, Gelişimi ve Öncüleri", Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara, 2007, c. 2, s.1021.

⁸⁰ et-Tenûhî, "el-Aksa'l-Karîb fî İlmi'l-Beyân", Matbatü's-saâde, Kahire, h.1327, s.2.

mecaz ve teşbihten öteye geçmediği görülür. Teşbih bahsini işlerken örneklerini uzun uzadıya sıralayıp türlerini açıklar.⁸¹

Eserine nahivciler ve mantıkçıların kelimelerin ıstikakını incelemesiyle başlayan müellif, mantık ve nahiv ilmini harmanlar. Mantık ilminin manayı lafza tabi tuttuğunu, nahiv ilminin ise lafzı manaya tabi tuttuğunu dile getirir. Daha sonra beyân ilmine giriş yaparak bu ilim dalını ayrıntılı bir şekilde aktarır.⁸²

Asıl adı Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Amr Ebû Abdullah Zeynüddîn et-Tenûhî olan yazar Dımaşk'lı bir edebiyatçıdır. Bağdat'ta yaşayan et-Tenûhî'nin eserleri arasında *el-Aksa'l-Karîb fî İlmi'l-Beyân* kitabı yer almaktadır. et-Tenûhî, 692 yılında vefat etmiştir.⁸³

3.3. el-Bâkıllânî ve Kitâbühû İ'câzü'l-Kur'ân: Dirase Tahliliyye Nakdiyye, Abdurraûf Mahlûf, 1978, Beyrut, Daru Mektebeti'l-Hayat, 557s., Dem No:10935 (tasnif edilmemiştir).

İ'câzü'l-Kur'ân, Bâkıllânî'ye ait bir eser olup dördüncü bölümünden başlayarak on altıncı bölümüne kadar Kur'an-ı Kerim'in edebî üstünlükleriyle ilgili konuları ihtiva eder. Abdurraûf Mahlûf, *el-Bâkıllânî ve Kitâbühû İ'câzü'l-Kur'ân* adlı bu çalışmada Bâkıllânî'nin i'câz görüşünü belirlemeye çalışmıştır.⁸⁴

Eser bir giriş ve iki kısımdan meydana gelir. Üç fasıldan oluşan eserin birinci kısmında Bâkıllânî'ye dair bilgiler verilir. İkinci kısım *İ'câzü'l-Kur'ân*'a dair olup iki baptan meydana gelir. Müellif bu kısımda edebî sanatlara değinir.⁸⁵

Eserin müellifi Abdurraûf Mahlûf hakkında bilgi bulunamamıştır.

⁸¹ <https://marjah.net/post/310> (Erişim Tarihi: 29.12.2023).

⁸² A.g.e, s.6-7.

⁸³ <https://www.taraajem.com/persons/11424/التنوخى> (Erişim Tarihi: 29.12.2023).

⁸⁴ Şerafettin Gölcük, "İ'câzü'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, c.21, s.407.

⁸⁵ Abdurraûf Mahlûf, "el-Bâkıllânî ve Kitâbühû İ'câzü'l-Kur'ân: Dirâse Tahliliyye Nakdiyye", Darü Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, 1978, s.551-557.

3.4. el-Bedî‘ fî Nakdi’ş-Şi‘r, Üsâme b. Münkız, nşr. Ahmed Bedevî, Hamîd Abdülmecid, 1960, Kahire, Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Babî el-Halebî, 300s., 892.7 MÜN 1960 (7042).

Üsâme b. Münkız tarafından kaleme alınan eser, şiir tenkidi hakkındadır. Bazı kaynaklarda *et-Tefrî‘ fî ‘l-Bedî‘* ve *el-Bedeî‘ fî ‘l- Bedî‘* gibi isimlerle kaydedilmiş olsa da eserin asıl adı *el-Bedî‘ fî nakdi’ş-şî‘r*’dir. Müellif eserini yazarken Abdülkâhir el-Cürcânî’nin *Delâilu’l-İ‘câz* ve *Esrârü’l-Belâga* adlı eserlerinde kullandığı yöntemi uygular. Uyguladığı bu yöntemle fesâhatin ve güzelliğin sadece lafız veya manada olmadığını, bilakis cümle tekniğinde bulunduğunu ortaya koyar.

Eserin mukaddimesinde müellif, kendisinden önce yazılmış edebî tenkit kitaplarını tarayarak onlarda dağınık bir şekilde bulunan bilgileri düzenleme amacından bahseder. Eserin asıl amacının ise bu eseri okuyan kimsenin başka esere ihtiyaç duymaması olduğunu dile getirir.⁸⁶

Müellifin birçok alim ve edebiyatçıdan etkilenererek kaleme aldığı bu eserde en çok tesirinde kaldığı kişi Ebû Hilâl el-Askerî’dir. Eserinde etkilendiği kişilerin belâgat ve edebî tenkit hakkındaki görüşlerine yer verirken aynı zamanda kendi görüşlerini de ekleyerek yeni bir tarz oluşturan müellif *el-Bedî‘ fî Nakdi’ş-Şi‘r* adlı bu eserde bedî‘ başlığı altında edebî sanat ve konuları doksan beş bölümde düzenli bir şekilde inceler. Ancak eserde belâgat ilmiyle alakalı bahisler, modern dönemdeki eserler gibi düzenlenmiş değildir. Müellif, eserinde belâgat ilminin tüm konularına yer vermez; bilhassa me‘ânî ilmiyle ilgili konuların az olduğu görülür.

Müellif konuları işlerken ayet -eğer konuyla ilgili varsa- hadis, şiir, atasözü ve nesir gibi örnekler kullanır. Eseri diğer eserlerden ayıran özellik, üslubu güzelleştiren ve bu alanda temel sayılabilecek konu başlıklarıyla dolu olmasıdır. Esere zenginlik katan mühim konulardan biri ise es-serikâtü’ş-şî‘riyye (şiir hırsızlıkları) konusudur.

⁸⁶Ali Sevdî, “Üsâme b. Münkız’ın el-Bedî‘ fî Nakdi’ş-Şi‘r Adlı Eserinin Edebî Tenkit Literatüründeki Yeri ve Önemi”, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2021, sayı:27, s.37-38.

Müellif, eserini son bölümünün konusu olan şiir sanatı ve şairin kullandığı gereçleri talim ve tarsim başlıkları altında zikrederek bitirir.⁸⁷

el-Bedî' fî Nakdi'ş-Şi'r adlı eser 1960 yılında Ahmed Ahmed Bedevî ve Hamîd Abdülmecid tarafından Kahire'de, 1987 yılında ise Beyrut'ta neşredilmiştir.⁸⁸

Ebu'l-Hâris Müeyyidüddavle Necmüddîn Üsâme b. Mürşid b. Alî b. Mukalled b. Nasr b. Münkız eş-Şeyzerî el-Kinânî el-Kelbî, 1095 senesinde Şeyzer'de doğmuştur. Babası ve amcası tarafından ileride hükümdar olacağı düşüncesiyle çok yönlü yetiştirilmiş fakat daha sonra amcasının kendi oğlunu veliaht ilan etmesiyle veliahtlığı iptal edilmiştir. Bunun üzerine Şeyzer'den ayrılıp Dimaşk'a giden Münkız, burada Haçlılar'a karşı savaşmış, Dimaşklılar'la Haçlılar arasında yapılan savaşlara ve barış görüşmelerine katılarak büyük kahramanlıklar göstermiştir. 1144, 1145 yıllarında Kahire'ye gitmiş ve orada itibar görmüştür. Mısır'da on yıl kaldıktan sonra siyasi nedenlerden dolayı Dimaşk'a geri dönmüştür. Daha sonra yaşadığı olumsuz olaylar sebebiyle Hasankeyf'e giden Münkız, burada 1174, 1175 yıllarına kadar müreffeh bir hayat yaşamış, edebiyat ve tarihe dair eserlerini burada yazma imkânı bulmuştur. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin Suriye'ye gelmesi üzerine Dimaşk'a geri dönmüş ve burada büyük saygı görmüştür. Son zamanlarını rahat ve huzur içinde geçiren İbn Münkız, 1188 yılında Dimaşk'ta vefat etmiştir. Kabri Cebelikâsiyûn Mezarlığı'ndadır.⁸⁹

3.5. Bedî'iyâtü'l-Âsârî, Zeynüddin Şa'bân b. Muhammed b. Dâvûd el-Âsârî, nşr. Hilâl Nâci, 1977, Bağdat, Matbaa Vizâratü'l-Evkâf, 152s., 892.7 ASA (7689).

Bedîyyât, Hz. Peygamber'in methine dair olup her beytinde en az bir bedî' sanat bulunan kasidelere verilen isimdir. Bedîyyât türünde olan bu eser, *el-İkdü'l-Bedî' fî Medhi'ş-Şefî'* ve *el-Bedî'iyetü'l-Kübrâ* isimleriyle bilinir. 400 beyitten meydana gelen eserin ihtiva ettiği 240 beyit bedî' sanatını işler. Herhangi bir şerhine rastlanmayan eser bedîyyelerin en uzununu olarak bilinir.

⁸⁷ A.g.m., s.39-41.

⁸⁸ Ali Sevim "İbn Münkız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999, c.20, s.222.

⁸⁹ A.g.m., s.221.

Âsârî'nin üç bedîiyye çalışması bulunur.⁹⁰ Bu bedîiyyeler Sugrâ, Vüstâ ve Kübrâ bedîiyyeleridir. Müellif, Kübrâ'da en az 400 bedî' çeşidini işlemeyi hedeflemiştir. Bu eserde bir çeşidin cüz ve kısımları olmaksızın 240 temel bedî' çeşit yer alır. Yetmiş kadarı ise cinas çeşidi için örnek beyitler içerir. Bedîiyye vüstâ'sında altmış sekiz cinas çeşidiyle birlikte toplam 300 bedî' sanata, Sugrâ'da ise 169 beyitte 200 bedî' çeşide yer vermiştir. Böylece bedîiyyelerinde 126 yeni bedî' çeşidi ortaya koymuştur. Âsârî bu üç bedîiyyesini 1404-1407 yılları arasında kaleme almıştır. Daha sonra bu çalışmalar 1977 yılında *Bedî'ıyyâtü'l-Âsârî* ismiyle Hilâl Nâci tarafından Bağdat'ta yayımlanmıştır.

Zeynüddin Şa'bân b. Muhammed b. Dâvûd el-Âsârî, 1364 yılında Musul'da doğmuştur. Bir süre Kahire'de Âsâr-ı Nebeviyye civarında yaşadığı için "Âsârî" nisbesiyle tanınmıştır. Âsârî, ilk eğitimini Musul'da almış daha sonra Kahire'ye gitmiştir. Burada hat sanatı üzerine dersler almış ve bu alanda uzmanlaşmıştır. Bununla birlikte Arap dili ve edebiyatı, hadis ve fıkıh ilimlerini tahsil etmiştir. Kahire'de birçok resmî görevde bulunan Âsârî, bir süre hisbe mütevelliliği görevini üstlenmiş, bu görevi sebebiyle ağır borç yükü altına girdiğinden azledilmiştir. İki yıl sonra Mısır'dan kaçıp Yemen'e gitmiş ve orada dört yıl kalmıştır. Birçok ülke gezen müellif, on yıla yakın bir süre Kâbe civarında kaldığından "Cârullah" lakabı ile anılmıştır. Âsârî, 6 Mayıs 1425 tarihinde vefat etmiştir.⁹¹

3.6. el-Belâga Funûnuhâ ve Efnânuhâ İlmü'l-Beyân ve'l-Bedî', Fadl Hasan Abbâs, 2009, Ürdün, Dârü'n-Nefâis, 407s., 492.7 ABB 2009.

Fadl Hasan Abbâs'ın telif ettiği *Lugatunâ ve Belâgatunâ* serisinin ikinci kitabı olan eserin farklı zamanlarda on iki baskısı yapılmıştır. İncelemekte olduğumuz eser 2009 yılında basılan on ikinci baskıdır.

Eserin müellifi, birinci kitabında belâgat alanında eser yazmanın zorluklarından bahsetmiş; bununla beraber bu alanda yazılmış eserlerin varlığına da

⁹⁰ Hulusi Kılıç, "Bedîiyyât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, c.5, s.323.

⁹¹ İsmail Durmuş, "Âsârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2020, c.1(ek), s.122-123.

ihtiyaç olduğunu dile getirmiştir. Me‘ânî, beyân ve bedî‘ ilimlerinin yapısı, üslubu, nazmı vb. yönleriyle birbirinden farklı olduğunu açıklamış; aralarındaki inceliklere dikkat çekerek kitabın yazılış aşamasında misalleri buna göre özenle seçtiğini belirtmiştir. Seçmiş olduğu misaller genellikle Kur’an-ı Kerim ve hadis-i şerifler olmuştur. Bunun yanı sıra kadim ve modern şiiirlerden de faydalandığını dile getirerek onları özenle seçtiğini vurgulamıştır.

Bu eser bir mukaddime ile “ilmü’l-beyân” ve “ilmü’l-bedî‘” olmak üzere iki ana bölümden oluşur. Birinci bölümde beyân ilmi bir giriş ve üç bölüm halinde işlenir. Giriş bölümünde beyân ilminin tarifi, gelişimi ve faydası hakkında bilgi verilir.

Birinci bölümünde, teşbih konusu beş fasıla ayrılarak ele alınmıştır. Birinci fasılda, teşbihin rükünleri ele alınırken ikinci fasılda teşbihin kısımları anlatılır. Bu fasılda, başta el-Müberred ve er-Rummânî’ye göre teşbihin kısımları ayrı ayrı incelenmiş olup ayrıca Abdülkâhir el-Cürcânî, es-Sekkâkî, Hâtib el-Kazvînî ve bu alanda söz sahibi bazı alimlere göre “teşbîhü’t-temsîl” konusu etraflica ele alınır. Üçüncü fasılda, Kur’an-ı Kerim’de teşbihin özellikleri başlığı altında “et-terhîb ve’t-tergîb, el-insân fi’l-Kur’ân, teşbîhâtü âmme ile Kur’ân’da teşbîh-i mablûb var mıdır vb.” konulara temas edilir. Dördüncü fasılda, “et-teşbîhât fi’s-sünneti’l-mutahhare” mevzuu incelenmekte olup beşinci fasılda, teşbihin amacı, belâgati ve bunlara dair çeşitli mevzulardan bahsedilir.

Giriş ve iki fasıldan meydana gelen eserin ikinci bölümünde mecaz konusu ele alınır. Giriş bölümünde, mecazın tarifi ve çeşitleri üzerinde durulur. Birinci fasılda, mecâz-ı aklî konusu ayrıntılı bir şekilde ele alınırken ikinci fasılda, mecâz-ı lugavî konusu iki alt başlıkta incelenir. Birinci alt başlıkta, mecâz-ı mürsel ve bununla ilgili misallere yer verilir. İkinci alt başlıkta, istiare konusuna değinilir. Bu alt başlığın sonuna da Kur’ân-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerde mecâz ve istiare ile istiarenin belâgati mevzuları incelenir.

Üçüncü bölümde, kinaye konusu ele alınarak kinayenin tarifi ve rükünlerinden bahsedilir.

Eserin ikinci kısmında, bedî‘ ilmi iki fasıl halinde ele alınır. Birinci fasılda, altı alt başlık halinde muhassenât-ı ma‘neviyye mevzusu ele alınır. Bu alt başlıklarda tıbâk, tevriye, medih ve zem gibi konulara değinilir. İkinci fasılda ise muhassenât-ı lafziyye konusu ele alınarak üç alt başlıkta incelenir. Birinci alt başlıkta cinas, ikinci alt başlıkta seci, üçüncü alt başlıkta ise reddü’l-aczi ale’s-sadr konuları mevcuttur.⁹²

Ebû Muhammed, Fazl b. Hasan b. Ahmed b. Ali Abbâs eş-Şâfi’î, 1932 yılında Filistin’in Nâsıra şehrine bağlı Saffûriye köyünde dünyaya geldiği için nisbesi “es-Saffûrî”dir. İlme önem veren bir ailede yetişen Fadl Hasan Abbâs’ın el-Ezher Üniversitesi Usûluddin Fakültesinde öğretim üyesi olan dayısı Yusuf Abdurrezzak el-Meşhedî eş-Şâfi’den ilim aldığı aktarılır.

Doğuştan âmâ olmasına rağmen küçük yaşta ilim tahsil etmeye ve hafızlığa başlayan Fadl Hasan Abbâs, on yaşından önce hafızlığını tamamlamıştır. İlim öğrenmek için 1946 yılında Akkâ’ya gelerek Ahmediye Medresesine devam eden Fadl Hasan Abbâs, burada iki yıl boyunca meşhur alimlerden şeri ilimleri öğrenmiştir. 1952 yılında Ezher Üniversitesi Usûluddîn Fakültesinden mezun olan ilk öğrenci olmuştur. 1967’de el-Ezher Üniversitesinde yüksek lisansını tamamlamış, 1972 yılında da “İtticâhâtü’t-Tefsîr fi’l-Asri’l-Hadîs fî Mısır ve Sûriyâ” (*Modern Dönemde Mısır ve Suriye’de Tefsire Yönelişler*) isimli teziyle doktorasını bitirmiştir.⁹³

1975 ‘ten 1978 yılına kadar Abu Dabi Vakıflar Bakanlığında vaaz, irşat ve hitabet görevlerinde bulunan Fadl, 1978-2002 yılları arasında Ürdün Üniversitesi Şeriat Fakültesi Usûluddîn Bölümünde, 2002-2007 yılları arasında Yermük Üniversitesinde görevine devam etmiştir. 2008 yılında Amman’da kurulan İslami İlimler Üniversitesi doktora bölümüne öğrenci yetiştirmek üzere tayin edilmiş, umre yolculuğuna çıktığı 2011 tarihinde vefat edinceye kadar buradaki görevine devam etmiştir.⁹⁴

⁹² Zafer Akyüz, “Fadl Hasan Abbâs ve Belâgat İlmindeki Yeri”, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019, s. 89-91.

⁹³ A.g.t., s.41-45.

⁹⁴ A.g.t., s.155-156.

3.7. el-Belâga li'l-Müberred, el-Müberred, nşr. Ramazan Abdüttevâb, 1965, Kuveyt, Mektebetü Dârü'l-Urube, 76s., 892.7 MÜB (7320).

Belâgat konusunda ilk müstakil eser olan *el-Belâga li'l-Müberred*, Abbâsî halifesi Vâsik Billâh'ın oğlu Ahmed'in “şiiirin belâgatının mi yoksa nesrin belâgatının mi daha üstün olduğu” şeklindeki sorusuna cevap olarak yazılmıştır. Eserde belâgatın tarifi, sözün belîğ olma şartları ve özelliklerine değinilmiştir. Bununla birlikte herhangi bir mevzuda manzum ve mensur sözlerin belâgat açısından değerlendirilmesi yapılmış, bazı ayetler ve şiirler edebî değeri açısından mukayeselerle açıklanmıştır. Eser, ilk defa 1941 yılında Gustave Edmund Von Grunebaum tarafından *al-Mubarrad's Epistle ou Poetry and Prose* adıyla daha sonra 1964'te Ramazan Abdüttevâb tarafından ve 1968'te Muhtârüddin Ahmed tarafından *el-Belâga li'l-Müberred* adıyla yayımlanmıştır.⁹⁵

Ramazan Abdüttevâb, Müberred'in yaklaşık elli eser telif ettiğini fakat bu eserlerden çoğunun günümüze ulaşamadığını dile getirir. Ayrıca eserlerinin şimdiye kadar tahkik edilmediğini, kendisinin tercümeleri toplayıp böyle bir eser ortaya koyabildiğini dile getirir.⁹⁶

Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdulkber b. Umeyr el-Müberred el-Ezdî es-Sümâlî 826'da Basra'da doğmuştur. Müberred, ilk tahsilini Basra'da yapmıştır. Küçük yaşta dil ve nahiv sahalarındaki geniş bilgisini etrafına kabul ettiren Müberred'in ünü kısa zamanda Basra dışına yayılmıştır. Sâmerâ'ya giderek sarayda düzenlenen ilmî ve edebî münazaralara katılmış, 861 yılında Mütevekkil-Alallah ile veziri Feth b. Hâkân'ın öldürülmesi sebebiyle yardım ve ihsanların kesilmesi üzerine Sâmerâ'dan ayrılıp Bağdat'a gitmiştir. Kûfe mektebinin lideri olan rakibi Sa'leb'le ilk münazarası bu zamanda olmuştur. Müberred *Kitâbü Sîbeveyhi*'yi okutup hakkında akıllara takılan soruları çözmekte tek otorite haline gelmiş ve bu yolda birçok öğrenci yetiştirmiştir. Basra Dil Mektebinin Sîbeveyhi'den sonra ikinci otoritesi olan

⁹⁵ İsmail Durmuş, “Müberred”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2020, c.31, s.432.

⁹⁶ Müberred, “*el-Belâga li'l-Müberred*”, Mektebet Darü'l-Urube, Kahire, 1965, s.3.

Müberra, 900 tarihinde Bağdat'ta vefat etmiş ve Bâbülkûfe semtindeki mezarlığa defnedilmiştir.⁹⁷

Eserin muhakkiki Ramazan Abdüttevâb, 1930 yılında Mısır'ın Kalyûb köyünde doğmuştur. İlkokulu bitirdikten sonra el-Ezher'deki Din Enstitüsüne girmeye hazırlanırken hafızlığını tamamlamıştır. Girdiği bu enstitüde sarf, nahiv, fıkıh, tefsir, hadis gibi ilimleri okumuştur. Daha sonra Ezher'deki Dâru'l-Ulûm Fakültesine girmiş burada bilim felsefesi uzmanı İbrahim Enis, Arap grameri uzmanı Abbas Hasan gibi hocalardan ders almıştır. Öğrenim hayatında üstün başarı gösteren Abdüttevâb, 1956 yılında Dâru'l-Ulûm Fakültesinden mezun olmuştur. Kahire'deki Nukrâşî Lisesinde öğretmenlik yaparken yüksek lisans hazırlık sınıfına kaydolmuştur. Dâru'l-Ulûm Fakültesi asistanlık kadrosuna başvurmayı düşünürken fakültenin Almanya'ya doktora öğrencisi göndereceğini öğrenince Münih Üniversitesine gitmiştir. Orada Almanca, Fransızca, Farsça ve Türkçe dahil çeşitli diller öğrenen Abdüttevâb, Münih Üniversitesinde Sâmi Diller alanında yüksek lisans ve doktora çalışmalarını beş yılda tamamlayıp 1963'te Mısır'a dönmüş ve ardından Aynü's-Şems Üniversitesi Edebiyat Fakültesine öğretim üyesi olarak tayin edilmiştir. Daha sonra doçent ve profesör olan yazar, Arap dili ve edebiyatı bölümü başkanlığında ve iki defa dekanlık görevinde bulunmuştur. Yıllarca sürdürdüğü akademik görevleri sırasında çok sayıda öğrenci yetiştirmiş, Mısır'ın yanı sıra Arap ülkeleri ve Avrupa'da da yüksek lisans ve doktora tezleri yönettiği kaydedilmiştir. el-Medresetü'r-Ramazâniyye⁹⁸ sahibi olan Ramazan Abdüttevâb, 2001 tarihinde Kahire'de vefat etmiştir.⁹⁹

3.8. el-Belâga Tetavvür ve Târîh, Ahmed Şevki Abdüsselâm Dayf, 1965, Kahire, Dâru'l-Meârif, 382s., 892.7 DAY t.y. (7542).

Şevki Dayf, eserin mukaddimesine Beyrut Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili öğrencilerine belâgat ilminin tarihi ve gelişimi hakkında sekiz ders vermek üzere davet edildiğinden bahsederek başlar. Bu davetin kendisine iki fırsat

⁹⁷ İsmail Durmuş, **a.g.m.**, s.430-431.

⁹⁸ Mümkün olabilen en yüksek sayıda kaynağa dayanmayı esas alan bir tahkik yöntemi.

⁹⁹ İsmail Durmuş, "Ramazan Abdüttevâb", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2019, c.2, s.411-412.

verdiğinden, bu fırsatların ilkinin istekli öğrencilere ders vermek ikincisinin ise belâgat dalında derinlemesine bir araştırmaya girmek olduğundan söz eder. Bu araştırmaları sonucunda belâgat ilminde derinleştiğinden ve bunun sonucunda da *el-Belâga Tetavvür ve Târîh* adlı eserini kaleme aldığını ifade eder.

Dayf, belâgat ilminin tarihi ve gelişimi hakkında olan eserini dört merhalede ele alır. Bu merhaleleri sırasıyla belâgatin doğuşu, büyümesi, çiçek açması ve solması olarak belirler. Sırasıyla Cahiliye Dönemi, asrısaaadet, Abbâsîler Dönemi belâgat ilmi aşamalarından bahseder. Daha sonra şairler, yazarlar, dil bilimcilerin nazarında belâgatin son dönemleriyle devam eder. Yunan belâgatiyle karşılaştırma yaparken aynı zamanda İbnü'l-Mu'tezz'in (ö. 908) *el-Bedî'si* gibi eserler üzerinden belâgat ilmini inceler. Daha sonra Abdülkâhir el-Cürcânî ile belâgat ilminin çiçek açtığından bahseder. Son olarak müellif bu eseri yazmasındaki amacın yalnızca belâgat ilmini anlatmak değil aynı zamanda bu ilmin atalet ve sıkıcı tekrarlarla geldiği noktayı da tasvir etmek olduğundan söz eder.¹⁰⁰

Eser bir ön söz, dört fasıl ve bir sonuçtan meydana gelir. Birinci fasılda belâgatin doğuşu, ikinci fasılda çeşitli alimler nazarında belâgat ilminin metodu, üçüncü fasılda belâgat ilminin çiçek açtığı dönem, dördüncü fasılda ise belâgatin solma dönemi işlenir.¹⁰¹

Ahmed Şevki Abdüsselâm Dayf, 1910'da Mısır'ın Dimyat şehrine bağlı bir köyde doğmuştur. Eğitimine köyünde başlayıp 1926 yılında Dimyat'ta ilkokulu tamamlamıştır. Ortaöğrenimini Zekâzîk'te bitirdikten sonra 1930'da Dâru'l-Ulûm'un hazırlık okulunu tamamlamıştır. Aynı yıl kaydolduğu Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili Bölümünden 1935 yılında mezun olmuştur. Mecmaü'l-Lügati'l-Arabiyye'de *el-Mu'cemü'l-Vasît* adlı sözlüğün hazırlık heyetinde görev alan Şevki Dayf, 1936 yılında Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesine asistan olarak tayin edilmiştir. 1939 yılında yüksek lisansını, 1942 yılında ise doktorasını tamamlamıştır. 1943'te öğretim üyesi, 1948'de doçent, 1956'da profesör olmuştur. Şevki Dayf, 1968-1971 yıllarında Arap Dili Bölümünde başkanlık yapmış; 1975'te emekliye ayrılmıştır.

¹⁰⁰ Ahmed Şevkî Dayf, “*el-Belâga: Tetavvür ve Târîh*”, Dârü'l-Me'ârif, Kahire, 1965, s.5-7.

¹⁰¹ A.e., s.379-381.

1976'da Mecmaü'l-Lügatü'l-Arabiyye üyeliğine, 1988'de genel sekreterliğine, 1992'de başkan yardımcılığına ve 1996'da başkanlığına tayin edilmiştir. Daha sonra İttihâdü'l-Mecâmi'l-Lügaviyyetü'l-Arabiyye başkanlığı yapan Dayf, bununla birlikte Dımaşk Mecmaü'l-Lügatü'l-Arabiyye üyesi ve Ürdün'deki aynı isimli kurumla el-Mecmaü'l-ilmiiyyü'l-İrâkî'nin şeref üyesi olarak bulunmuştur. Şevki Dayf, 2005'te Kahire'de vefat etmiştir.¹⁰²

3.9. el-Belâgatü'l Âmme Hivârü'l-Merkez ve'l-Muhît, Muhammed Umrî, nşr. Abdullah Rüşdü, Abdulkâdir Bakşî, Hüseyin Kitâne, İbrahim Esikar, Hasan Düreyr, 2017, Ürdün, Alemü'l-Kütübü'l-Hadis, 278s., 892.7 RÜŞ 2017 (18944).

2009 yılında kuruluşundan bu yana Merakeş Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi Çeviri ve Bilgi Entegrasyonu Laboratuvarı; çeviri, terminoloji, dil bilimi, retorik, söylem analizi gibi alanlarda bir dizi yoğun bilimsel çalışma ve faaliyetle ulusal ve uluslararası bilim sahnesinde yer alır. Laboratuvar, bilimsel alanlarda uzmanlaşmış araştırmacı ve akademisyenlerle bir dizi ulusal ve uluslararası seminer ve toplantının yanı sıra, özel bilimsel konularda genç araştırmacıların yararına eğitim kursları düzenlemiş; bununla birlikte bilimsel kuruluşlarla organizasyonunu denetlediği bir dizi seminer ve çalışma günü yayınlamıştır. Bu seminerlerin ilki dini metin ve çeviri semineridir. Bu seminer, çeviri araştırma grubu tarafından 2007 yılında düzenlenen ilk Uluslararası Dini Metin Çeviri Sempozyumu'nun araştırmasını içerir. İkincisi, Kur'an retoriğinin kişisel sorunlar eşliğinde diğer kültürler arasındaki çevirisini konu alarak 2012 yılında Çeviri ve Bilgi Bütünleştirme Laboratuvarı tarafından düzenlenen İkinci Uluslararası Dini Metin Çevirisi Konferansı, katılımcıları bir araya getirmiştir. Üçüncüsü, Kur'an kıssaları ve çeviri zorluklarını konu alarak Çeviri ve Bilgi Bütünleştirme Laboratuvarı tarafından 2014 yılında düzenlenen Üçüncü Uluslararası Dini Metin Çevirisi Konferansı'nda ele alınan araştırmaları içerir. Dördüncüsü ise çeviri ve dil bilimsel terminolojiyi konu alarak Çeviri ve Bilgi Bütünleştirme

¹⁰² Sedat Şensoy, "Şevki Dayf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2010, c.39, s.31-32.

Laboratuvarı tarafından 2014 yılında düzenlenen Birinci ve İkinci Ulusal Çeviri ve Terminoloji Sempozyumlarının araştırmalarını içerir.

Bir dizi araştırmacı ve uzman akademisyenin katılımıyla gerçekleştirilen bu sempozyumların genelini Dr. Muhammed Umrî, *el-Belâgatü'l Âmme Hivârü'l-Merkez ve 'l-Muhît* adlı eserinde derlemeye çalışmıştır. Belâgat ilmi alanında özgün ve modern bir proje olan eserinde araştırmacılar arasında yaygın olan görüşlerin çoğunu ele alır. Müellif, mukaddimesinde bu araştırmaları derleyip yayımlamaktan mutluluk duyduğunu dile getirir.¹⁰³

Muhammed Umrî, Ebhâ'daki Kral Hâlid Üniversitesi Arap Dili Profesörü olarak görev yapmaktadır. Bununla birlikte çeşitli kurumlarda yüz yüze ve elektronik eğitim vermiş, birçok seminere, bilimsel çalışmalara ve eğitim kurslarına katılmıştır. Yerel ve uluslararası alanlarda uzmanlaşmış, bununla birlikte bilimsel dergilerde onlarca çalışma ve araştırma yayınlamıştır.¹⁰⁴

3.10. Belâgatü'l-İkna' fi'l-Münâzara, Abdüllatif Adil, 2013, Beyrut, Menşuratü'd-Difâf, 270s., 492.7 ADİ 2013 (16633).

Belâgatü'l-İkna' fi'l-Münâzara adlı eser münazarada iknâ' sanatını belâgat açısından incelediğinden çalışmamızda yer verme gereği duyduk.

Bir mukaddime, bir giriş, üç bap ve bir hatimeden meydana gelen eserin birinci babı üç fasıldan oluşurken bu fasıllar kendi aralarında bölümlere ayrılır. Birinci bap genel olarak eski Batı, Arap-İslam mirası ve modern Batı ikna retoriğine ilişkin en önemli teorik bilgileri ihtiva eder. İkinci bap üç fasıldan oluşurken bu fasıllar kendi aralarında bölümlere ayrılır. Bu bapta Arap-İslam mirasında münazaranın özellikleri, münazaranın doğuşu ve gelişimi ve konuları işlenir. Üçüncü bap üç fasıldan oluşurken bu fasıllar da birçok bölümden meydana gelir. Bu bap münazarada diyalogun yapısı, münazarada soru sorma sanatı ve münazarada olumsuzluk gibi konuları ihtiva eder.¹⁰⁵

¹⁰³ Muhammed Umrî, “*el-Belâgatü'l Âmme: Hivarü'l-Merkez ve 'l-Muhît*”, Âlemü'l-Kütübi'l-Hadîs, Ürdün, 2017, s. ٢٠٤.

¹⁰⁴ <https://www.ithra.com/ar/speakers/dr-muhammed-al-omari> (Erişim Tarihi: 06.11.2023).

¹⁰⁵ Abdüllatif Âdil, “*Belâgatü'l-İkna' fi'l-Münâzara*”, Menşuratü'd Difâf, Beyrut, 2013, s.5-10.

Eserin yazarı Abdüllatîf Adil hakkında kesin bir bilgi bulunamamıştır.

3.11. Belâgatü'n-Nisa, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ebî Tâhir el-Kâtib İbn Tayfûr, nşr. Ahmed el-Elfi, 1908, Kahire, Matbaatü Medresetü Validetü Abbasü'l-Evvel, 204s., 892.7 TAH (15028).

Kitâbü'l-Mensûr ve'l-Manzûm adlı eser antoloji mahiyetinde bir eserdir. İbnü'n-Nedîm, aslında on dört cilt olan bu eserin on üç cildinin mevcut olduğunu söylese de 11, 12 ve 14. ciltleri günümüze ulaşmıştır. Çalışmamızda ele aldığımız *Belâgatü'n-Nisa* adıyla bilinen ve sahasında ilk eser olan cilt 11. cilttir. Bu cildin 1326 Kahire'de Tâhir el-Cezâirî tarafından, 1908 Kahire'de, 1985 Tunus'ta, 1987 Beyrut'ta Ahmed el-Elfi tarafından ve 1972 Beyrut'ta Dârü'n-Nehdatü'l-Hadîse tarafından yapılmış neşirleri vardır.¹⁰⁶

Belâgatü'n-Nisa adlı eser, kapasite ve anlatımın gerektirdiği ölçüde kadınların belâgatleri, cevapları, konuşmalarındaki latifeleri, şiirleri ve aralarında herhangi bir konuda fikir sahibi olanların haberlerini ihtiva eder.¹⁰⁷

Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ebî Tâhir Tayfûr el-Mervezî el-Horasânî, 819 (?), 820 (?) yıllarında Bağdat'ta doğmuştur. Devrinin önde gelen alimlerinden hadis ve edebiyat dersleri almış kendisi de zengin ailelerin çocuklarına ders vermiştir. Asrında şiir, edebiyat, ahbâr ve tarih, kitabet ve hadis ilimlerinde önemli şahsiyetlerden biri haline gelen İbn Ebû Tâhir'in yaklaşık elli eser yazdığı kaydedilmiştir. Asıl şöhretini Bağdat tarihine dair yazdıklarıyla kazanan İbn Ebû Tâhir, 893'te Bağdat'ta ölmüş ve Bâbü's-Şam'a defnedilmiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Sabri Hizmetli, "İbn Ebû Tâhir", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1999, c.19, s.445.

¹⁰⁷ Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ebî Tâhir el-Kâtib İbn Tayfûr, "**Belâgatü'n-Nisa**", Matba'âtü Medreseti Vâlideti Abbâsi'l-Evvel, Kahire, 1908, s.3.

¹⁰⁸ Sabri Hizmetli, **a.g.m.**, s.445.

3.12. El-Belâga ve'l-Ma'na fi'n-Nassi'l-Kur'ânî “Tefsîrû Ebus-Suud Enmûzecen”, Hamid Abdulhâdi Hüseyn, 2007, Bağdat, Divânü'l-Vakfî's-Sünnî, 260s., 492.7 HÜS 2007 (17285).

Müellif, eserin mukaddimesinde belâgatın önemi ve Kur'an-ı Kerim'in bir benzerini getirmede insanlığı aciz bırakan belâgatinden bahseder. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'in tefsirinin belâgat ilminden uzak düşünülmesinin imkânsız olduğunu vurgular. Bu bağlamda, müellifin başta Ebussuûd'un tefsiri olmak üzere diğer tefsir kitaplarından da yararlanarak Kur'an-ı Kerim'deki derin manaları belâgat açısından inceleyen bir eser ortaya koyduğu görülür.¹⁰⁹

Eser bir mukaddime, bir giriş ve üç fasıldan meydana gelir. Birinci fasıl nahiv ilmiyle alakalı olup haber, isim ve fiil cümleleri, üslup çeşitleri, tarif, tenkir gibi konuları kapsar. İkinci fasıl mecaz, teşbih, istiare ve kinaye bahislerini ihtiva ederken üçüncü fasılda “telâ'um savti (ses ahengi)” konusu işlenir. Eser bir hatimeyle sona erer.¹¹⁰

Eserin müellifi Hamid Abdulhâdi Hüseyn hakkında kesin bir bilgi bulunamamıştır.

3.13. el-Besâ'ir ve'z-Zehâ'ir, Ebû Hayyân et-Tevhîdî, nşr. İbrahim el-Keylanî, 1964, Dimaşk, Mektebetü'l-Atlas, Matbaatü'l-İnşa, 1-4 cilt, 662s., 53s., 958s., 405s., 734s., 354s., 892.7 TEV 6185, 6186, 6187, 6188, 6189, 6190 nşr. Ahmed Emîn, Seyyid Ahmed Sakr, 1953, Kahire, Matbaatü'l-Lecnetü'l-Te'lif ve't-Terceme ven-Neşr, 1.cilt, 303s., 892.7 TEV 9319, nşr. Vedâd el-Kâdî, 1978, Trablus, Darü'l Arabiyyetü'l-Kitab, 7.cilt, 160s., 892.7 SAF (8389).

Ebû Hayyân et-Tevhîdî'nin on beş yılda hazırladığı din, dil ve edebiyata dair bazı konularla hatıralarını ihtiva eden *el-Besâ'ir ve'z-Zehâ'ir* adlı eseri Câhiz'in *el-Beyân ve't-Tebyîn*'i tarzında olduğundan burada ele alınmıştır.¹¹¹ Müellifin bu esere

¹⁰⁹ Hamîd Abdülhâdî Hüseyn, “**el-Belâga ve'l-Ma'nâ fi'n-Nassi'l-Kur'ânî “Tefsiru Ebi's-Suûd Enmûzecen”**”, Divânü'l-Vakfî's-Sünnî, Bağdat, 2007, s.5-8.

¹¹⁰ **A.e.**, s.259-260.

¹¹¹ Mahmut Kaya, “Ebû Hayyân et-Tevhîdî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1994, c.10, s.156.

ne ad verdiği kesin olarak bilinmemekle beraber eser, kaynaklarda ve bazı yeni neşirlerinde *el-Besâ'ir*, *Besâ'irü'l-Hükemâ* ve *Zehâ'irü'l-Kudemâ*, *el-Besâ'ir* ve *n-Nevâdir*, *en-Nevâdir* ve *'l-Besâ'ir*, *Besâ'irü'l-Kudemâ* ve *Serâ'irü'l-Hükemâ* adlarıyla da anılmaktadır.

Müellif, eserinde yaptığı nakillere kendi eleştirisini katmış; bununla birlikte râvi ve rivayetler konusunda son derece titiz davranmıştır. Yaşadığı devrin sosyal, kültürel ve siyasi olaylarını anlatırken çeşitli sosyal grupların genel tutum ve davranışları hakkında bilgiler vermiştir.¹¹²

Eser belli bir düzene bağlı değildir. Dolayısıyla konular bap veya fasıllar altında toplanmamıştır. Bu sebeple kendilerinden nakillerde bulunan kişilerin herhangi bir konudaki görüşlerini öğrenebilmek için kitabın baştan sona okunması gerekir. Vedâd el-Kâdî'nin neşrinde esere bir cilt halinde çeşitli fihristler eklenmiş olsa da aralarında konu fihristi bulunmadığından kitaptan gerektiği şekilde faydalanmak mümkün olmamıştır.

Eserin birinci cildi ilk defa Ahmed Emîn ve Seyyid Ahmed Sakr tarafından 1953 yılında Kahire'de, Abdurrezzâk Muhyiddîn tarafından da 1954'te Bağdat'ta yayımlanmıştır İlk dört cildini İbrahim el-Keylanî *Besâ'irü'l-Kudemâ* ve *Serâ'irü'l-Hükemâ* adıyla 1964-1968 yılları arasında Dımaşk'ta neşretmiştir. 1978 yılında Trablus'ta eserin yedinci cildini müstakil olarak yayımlayan Vedâd el-Kâdî, 1988'de Beyrut'ta fihristiyle beraber tamamını on cilt halinde neşretmiştir.¹¹³ Zikretmiş olduğumuz ciltlerin hangilerinin *Prof. Dr. Fuat Sezgin* ve *Dr. Ursula Sezgin Bilimler Tarihi Kütüphanesi*'nde bulunduğunu eseri anlatmaya başlamadan önce zikretmiştik.

Ebû Hayyân Alî b. Muhammed b. Abbâs et-Tevhîdî'nin doğum yeri olarak kaynaklarda Şîraz, Nîşâbur, Vâsıt ve Bağdat geçmekte olup doğum yılına dair herhangi bir tarih belirtilmemiştir. Ancak eserlerinde verdiği bazı bilgilere bakılarak 922-932 yılları arasında doğduğunu söylemek mümkündür. İlk eğitimini Küttâb'da

¹¹² Hulusi Kılıç, "el-Besâ'ir ve 'z-zehâ'ir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, c.5, s.528.

¹¹³ **A.g.m.**, s.528.

almıştır. Burada okuma yazma, dil, edebiyat ve matematik gibi ilimler almış; ayrıca hafızlık yapmıştır. Daha sonra Ebû Saîd es-Sîrâfî'den nahiv dersleri alan Tevhîdî, “filozofların edibi, ediplerin filozofu, ikinci Câhiz” gibi ünvanlarla anılmıştır.

Başlarda Vezir Ebû Muhammed el-Mühellebî'nin himayesindeyken daha sonra bilinmeyen bir sebeple Bağdat'tan uzaklaştırılmıştır. Bir grup mutasavvıfla birlikte hacca giden müellif, orada ünlü sufilerle tanışarak onlardan faydalanmıştır. 965 yılında tekrar Bağdat'a dönmüştür. 973 yılında ayaklanan halkın bir kısmı Bağdat'ı yağmalamış, bunun üzerine yeni vezir Ebu'l-Feth İbnü'l-Amîd'e, bir mektup yazarak yardımını istemiş, arkasından kendisi de Rey'e gitmiştir. 981 yılının sonlarına doğru Bağdat'a geri dönmüştür. Hayatının son yılları konusunda kesin bir bilgi yoksa da Ahmed b. Zerkûb-i Şîrâzî'nin söylediği bir söz üzerine onun 1023 yılında Şîraz'da vefat ettiği anlaşılr.¹¹⁴

3.14. el-Beyân fî Dav'ü Esalibü'l-Kur'an, Abdülfettâh Lâşin, 1977, Kahire, Darü'l-Mearif, 301s., 892.7 LAŞ (7659).

Müellif, eserin mukaddimesinde Kur'an-ı Kerim'in belâgat açısından eşsiz bir kitap olduğundan bahseder. Bununla birlikte araştırmacıların bu eşsiz kitabın nüzulünden zamanımıza kadar bir benzerinin yapılamamasında ittifak ettiklerini ve bunun Kur'an'ın i'câzına bir delil teşkil ettiğini ifade eder. Alimlerin Kur'an'ın i'câz yönlerinden birinin belâgat olduğunu zikrettiklerini söyler.

Lâşin, iki sene önce *el-Me'ânî fî Dav'ü Esalibü'l-Kuran* adlı eserini Kur'an'ın belâgat yönünü anlatmak için kaleme aldığını fakat bu eserin yetersiz kaldığını dile getirir. Bu sebeple inceleme konumuz olan *el-Beyân fî Dav'ü Esalibü'l-Kur'an* adlı eseri kaleme aldığını ve bu eserinde Kur'an'da bulunan teşbih, istiare ve kinaye gibi sanatları işlediğini ifade eder.¹¹⁵

Eser bir mukaddime, bir giriş ve üç baptan meydana gelir. Eserin girişinde beyân ilmi ıstılah ve gelişme açısından ele alınırken beyân ilminde teşbih sanatının

¹¹⁴ Mahmut Kaya, **a.g.m.**, s.154-155.

¹¹⁵ Abdülfettâh Lâşin, “*el-Beyân fî Dav'u Esâlibü'l-Kur'ân*”, Darü'l-Me'ârif, Kahire, 1977, s.3-4.

yerine de değinilir. Birinci bapta teşbih sanatı ayrıntılı bir biçimde ayetlerden örnekler verilerek işlenir. İkinci bapta mecaz ve istiare konuları, üçüncü bapta ise kinaye bahsi örnekler verilerek ayrıntılı bir biçimde anlatılır.¹¹⁶

Abdulfettâh Lâşin, 1958 yılında Ezher Üniversitesi Arap Dili Fakültesinden mezun olmuştur. 1959'da aynı üniversiteden öğretmenlik lisansı ile uluslararası sertifika alan Lâşin, 1970 yılında yüksek lisansını 1973 yılında ise doktorasını tamamlamıştır. Ezher Üniversitesi İslami Araştırmalar Fakültesinde Edebiyat ve Belâgat Bölümünde eğitim vermektedir.¹¹⁷

3.15. el-Beyânü'l-Arabî, Bedevî Ahmed Tabâne, 1976, Kahire, Mektebetü Encilü'l Mısriyye, 402s., 892.7 TAB (7530).

el-Beyânü'l-Arabî Dirâsetin fî Tetavvüri'l Fikrati'l Belâgiyye inde'l Arab ve Menâhicihâ ve Mesâdiriha'l Kübrâ adlı eser Bedevî Tabâne tarafından kaleme alınmış olup altı defa basılmıştır. Kütüphanede bulunan kitap ise altıncı baskıdır.¹¹⁸

Eser Arap dili eğitiminde, özellikle belâgat ilmiyle ilgilenen öğrencilerin faydalanacağı kıymetli bir eserdir. Belâgat, Arap edebiyatının en güçlü konularından biri olması, aynı zamanda eski asırlara dayanan bir tarihi olması sebebiyle diğer ilimlere nazaran bir ölçüt olma niteliği taşır. Bu durum, belâgat ilminin asırlar boyu diğer ilimlerle birlikte araştırılması ve hep canlı kalmasını sağlamıştır. Ahmed Bedevî Tabâne, eserin altıncı baskısı olan bu eserde belâgat ilmini telhis edeceğini dile getirir. Adı geçen ilmin doğuşunun zamanın geçmesiyle geçirdiği merhaleler ve gelişiminin özellikle Kur'an-ı Kerim'in i'câzı noktasında önemli olduğundan bahseder.¹¹⁹

Eser dört fasıldan meydana gelir. Müellif, dördüncü baskının mukaddimesinde yer alan eserin konusu, hedefi ve metodu hakkında verilen bilgiyi bu baskıya taşımıştır. Daha sonra beyân ilmine değindiği bir mukaddimeyle devam etmiş; burada Arapça ve edebiyat ilimlerine, beyân ilminin bu ilimler arasındaki yerine, beyân kelimesinin

¹¹⁶ A.e., s. 299-301.

¹¹⁷ <https://ektab.com/عبد-الفتاح-لاشين/> (Erişim Tarihi: 15.01.2024).

¹¹⁸ Bedevî Tabâne, “el-Beyânü'l-Arabî”, Mektebetü'l-Encilü'l-Mısriyye, Kahire, 1976, s.2.

¹¹⁹ A.e., s.3-8.

anlamına, müstakil bir ilim haline gelmesinin nahiv ve sarf ilimlerinden sonra olmasının sebeplerine yer vermiştir.¹²⁰

Birinci fasıl beyân ilmi ve i'câz üzerinedir. Müellif, bu fasılda beyân ve İslami ilimler, Kur'an-ı Kerim'in beyân ilminin doğuşuna etkileri, Kur'an'da mecaz ve istiare gibi konuları ele alırken aynı zamanda İbn Kuteybe (ö. 889), el-Hattâbî (ö. 998), er-Rummânî (ö. 994), el-Bâkılânî (ö. 1013), İbn Ebu'l-İsba' (ö. 1256), İbn Nâkıyâ el-Bağdâdî (ö. 1092) ve Ebû Ubeyde [ö. 824 (?)] gibi alimlerin eserlerinde yer verdikleri belâgat ilminin konuları ile Kur'an-ı Kerim'in i'câz'ı hakkında bilgilere yer verir.

İkinci fasıl beyân ilmi ve edebiyat üzerinedir ve müellif, bu fasılda beyân ilmine edebiyat ilimleri üzerinden açıklama getirir. Öncelikle el-Câhiz'in (ö. 869) *el-Beyân ve't-Tebyîn* adlı eserini ele alarak beyân ilmine değinirken Câhiz'den sonra beyân ilmi konusuyla bu fasıla devam eder. Daha sonra Sa'leb'e (ö. 904) göre şiirin kaideleri, İbnü'l-Mu'tezz'in (ö. 908) *el-Bedî'si*, dördüncü asırda beyân ilmi, beyân ilminin konuları, belâgat ilminin önemi ve gayeleri, İbn Fâris'in (ö. 1004) *es-Sâhibî fî Fıkhu'l-Lüga'sı* üzerinden dil ve konuları, beşinci asırda beyân ilmi, Hafâcî'nin (ö. 1073) *Sırrü'l-Fesâha'sı* üzerinden belâgat ve nakd ilimleri, Abdülkâhir el-Cürcânî'nin [ö. 1078(?) 1079(?)] metodu ve belâgat alimleri arasındaki yeri, İbn Münkız'ın (ö. 1188) *el-Bedî' fî nakdi's-şi'r* gibi konulara yer verir.

Üçüncü fasıl edebiyat ve belâgat alimlerinin metotlarını konu alır. Müellif, bu fasılda Abdülkâhir el-Cürcânî'nin belâgat ilmine olan etkisini ele alırken er-Râzi'nin (ö. 1210) *Nihâyetü'l-İcâz fî Dirâyeti'l-İ'câz*, es-Sekkâkî'nin (ö. 1229) *Miftâhü'l-Ulûm'u*, İbnü'z-Zemlekânî'nin (ö. 1260) *et-Tibyân fî İlmi'l-Beyân el-Mutli' alâ İ'câzi'l-Kur'ân'ı* üzerinden belâgat ilimleri -özellikle bedî' ilmi-ne değinir.

Son fasıl olan dördüncü fasıl ise edebiyatın yükselişi hakkındadır. Müellif bu fasılda belâgatın savunulması, Ahmed eş-Şâyib'in *Kitabü'l Üslûb'u*, Emîn el-Hûlî'nin

¹²⁰ A.e., s.441.

Fennü'l-Kavl'i gibi eserler üzerinden belâgat ilminin metodu, hedefi ve mevzusu gibi konulara yer verir. Eser, bir hatime ile sona erer.¹²¹

Bedevî Ahmed Tabâne, 1914 yılında Mısır'ın Minufiye şehrinde doğmuştur. Kur'an-ı Kerim'i ezberleyerek ilköğrenimini Maskat'ta tamamlamıştır. Daha sonra Kahire'ye giderek orada lise eğitimini tamamlamış, sonrasında Dârü'l-Ulûm Fakültesinde eğitimine başlamıştır. 1938 yılında buradaki eğitimini Arap dili ve edebiyatı ve İslami ilimler alanlarında en iyi dereceyle tamamlamıştır. Mezun olduktan hemen sonra Mısır Bakanlığında öğretmen olarak vazifeye başlayan Tabâne, 1951 yılında Kahire Üniversitesi edebiyat ve belâgat alanında yüksek lisansını, 1953 yılında ise aynı alanda en iyi dereceyle doktorasını bitirmiştir. Daha sonra Kahire Üniversitesinde profesörlük vazifesini yürüten yazarı, Mısır Arap Cumhuriyeti'ndeki Üniversiteler Yüksek Konseyi, Mısır üniversitelerindeki profesörleri teşvik için yüksek daimî komite üyesi olarak seçmiştir. Birçok yerde ilmi konferanslar veren yazar, Bağdat ve Trablus Üniversitelerinde de hocalık yapmıştır. En son Riyad'da Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye Üniversitesi Arap Dili Fakültesinde yüksek lisans öğrencilerine ders vermiştir.¹²²

3.16. el-Beyân ve't-Tebyîn, el-Câhiz, nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, 1948, 1949, Kahire, Lecnetü't-Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr Matbaası, 4c., 372s., 402s., 892.7 CAH.

Câhiz'in (ö. 255/869) Arap edebiyatına dair *el-Beyân ve't-Tebyîn* adlı eseri *el-Beyân ve't-Tebeyyün* adıyla da bilinir. Arap edebiyatında edeb (muhâdarât) türüne giren ilk ve en önemli örneklerden biri olan eser, düzenli bir plana uyulmaksızın Arap belâgat ve fonetik ilimlerinin esaslarını vermeye çalışır. Bununla birlikte tarihî bakımdan önem taşıyan birçok vesikayı ve kaydı ihtiva etmesi de esere ayrı bir değer katar. Eser, Arapların hitabet ve belâgat sanatlarında diğer milletlere üstünlüklerine dair iddialarını sergilemek için kaleme alınmıştır.¹²³ Belâgî ölçü ve kriterleri içinde

¹²¹ A.e., s.442-448.

¹²² Bedevî Tabâne, "Mu'cemu Belâgati'l-Arabiyye", Darü'l-Ulûm, Riyad, 1982, c. 2, s.4.

¹²³ Ramazan Şeşen, "el-Beyân ve't-Tebyîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, c.6, s.31.

bulunduran bu eser, aynı zamanda bariz bir şekilde “Beyân” ismini taşıyan ilk eser olarak bilinmekle birlikte lisanı ve üslûbu bakımından mükemmel bir fesâhat ve belâgat örneği olduğu kadar, konusu açısından da Arap edebiyatının zengin bir antolojisi addedilir.¹²⁴

Eserin iki redaksiyonu vardır. İkinci redaksiyon günümüze kadar ulaşmış ve birinciye göre daha mükemmel bir nüshadır. Dört ciltten oluşan eserin iki cildi bir kitapta diğer iki cildi başka bir kitaptadır. Eserin başlıca konuları, beyân ve belâgat; orta yolun tercihi; hutbelerden, şiirlerden, secilerden, vasiyetlerden, mektuplardan seçmeler; zahitlerin ve vaizlerin sözlerinden bazı örnekler; ahmaklardan bazı sözler; vecizeler; belâgatle ilgili bazı metinler şeklindedir. Eser incelendiğinde Câhiz’in ansiklopedik şahsiyetinin etkisinde kaldığı varsayılarak bu konuları kitabının çeşitli yerlerine serpiştirdiği görülür.

Abbâsîler Dönemi’nde, İslâm toplumunu çeşitli yönleriyle aksettiren eserin çeşitli nüshaları zamanımıza kadar gelmiş olup bunlardan İstanbul kütüphanelerinde bulunanlar Ramazan Şeşen tarafından tavsif edilmiştir. Ayrıca Abdüsselâm M. Hârûn eserin mukaddimesinde Kahire’deki nüshalarından bahsetmiştir. Bunlar arasında yalnız Süleymaniye Kütüphanesi’ndeki eksik nüsha, eserin birinci redaksiyonuna ait olup diğerlerinin ikinci redaksiyonun nüshaları olduğu bilinir.¹²⁵

Asıl adı Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî’dir. Arap edebiyatının en büyük nesir müelliflerinden biri olan Câhiz’in 767 (?), 777 (?) yıllarında Basra’da doğduğu tahmin edilir. Basra’da çok canlı bir ilim ve kültür hayatı olan Câhiz, Halîl b. Ahmed, Sîbeveyhi, Ahfeş, Ebû Ubeyde Ma’mer b. Müsennâ, Ebû Zeyd el-Ensârî, Asmaî gibi Basra’da bulunan alimlerden gramer, şiir, tarih ve edebiyat dersleri almıştır.

¹²⁴ Semira Karuko, “Bir Belâgat Şaheseri Olarak Cahiz’in el-Beyân ve’t-Tebyîn Adlı Eseri”, Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi, 2016, c. 2, sayı:2, s.179-192. <https://www.acarindex.com/yakin-dogu-universitesi-islam-tetkikleri-merkezi-dergisi/bir-belagat-saheseri-olarak-cahizin-el-beyan-vet-tebyin-adli-eseri-1143483> (Erişim Tarihi: 07.01.2024).

¹²⁵ Ramazan Şeşen, a.g.m., s.31.

Alimlerin ve ediplerin meclislerine katılmak için bazen Kûfe'ye ve Bağdat'a kadar giden Câhiz, eserlerini 815 yılından daha önce yazmaya başlamıştır. Nitekim hilâfet ve diğer konularla ilgili eserlerinin Halife Me'mûn tarafından beğenilmesi ve kendisinin Bağdat'a çağrılmasının 200 yılına rastladığı bilinir. Me'mûn yaşadığı devirde Dîvânü'r-Resâil başkanlığına getirilmiş ancak birkaç gün sonra bu görevinden istifa etmiştir. Daha sonra bu makamda İbrâhim b. Abbas es-Sûlî'ye vekâlet etmiştir. 835-847 yılları Câhiz'in en parlak zamanıdır. Câhiz bu yıllarda Şam, Humus ve Antakya'yı ziyaret etmiş, 847 yılında İbnü'z-Zeyyât öldürülünce kendisi de yakalanıp hapsedilmiştir. Daha sonra Ahmed b. Ebû Duâd, onu bağışlamıştır. Hayatının sonuna doğru felç olan Câhiz, Basra'ya çekilmiş ve 869 yılında burada vefat etmiştir.¹²⁶

3.17. Bezlü'l-Mâ'ûn li-Dârisi'l-Cevheri'l-Meknûn, Abdullah b. İbrahim el-Alevî eş-Şenkitî, nşr. Muhammed el-Emîn, 2016, Kuveyt, Mektebet Ehlü'l-Eser, 188s., 492.7 ŞAN.

Eserin mukaddimesinde belâğatin üç ilmini (me'ânî, beyân, bedî') öğrenmek isteyenler için başta Nazîm (ö.1727) ve Demenhûrî'nin (ö. 1778) şerhleriyle bazı telhislere dayanarak dipnot ve mektup şeklinde yazılmış bir eser olduğu dile getirilir. Bununla birlikte eserin anlaşılmayacak kadar kısa ya da okuyanların sıkılacağı kadar uzun olmadığı belirtilir.¹²⁷

Eser üç bölümden meydana gelir. Sekiz baptan oluşan birinci bölümde me'ânî ilmi ele alınır. Bu sekiz bapta sırasıyla isnadü'l haberi, müsned ileyhi, müsned, kasr, inşâ, fasl-vasl, îcâz, ıtnâb ve müsâvat gibi konular işlenir. Üç baptan oluşan ikinci bölümde beyân ilmi ele alınır. Bu üç bapta teşbih, hakikat, mecaz, istiare ve kinaye gibi konular işlenir. Bedî' ilmini konu alan üçüncü bölümde ise bu ilim manevî ve lafzî olmak üzere iki başlık altında işlenir. Eser iki hatime ve bir fihristle sona erer.¹²⁸

Ebû Muhammed Abdullah b. İbrahim el-Alevî eş-Şenkitî'nin doğum yılı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Nesebi Alevî olup Hz. Fatıma'ya değil Hz.

¹²⁶ Ramazan Şeşen, "Câhiz", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1993, c.7, s.20.

¹²⁷ eş-Şenkitî, "**Bezlü'l-Mâ'ûn li-Dârisi'l-Cevheri'l-Meknûn**", Mektebet Ehlü'l-Eser, Kuveyt, 2016, s.6.

¹²⁸ A.e., s.187-188.

Ali'ye dayanır. Moritanya'da Şinkît bölgesindeki İdvail kabilesine mensup maliki fıkıhçılarındandır. Kırk yılını çöllerde ve şehirlerde ilim tahsil ederek geçirmiştir. Bir süre Fas'ta yaşadığı bilinen Şenkitî, hac vazifesini yerine getirdikten sonra ülkesine dönmüş ve 1820 yılında orada vefat etmiştir.¹²⁹

3.18. el-Burhân fî Vücûhi'l-Beyân, Ebu'l-Hasan İshak b. İbrahim b. Süleyman b. Vehb el-Kâtib, nşr. Muhammed Şeref Hıfî, Ahmed Matlûb, Hatice el-Hadîsî, 1969, 2012, Kahire, Riyad, Mektebetü's-Şebâb, Mektebetü'r-Rüşd, 406s., 475s., 492.7 KAT 1969 (15809), 492.7 KAT (13578).

Eser ilk olarak Kudâme b. Ca'fer'e (ö. 948) nispet edilmiş olup daha sonra aidiyeti hususunda şüphe duyulduğundan araştırma yapılmıştır. Bu araştırma sonucunda eserin h. dördüncü asrın ortalarında yaşayan İbn Vehb el-Kâtib'e ait olduğu tespit edilmiştir.

İbn Vehb, muhtemelen 946 tarihinden sonra kaleme aldığı ve dil, belâgat, mantık, fıkıh ve kelam gibi konularını felsefî bir bakış açısıyla sentezlediği bu eserinde beyânü'l-i'tibâr, beyânü'l-i'tikâd, beyânü'l-ibâre ve beyânü'l-kitâb şeklinde dörtlü bir beyân yöntemi geliştirmiştir. Câhiz'in (ö. 869) *el-Beyân ve't-Tebyîn* adlı eserinde beyân ilminin yöntemi ve kısımlarına dair bilgi vermemesini eleştiren müellif, bizzat tespit ettiği bu eksiklikten dolayı beyân ilminin yöntemi ve bölümlerini konu alan bu eseri kaleme almaya karar vermiştir. Müellif, bu eserin özellikle yeni başlayanlar için beyân ilminin anlamına vâkıf olma açısından özgün bir niteliğe sahip olduğunu dile getirmiştir.

İbn Vehb'in bu eseri, erken dönemde anlama ve yorumlama faaliyetine dair felsefî bir zeminden hareketle bütüncül bir beyân yöntemi geliştirmesi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.

Asıl adı Ebu'l-Hüseyn İshâk b. İbrahim b. İsmail el-Kâtib olan İbn Vehb'in kimliğine dair kaynaklarda neredeyse hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Mensup olduğu

¹²⁹ <https://shamela.ws/author/2872> (Erişim Tarihi:28.04.2024).

ailenin Güney Arabistan'ın Necran Bölgesi'nde ikamet eden ve birçok vezir, müderris ve memur yetiştirmekle ün kazanmış İbn Vehb ailesi olduğu rivayet edilmiştir.¹³⁰

Eseri tahkik eden Hatice el-Hadîsî 1935 yılında Basra'da doğmuştur. Ailesi Irak'ın batısında bulunan Hadise şehrinde ikamet ettiği için “Hadîsî” lakabıyla tanınmıştır. Nesebi ehl-i beyt olan Seyyid İmam Hz. Hüseyin'e dayanır. İlk ve ortaöğrenimini Basra'da tamamlayan Hadîsî, daha sonra Bağdat Üniversitesi Edebiyat ve İlimleri Fakültesinin Arap Dili Bölümünden yüksek bir dereceyle mezun olmuştur. 1961 yılında Kahire Üniversitesinde *Ebniyetü's-Sarf fî Kitâbi Sîbeveyh* adlı teziyle yüksek lisansını tamamlamıştır. 1964 yılında yine aynı üniversitede *Ebû Hayyân en-Nahvî* adlı teziyle doktorasını yapmıştır. 1961 yılında Bağdat Üniversitesinin Eğitim Fakültesinde asistan olarak görev yapmış, 1963'ten itibaren de aynı üniversitede ders vermiştir. Bir dönem bu üniversitenin İlahiyat Fakültesinde dekan yardımcılığı görevini üstlenmiş, daha sonra da Benat (Kızlar) Bölümünün dekanı olmuştur. 1989 yılında Irak Alimlere Saygı Heyeti tarafından cesaret ödülüne layık görülen Hadîsî, 2018 tarihinde hayatını kaybetmiştir.¹³¹ Eserin diğer muhakkiki Ahmed Matlûb hakkında bilgi verilmiştir.¹³²

3.19. Cevâhirü'l-Belâga fî'l-Me'âni ve'l-Beyân ve'l-Bedî', Ahmed Hâşimî, nşr. Yahyâ Murat, 2005, Mısır, Müessesetü'l-Muhtar, 396s., 492.7 HAŞ 2005.

Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâga* adlı eserini yazma gayesini şu satırlarla açıklar: “Bundan sonra ilimler talep bakımından en yüce, ihtiyaç bakımından en faydalı olanıdır. Belâgat ilmi ise bu ilimler arasında şanı en yüce olanıdır ve beyân bakımından en açık olanıdır. Bunun sebebi belâgatin Kur'an-ı Kerim'in hakikatlerini izah etme yükü altına girmesi ve tevil inceliklerini ortaya çıkarması, i'câzın delillerini ortaya çıkarmada ve i'câzın öğretilerini yüceltmede en önemli olmasından kaynaklanmaktadır. Liselerde belâgat öğretimi ile uğraşmam içerisinde mühim

¹³⁰Soner Aksoy, “el-Burhân fî Vucûhi'l-Beyân Eseri Bağlamında İbn Vehb el-Kâtib'in Beyân Yönteminin Varlık ve Yorum Açısından Kur'ân Tasavvuruna Katkısı”, İlahiyat Tetkikleri Dergisi, 2020, sayı:54, s.233-234.

¹³¹Semira Karuko, “Geçmişten Bugüne Nahiv İlminde Kadın Alimlerin İzleri”, Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2023, c. 9, sayı:2, s.318-319.

¹³² Bkz. s.26-27.

kuralların ve alıştırmaların haiz olduğu *Cevâhirü'l-Belâga* eserini telif etmeme sebep oldu. Mevla'mdan bu eserin fayda getirmesini diliyorum. Muhakkak ki o, hakka ve doğruya ulaştırandır”¹³³

Müellif, eserini Kazvî'nin *Telhîs*'i ve onun şerhi olan ve yine Kazvî'ye ait olan *Îzâh* ile *Telhîs*'in şerhlerinden Teftâzânî'nin *el-Mutavvel* ve Bâbertî'nin (ö. 1384) *Şerhu't-Telhîs*'inden faydalanarak telif etmiştir. Eserin düzen açısından *Telhîs*, *Îzâh* ve *Mutavvel* gibi eserlere benzediği görülür.¹³⁴

Eserde mukaddime kısmından önce sarf, nahiv ve belâğatin dil ilimlerindeki işlevinin kısaca ifade edildiği giriş kısmı bulunur. Daha sonra müellif, me'ânî, beyân ve bedî' ilimlerinin tanımlarını yapar. Son olarak me'ânî ve beyân ilimlerine göre kelâmı, fasîh ve belîğ olarak ikiye ayırarak bu kavramların açıklamaları ve özelliklerini verir.

Müellif, eserin mukaddimesinde fesahatin sözlük ve terim anlamlarıyla özelliklerini ele alır. Bununla birlikte klasik eserlerde yer verilmeyen üslup çeşitlerine değinir ve sekiz kısma ayrılan me'ânî bölümünü dokuz kısma çıkarır. Ayrıca yine klasik eserlerde, müsned ve müsnedün ileyh kısımlarına dağılmış bir şekilde işlenen mutlak-mukayyed'i ayrı bir bölüm olarak ele alır. Bu bölümde sırasıyla haber, inşâ, müsnedün ileyh ve müsnedin halleri, klasik eserlerde müsnedün ileyh ve müsned içerisinde olan mutlak-mukayyed, müteâllakâtü'l-fiil, kasr, vasl-fasl, îcâz ve kısımları, ıtnâb ve kısımları ve haşv'den farkı, ıtnâb çeşitleri ve itnâb'ın çeşitlerinden olan tekrîr'in amaçları ile i'tirâd'ın (ara cümle) amaçlarını ifade ettikten sonra tezyîl konusunu ele alan Hâşimî, son olarak müsâvât konusunu işler. İltifât sanatı ve şekilleri, tecâhül-i ârif ve amaçları, kalb, mazi lafızla muzârinin kastedilmesi veya zıddı, ism-i fâil lafızla gelecek kastedilmesi, zamirin zâhirin yerine kullanılması ile tağlîb ve çeşitleri konularını, muktezâ-yı hâlin zâhirinin hilafı olarak kabul ettiği için me'ânî bölümünü bitirdikten sonra hatime başlığı altında örnekler vermek suretiyle ele alır¹³⁵

¹³³ Şemsettin Uçkan, “*Cevâhirü'l Belâga fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'* Kitabının İncelenmesi”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2019, s.46.

¹³⁴ A.g.t., s.55.

¹³⁵ A.g.t., s.55-58.

Hâşimî, beyân ilminin anlamı, mevzusu, kurucusu ve faydalarını belirttikten sonra üç baba ayırdığı beyân bölümünde teşbih, mecaz, istiare ve kinaye konularını derinlemesine işler.

Eserin bedî' bölümüne bakıldığında Hâşimî'nin bu ilmi muhassinâtü'l-ma'neviyye ve lafziyye olarak iki baba ayırdığı görülür. Birinci bapta manevî olanları ele alan Hâşimî, bu bapta tevriye, istihdâm, istitrâd, iftinân ve tıbâk, irsâd, idmâc, el-mezhebü'l-keîlâmî, hüsnü't-tâlîl, tecrîd, müşâkele, et-tayy ve'n-neşr (klasik eserlerde el-leff ve'n-neşr), el-cem', et-tefrîk, et-taksîm, el-cem' maâ tefrîk, el-cem' maâ taksîm, el-mübâlağa, el-muğâyere, te'kidü'l-medh bimâ yüşbihü'z-zem, te'kidü'z-zem bimâ yüşbihi'l-medh, et-tevcîh, nefyu's-şey' bi'câbihî, el-kavl bi'l-mûcib, i'tilâfu'l-lafz maâl mana, et-tefrî', el-İstitbâ', es-selb ve'l-icâb, el-İbdâ', el-üslûbu'l-hakîm, el-aks ve tecâhülü'l-ârif sanatlarını işler. İkinci bapta ise muhassinâtü'l-lafziyye sanatlarına değinirken klasik eserlerde olduğu gibi cinası tüm çeşitleriyle ele alır.¹³⁶

Son olarak Hâşimî, iktibâs, tazmîn, akd, hâl, telmîh, el-ibtidâ, tahallus ve intihâ olarak serîkâtî's-şî'riyye ile ilişkilendirilen sekiz kısmı anlamını verdikten sonra örneklerle destekler.¹³⁷

es-Seyyîd Ahmed b. İbrahim b. Mustafa b. Muhammed Nâfi' el-Hüseynî el-Kuraşî el-Beşrî b. Ahmed ed-Demenhûrî el-Hâşimî el-Kuraşî, 1878 yılında Kahire'de doğmuştur. Hâşimî, Ezher Üniversitesinin büyük hocalarından dersler almıştır. Yirmi beş sene boyunca Viktorya Okullarında önce öğretmenlik yapan Hâşimî, sonrasında müfettişlik görevlerinde bulunmuştur. Daha sonra ise Fuâdü'l-Evvel Okullarına tayin olmuştur. Sadece okullarda ders vermekle yetinmeyen Hâşimî, belâgat, nahiv, edebiyat ve hadis alanında eserler de telif etmiştir. Ezher Üniversitesinde ders aldığı hocalar onun eserleriyle ilgili takrizler yazmışlar, Hâşimî de hocalarının bu takrizlerine kitaplarında yer vermiştir. Bu kitaplardan bir tanesi de *Cevâhirü'l-Belâga* kitabıdır.

¹³⁶ A.g.t., s.59-63.

¹³⁷ A.g.t., s.63-64.

Belâgat, nahiv, şiir, hadis ve edebiyat gibi pek çok alanda eser ortaya koymuş olan Ahmed Hâşimî, 1943 yılında Kahire’de vefat etmiştir.¹³⁸

3.20. Cevherü’l-Kenz, İbnü’l-Esîr, Necmüddîn Ahmed b. İsmail el-Halebî, t.y., İskenderiye, Darü’l-Mearif, 699s., 892.7 İBN (7007).

İbnü’l-Esîr, mukaddimesinde eserinin belâgat ilminin tüm konularını kapsadığından bahsederek es-Sekkâkî’nin *Miftâhu’l-Ulûm* adlı eserinde olduğu gibi belâgat ilmini kısa bir şekilde ele almadığını ifade eder. Aynı zamanda İbn Münkız’ın yaptığı gibi belâgat ilminin yalnızca bir konusunu (bedî‘) değil tüm konularını kaleme aldığını ifade eder. İbnü’l-Esîr, eserinin içeriğinde hangi yazarlardan ya da kitaplardan esinlendiğini açıkça söylemese de belâgat alanında kaleme alınmış eski eserlerden¹³⁹ alıntılar yaptığı anlaşılır.¹⁴⁰

İmâdüddîn İsmail b. Ahmed el-Halebî İbnü’l-Esîr Memluk devletinin önde gelen yazarlarından oluşan bir ailede yetişmiştir. Dedesi Şemseddîn Saîd, o devrin önemli yazarlarından biridir. Eyyûbîlerin sonuna doğru Dımaşk’ta önemli bir yere gelen yazar, sonrasında Kahire’ye göç etmiştir. Tarihçiler vefatı konusunda kesin bir tarih vermemekle birlikte h. 670(?), 691(?) yıllarında vefat ettiğini nakletmişlerdir.¹⁴¹

3.21. Cinânü’l-Cinâs fî İlmi’l-Bedî‘, Salâhuddîn es-Safedî, nşr. Semîr Hüseyin el-Halebî, 1299, İstanbul, Matba‘atü’l-Cevâ‘ib, 160s., 892.7 SAF (8389).

Belâgatin önemli konularından cinas üzerine kendi şiirleri ile kaleme aldığı eserinde Safedî, cinas ve türlerini örneklerle izah etmiştir.¹⁴² Bununla birlikte kendi eserlerine yazılmış takrizlerle övgü ifade eden notların bulunduğu mektuplaşmalara da yer vermiştir. Bu mektuplarda, kendisine yazılmış takrizlerin en yoğun olduğu eser ise

¹³⁸ A.g.t., s.32-33.

¹³⁹ Rummânî, en-Nüket fi İ‘câzi’l-Kur’ân/ Hafâcî, Sirru’l-Fesâha/ İbn Münkız, el-Bedî‘ fî Nakdi’s-Şi‘r/ İbn Reşîk, el-Umde/ Abdülkâhir el-Cürcânî, Delâ’ilü’l-İ‘câz ve Esrârü’l-Belâga/ Fahreddin er-Râzî, Nihâyetü’l-İcâz/ Ziyâüddîn İbnü’l-Esîr, el-Meselü’s-Sâ‘ir fî Edebî’l-Kâtib ve’s-Şâ‘ir ve el-Câmi‘u’l-Kebîr fî Sînâ‘ati’l-Manzûm mine’l-Kelâm ve’l-Mensûr/ Zekiyüddîn İbn Ebî İsba‘, al-Tahrîr al-Tahbîr ve Bedî‘u’l-Kur’ân.

¹⁴⁰ İbnü’l-Esîr, “Cevherü’l Kenz”, Darü’l-Me‘ârif, İskenderiye, t.y., s.8.

¹⁴¹ A.e., s.6.

¹⁴² İsmail Durmuş, “Safedî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2008, c.35, s.450.

Cinânü'l-Cinâs fî İlmi'l-Bedî'dir. Bu övgü ve takrizler, asrın edebiyatçıları tarafından esere büyük bir ilgi gösterildiğine işaret eder.¹⁴³

Eser, iki mukaddime ile başlar. Birinci mukaddime dört fasıldan meydana gelir. Bu fasıllar cinasın iştikakı, sözlük ve terim anlamları bununla birlikte konuları ve kapsamını ele alır. İkinci mukaddime ise cinasın çeşitleri, isimlendirilmesi, kısımları hakkındadır. Bu iki mukaddimeden sonra müellif bir netice ile konuyu bağlar. Eser, şiirler eşliğinde cinas ilmini ele alarak devam eder.¹⁴⁴

Ebu's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdullah es-Safedî 1296 (?), 1297 (?) yılında Filistin'in Safed şehrinde dünyaya gelmiştir. Babasının adı İzzeddîn Aybeg'tir. Safed'de doğduğu için "Safedî", uzun süre maiyetinde çalıştığı Suriye Valisi Seyfeddin Tengiz'e nisbetle "Seyfî", Dımaşk'ta ikamet etmesi sebebiyle "Dımaşkî" nisbeleriyle anılmıştır. Dîvân-ı İnşâ Kâtibi ve Hatibi Necmeddîn Hasan b. Muhammed es-Safedî'den Arap grameri, mantık ve akli ilimleri tahsil eden es-Safedî, birçok alimden çeşitli ilimler tahsil etmiştir.

1317'de Safed'de kâtip olarak çalışmaya başlayan Safedî, 1323'te Kahire'ye gitmiştir. H. 729 yılı sonunda Rahbe'ye beytûlmâl vekilliğine tayin edilen Safedî, 1330 tarihinde Dîvân-ı İnşâ Kâtibi ve Beytûlmâl Vekili sıfatıyla Dımaşk'ta görevlendirilmiştir. Daha sonra el-Melikü's-Sâlih Ebu'l-Fidâ İsmâil zamanında 1342, 1343 yıllarında Kahire'de Dîvân-ı İnşâ'da Dest Kâtipliği'ne yükselmiştir. 1358'de Halep Dîvân-ı İnşâ Sır Kâtipliği'ne tayin edilen Safedî, ertesi yıl Kadı Emînüddin İbnü'l-Kalânîsî'nin yerine Dımaşk Beytûlmâl Vekilliği görevine getirilmiş bu tarihten itibaren Dımaşk'tan hiç ayrılmamıştır. 1363'te Dımaşk'ta vefat eden Safedî, Sûfiye Kabristanı'na defnedilmiştir.¹⁴⁵

¹⁴³ Güllü Yıldız, "Memlûklerde İlim Geleneği 13.-14. Yüzyıllar, Memlûk Ulemasını Şahsi Yazışmalardan Okumak: Safedî ve İhvâniyyatı", Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, 2021.

¹⁴⁴ Salâhuddîn es-Safedî, "Cinânü'l-Cinâs fî İlmi'l-Bedî'", Matba'atü'l-Cevâ'ib, İstanbul, 1299, s.8.

¹⁴⁵ İsmail Durmuş, "Safedî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2008, c.35, s.447.

3.22. Delâ'ilü'l-İ'câz fî İlmi'l-Me'ânî, Abdülkâhir el-Cürcânî, nşr. Muhammed Abduh, Muhammed eş-Şinkîti, Muhammed Reşîd Rızâ, h.1331,1398, Kahire, Beyrut, Menâr matbaası, Darü'l-Marife, 430s., 428s., 492.7 CÛR 1331, 1398.

Kur'an-ı Kerim'in mucizevi bir kitap olduğu ittifakla kabul edilmiş fakat ikinci yüzyıldan itibaren bu icazın lafızda mı, manada mı yoksa her ikisinde de mi olduğuyla ilgili tartışmalar olduğu görülmüştür. Bununla birlikte bir başka hususta olduğuyla ilgili de görüşler beyan edilmiştir. Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâ'ilü'l-İ'câz* adlı eserinde bu farklı görüşlere karşılık Kur'an-ı Kerim'in i'câzının onun nazmında yani üslup ve ahenginde olduğuyla ilgili görüşlerini beyan etmiştir. Bu eserden önce nazım nazariyesi Câhiz, Rummânî, Hattâbî, Bâkılânî ve Kâdî Abdülcebbâr tarafından da konu edilmiş fakat bu eserde açık ve sistematik bir şekilde ele alındığı görülmüştür. Eserde Cürcânî'nin, fikirlerinden istifade alimleri belirtmediğini fark eden eserin naşirlerinden Mahmud Muhammed Şâkir, bu alimlerin kimliklerini tespit edip elinden geldiğince göstermeye çalışmıştır.

Cürcânî, eserine önce ilmin değerinden bahsederek başlamış ve Kur'an'ın i'câzının nazmında olduğuna dair görüşlerini mantıkî bir tutarlılıkla ortaya koymayı amaçlamıştır. Öncelikle beyân ilminin öneminden bahsederek bu ilmin konusu olan belâgat ve fesâhatin yanlış anlaşıldığını, dilin birtakım inceliklerinin bulunduğunu ve üstünlüğünün bu inceliklerden geldiğini eğer bu inceliklere vâkıf olunmazsa Kur'an'ın i'câzının anlaşılamayacağını dile getirmiştir. Bu inceliklerin anlaşılma yolunun ise Arap dil mantığı ve nahviyle mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Fesâhat özelliklerinin cümle tekniğinde bulunduğuna değinen Cürcânî, i'câzın kelimelerde aranmayacağını söylemiştir.

Cürcânî, eserinde Kur'an-ı Kerim'in i'câzının ne kelimelerinde ne vezninde ne de aralarındaki fasılalarda aranacağını hatta edebî sanatlarında bile aranmayacağını dile getirmiştir. Bununla birlikte Cürcânî, Kur'an-ı Kerim'in gerçek anlamda i'câzının aynen muhafaza edilen nazmındaki fesâhat ve belâgatten kaynaklandığını ifade etmiştir.

Eserin yazımında belli bir plan uygulanmaması, konular arasındaki geçişlerin kesin bir şekilde belirtilmemesi birtakım tekrar ve tedahüllere sebep olmuştur. Bu sebeple Fahreddin er-Râzî (ö. 1209), eseri *Nihâyetü'l-İcâz fî Dirâyeti'l-İcâz* adıyla düzenli bir şekilde yeniden tasnif etmiştir.

19. yüzyılın sonlarında özellikle Muhammed Abduh ve Hüseyin b. Ahmed el-Mersafî'nin gayretleriyle belâgat ilimlerine olan ilgi artmış, klasik belâgat kitapları basılmaya başlanmıştır. *Delâ'ilü'l-İcâz* adlı eser 1903, 1912, 1947 yıllarında Muhammed Abduh ve Şeyh Muhammed eş-Şinkîti'nin tashihleri ve Muhammed Reşîd Rızâ'nın haşiye ve izahları ile Kahire'de basılmıştır. 1950 yılında Ahmed Mustafa el-Merâgî Kahire'de, 1950'de Muhammed b. Tâvîr birinci ve ikinci cilt halinde Tıtvân'da, 1969 yılında Muhammed Abdulmünim Hafâcî Kahire'de ve 1984 yılında Mahmud Muhammed Şâkir Kahire'de tahkik ederek neşretmiştir. Bizim burada ele aldığımız eserler ise Muhammed Abduh ve Şeyh Muhammed eş-Şinkîti'nin tashihleridir.¹⁴⁶

Eserin yazarı olan Ebû Bekr Abdulkâhîr b. Abdurrahman b. Muhammed el-Cürcânî'nin hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Cürcân'da doğduğu ve bütün hayatını orada geçirdiği bilinir. Meşhur alim Ebû Ali el-Fârisî'nin yeğeni ve talebesi Ebu'l-Hüseyin Muhammed b. Hasan el-Fârisî ve Kadı Ebu'l-Hasan Ali b. Abdülaziz el-Cürcânî'den ders aldığı rivayet edilir. Tahsilini bitiren Cürcânî'nin, Cürcân'da ders vermeye başladığı andan itibaren şöhretinin yayıldığı ve birçok insanın ondan ilim almak istediği anlatılır. İran asıllı olmasına rağmen hiçbir eserini Farsça yazmayan Cürcânî, Selçuklu Veziri Nizâmülmülk başta olmak üzere ileri gelen birçok kimseye kasideler yazdıysa da onlardan beklediği ilgiyi göremediği nakledilir. Şiirlerinden rahat bir hayat sürmediği ve bunun sonucunda insanlara karşı kötümser olduğu anlaşılır. Tahmini olarak 1078 (?), 1079 (?) yılında Cürcân'da vefat ettiği nakledilmiştir.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Hulusi Kılıç, "Delâ'ilü'l-İcâz", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1994, c.9, s.114-115.

¹⁴⁷ Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Abdülkâhîr el-Cürcânî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1988, c.1, s.247.

3.23. Deux Ouvrages Inédits sur la Rhetorique: I. Kitab al-Khataba, II. Didascalía in Rethoricam Aristotelis ex Glosa Alfarabi, el-Fârâbî, nşr. J. Langhade, M. Grignaschi, 1971, Beyrut, Darül-Meşrik, 274s., 892.7 FAR (8208).

Deux Ouvrages Inédits sur la Rhetorique: I. Kitab al-Khataba, II. Didascalía in Rethoricam Aristotelis ex Glosa Alfarabi adlı eser J. Langhade ve M. Grignaschi tarafından tenkitli metni ve Fransızca tercümesi karşılıklı sayfalar halinde yayımlanmış bir eserdir.¹⁴⁸

Fârâbî'nin, Aristoteles'in (ö. m.ö.322) *Rhetorica* (*Retorik*) eserine yazdığı şerh olan bu eser, *Rhetorica*'nın birinci ve kısmen ikinci bölümünün kısa bir tefsiri mahiyetindedir. *Rhetorica* hitâbet ve belâgatle doğrudan veya dolaylı alakası olan her konuya yer veren bir eserdir. Eserin birinci bölümünde birçok konu siyasi ve adli hitâbet açısından değerlendirilir. İkinci bölümünde hatip ve dinleyiciler açısından psikolojiye yer verilir. Üçüncü bölüm ise ağırlıklı olarak hitâbet ve belâgatın kurallarına ayrılan bölümdür. Fârâbî'nin hitâbetle ilgili mevzuları açıklarken asıl metne bağlı kalmaması, kendine has akıcı üslubu ve verdiği misaller bu sanata yeni bir format kazandırmıştır.¹⁴⁹

Eser, 1481 yılında tahkik edilerek *Declaratio Compendiosa Super Libris Rhetoricorum Aristotelis* adıyla basılmıştır. Bugün elimizde eserin Venice, 1484 ve 1515 Latince baskıları bulunmaktadır. J. Langhade ve M. Grignaschi, bu metni tahkik ederek 1971 yılında tekrar basmıştır.¹⁵⁰

Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ el-Fârâbî et-Türkî, 871 (?), 872 (?) yıllarında Türkistan'ın Fârâb şehrinde doğmuştur. Klasik kaynaklarda kesin bir bilgi bulunmamakla beraber Fârâbî'nin ilmî seyahati sırasında önce Buhara, Semerkant, Merv ve Belh ve İran'ın önemli kültür merkezlerini ziyaret ettiği, daha sonra Bağdat'a gittiği tahmin edilir. Yirmi yıl kadar Bağdat'ta yaşayarak eserlerinin çoğunu burada kaleme almıştır. Bu şehirde meydana gelen karışıklıklar sebebiyle 941

¹⁴⁸ Mahmut Kaya, "Fârâbî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1995, c.12, s.160.

¹⁴⁹ Mahmut Kaya, "Hitâbet", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1998, c.18, s.157.

¹⁵⁰ Mehmet Ata Az, "Fârâbî'nin Eserlerinin Latinceye Tercüme Süreci ve Latin Düşüncesine Etkisi", Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2020, c.19, sayı:2, s.560.

(?), 942 (?) yılında Dımaşk'a gitmiştir. 948'de Mısır'a kısa bir seyahat yaptıktan sonra Dımaşk'a geri dönmüş, 950 yılında orada vefat etmiştir. Eldeki bilgilerle filozofun hayatını bütün yönleriyle aydınlatmak mümkün değildir.¹⁵¹

Eserin muhakkiki Jacques Langhade, Fas'ın Rabat kentindeki La Source Kütüphanesinin müdürü olmadan önce, Şam'daki Fransız Arap Araştırmaları Enstitüsünün (IFEAD) müdürü olmuş ve Montaigne Üniversitesinde profesörlük yapmıştır. Orta Çağ felsefesi tarihi alanında uzman olan Jacques Langhade, Şam'daki Fransız Arapçılık Enstitülerinin (IFEAD) yöneticilerinden biri olmuştur.¹⁵² İkinci muhakkik M. Grignaschi hakkında ise bilgi bulunamamıştır.

3.24. Die Rhetorik der Araber, August Ferdinand Mehren, 1970, New York, Georg Olms Verlag, 443s., 892.7 MEH (7565).

Miladi 13. yüzyılla birlikte belâgat ilmini, me'ânî, beyân ve bedî' şeklinde üç konuya ya da alt disipline ayırmak mümkün hale gelmiştir. Me'ânî ilmi, söz dizimi incelemesi olup çoğunlukla nahiv ilminin temel unsurlarına (müsned-müsnedün ileyh), cümlelerin türlerine (bildirim ve soru) ve çeşitli üslup özelliklerine (ıtnâb ve îcâz) ayrılır. Beyân ilmi; teşbih, mecaz ve kinayeyi inceler. Bedî' ilmi ise tıbâk ve cinas gibi şiirsel sanatları temel ilgi alanı kabul eder. Mehren'in geç dönem belâgat çalışmalarından birini *Die Rhetorik der Araber* adıyla Almancaya tercüme ettiği bu çalışma, söz konusu disiplinlerden her birinin tam olarak neyle ilgilendiğine dair kısa bir giriş sağlar.¹⁵³

August Ferdinand Mehren, 1822 yılında Danimarka'nın Helsingör şehrinde doğmuştur. Kopenhag, Leipzig ve Kiel Üniversitelerinde okumuş 1845'te doktorasını tamamlamıştır. 1854 yılında Kopenhag Üniversitesinde Sami dilleri profesörü, 1854'te ise Sami-Doğu filolojisi profesörü olmuştur. 1898'de bu görevinden emekli olan Mehren, akademik çalışmalarında büyük ölçüde Arap şiiri ve düzyazısına

¹⁵¹ Mahmut Kaya, "Fârâbî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1995, c.12, s.145-146.

¹⁵² <https://journals.openedition.org/trivium/3985> (Erişim Tarihi:24.04.2024).

¹⁵³ Abdullah Yıldırım, "**Belâgat İlmi'nin Standart Hale Gelen Düzenleniş ve es-Sekkâkî'nin Miftâhu'l-Ulûm'u**", Şarkiyat Mecmuası, 2013, sayı:22, s. 214-215.

odaklanmıştır. 1853'te Arap retoriği ve dil bilimi üzerine *The Retic of the Arabs* (*Arapların Retoriği*) başlıklı önemli bir çalışma yayınlamış 1874'te Suriyeli coğrafyacı Muhammed ed-Dımaşkî'nin (ö.1327 (?)) *Manual de Resumen Biblico de los 66 Libros de la Biblia*'daki kozmografisini Fransızcaya çevirmiştir. 1867, 1968 yıllarında Mısır'da ikamet ederek burada Arapçasını geliştiren Mehren, kariyerinin sonuna doğru İbn Sînâ'nın felsefî ve mistik yazılarını içeren bir avuç kitap yayınlamıştır. 1869'da Dannebrog Nişanı Şövalyesi, 1887'de Dannebrogsmad, 1892'de İkinci Derece Komutan ve 1898'de Birinci Derece Komutanlık ünvanlarını almıştır. Son yıllarını Fredensborg'da geçiren Mehren, 1907'de burada vefat etmiştir.¹⁵⁴

3.25. Dîvânü'l-Me'ânî, Ebû Hilâl el-Askerî, nşr. Hüsâmeddin el-Kudsî, Ahmed Selim Gânim, 1933, 2012, Kahire, Mektebetü'l-Kudüs, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Kitab, 269s., 1280s., 892.7 ASK 1352 (6688,6689), 2012 (7030,7031).

Eserin mukaddimesinde müellif bu eserde verilen bilgilerin muhteva açısından başka bir eserde bulunmadığını ve bu sebeple eserin alanında ilk telif edilen eser olduğunu vurgular. Ebû Hilâl'in kaleme aldığı bu eser çeşitli edebiyat ve şiir kitaplarında dağınık bir şekilde bulunan söz ve şiirlerin en seçkinlerini bir araya toplayan kaynak niteliğindedir. Cahiliye Devri'yle beraber İslamiyet'in 390 yıllık şiir divanları ve edebî nesirleri belâgat, fesâhat ve edebiyat zevki terazisinde tartılarak seçildiğinden eser, çok ciddi bir çalışma ve gayretin semeresi olarak görülür. Nitekim müellif, mukaddimesinde şu sözleriyle bu dirayetini dile getirir: “Bu eserde, me'ânî ilminin önde gelen şahsiyetlerini, her mevzuda söylenen sözlerin en belîğ olanını, rivayet edilenlerin en üstününü topladım. Daha sonra bunlardan güzel ve en sağlam olanlarını seçtim. Zayıf ve anlaşılması güç olanlarını ise bıraktım...”¹⁵⁵

¹⁵⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/August_Ferdinand_Mehren (Erişim Tarihi: 20.04.2024).

¹⁵⁵ Hüseyin Varol, “Ebû Hilâl el-Askerî ve Dört Eseri Arab Edebiyatında Darb-ı Meseller ve Önemi”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1986, sayı: 7, s.387. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/30956> (Erişim Tarihi: 01.03.2024).

Söz ve şiirlerin mana, konu ve üslup meseleleri açısından ele alındığı bu eserin mukaddimesinde müellif, eserinin on iki bap ihtiva ettiğini açıklarken her babını müstakil bir kitap gibi telif ettiğini ifade eder. *Dîvânü'l-Me'ânî* adlı bu eserde Cahiliye Devri'yle İslami Dönem, Emevî ve Abbâsî Dönemi edebiyatları nazım ve nesir sanatları olmak üzere ele alınır. Eser aynı zamanda aruz sahasında da önemli bir kaynaktır. Bununla birlikte Arap şiirinde en çok ve en az kullanılan bahirler ve kafiye şekillerine dair başka kaynaklarda pek bulunmayan değerli bilgiler içerir.

Ebû Hilâl, kaleme aldığı bu eserde müstehcen şiir gibi edebî malzemenin anlatılmasında bir mahzur görmez. Ayrıca sarf ve nahiv konularına da değinir, bununla birlikte düzgün konuşabilmek için edebî bilgilerin ve alıştırmanın öneminden bahsederek sesli okumanın faydalı olacağı gibi bazı pedagojik meselelere de yer verir.

Dîvânü'l-Me'ânî, 1933 yılında Hüsameddin el-Kudsî tarafından Kahire'de iki cilt halinde yayımlanmıştır. Bu neşirde Mahmud eş-Şinkî ve Muhammed Abduh nüshaları ele alınmıştır. Yalnızca konu ve şairler indeksi verildiğinden ayrıntılı bilgi yoktur. Ayrıca Ahmed Süleyman Ma'rûf'un 1984'te Dımaşk'ta *Min Kitâbi Dîvânî'l-Me'ânî* adıyla yaptığı neşri bulunur.¹⁵⁶

Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdullah b. Sehl el-Askerî'nin doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak bir beytinden 10. yüzyılın başlarında dünyaya geldiği anlaşılr. Askerî, Hûzistan Bölgesi'ndeki Askerimükrem'de doğmuş ve orada yaşamıştır. İsfahan, Bağdat ve Basra gibi ilim merkezlerinde öğrenimini tamamlamıştır. Kaynaklarda hakkında pek bilgi bulunmayan müellifin kimseye muhtaç olmamak için ticaretle uğraştığı bilinir. Ebû Hilâl el-Askerî tefsir, hadis ve fıkıh gibi ilimlerde, bununla birlikte ihtisas alanı olan Arap dili ve edebiyatı ile şiir tenkidi alanlarında eserler vermiştir.¹⁵⁷ Eserlerinde akıcı bir üsluba sahip olduğu

¹⁵⁶ Zülfikar Tüccar, "Dîvânü'l-Me'ânî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1994, c.9, s.450.

¹⁵⁷ Ahmet Turan Arslan, "Askerî, Ebû Hilâl", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1991, c.3, s.489.

görülen müellifin vefat tarihi hakkında kesin bilgi olmamakla birlikte 1005 yılında vefat ettiği tahmin edilir.¹⁵⁸

3.26. ed-Dürrü'l-Ferîd ve Beytü'l-Kasîd, Muhammed Aydemir el-Musta'simî, nşr. Fuat Sezgin, 1988, 1989, 1997, 1998, İstanbul, Ma'had Tarihü'l Ulûmi'l Arabiyye ve'l İslâmiyye, 892.7 MUH 1988,1989,1997,1998.

Eser, Fuat Sezgin'in tıpkıbasımlarından olup kütüphanede on iki kitap halinde bulunmaktadır. Eserin beş cildiyle birlikte dört kitap halinde de fihristi mevcuttur. Eser, Arap edebiyatının günümüze ulaşan en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilir. Nitekim Arap edebiyatçılarının estetik ve dil bilimsel nedenlerle seçme dizeleri bir araya getirmede ulaştığı zirveye örnek teşkil eder.

Ebû Nasr Muhammed b. Seyfeddîn Aydemir b. Abdulah el-Musta'simî ile ilgili kaynaklarda pek fazla bilgi mevcut değildir. 1241 (?), 1242 (?) yılında Bağdat'ta doğmuş ve burada yetişmiştir. İlgi alanları, edebiyat ve hat sanatı olmuştur. Hattının güzelliği ile öne çıkan Muhammed b. Aydemir'in bu eser haricinde, hocalarından Muhyiddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebu'l-Kerem el-Baklî'nin yazılarını derlediği bir eseri daha bulunur. Müellif, 1311 yılında vefat etmiştir.¹⁵⁹

Eserin çalışmamızda yer almasının sebebi ihtiva ettiği beyitlerde belâgat sanatıyla ilgili notlar olmasıdır.

3.27. el-Eb'adü'l-Kelâmiyye fi'l-Fikri'l-Belâgî ve'n-Nakdî inde'l-Câhiz, Abdülhakîm Râzî, 2006, Kahire, Mektebetü'l-Adâb, 321s., 892.7 ABD (10743).

Eserde Câhiz'e göre retorik ve nakd düşüncesinin kelim ve felsefe boyutu işlenir. Müellif, mukaddimesinde bu çalışmanın üç hedefinden bahseder. Birinci hedef, el-Câhiz'in edebiyat tarihinde önemli bir yere sahip olan *el-Beyân ve't-Tebyîn* adlı eserinden bahsetmesi, ikincisi belâgat ve nakd ile ilgili çalışmalara ışık tutmasıdır. Müellifin esas hedefi olduğunu ifade ettiği üçüncü hedef ise Câhiz'in kelâmî ve felsefî

¹⁵⁸ <https://islamdusunceatlası.org/Ebû-hilal-askeri/178> (Erişim Tarihi: 01.03.2024).

¹⁵⁹ http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/content/UploadFile/Doc/Konservasyon_2018/SYEK_Ayasofya_3864.pdf (Erişim Tarihi:25.04.2024).

kültürdeki nakd ile ilgili duruşu ve söz söyleme sanatına etkisini ortaya koymasidir. Bu hedef genel bağlamda Arap nakd ve belâgatinde telif hareketinin Câhiz yönünden işlenmesini ifade eder.

Eserin konusuna iki cihette bakmak gerekir. Birincisi, Câhiz'in *el-Beyân ve't Tebyîn* adlı eserinin materyaline, yazarın görüşleriyle o asırda yaşayan kelimcilerin bu konuda benimsediği görüşlerin bütünleştirildiği tek bir ünite olarak bakmak, ikincisi ise Câhiz'in belâgat ve nakd ile ilgili diğer eserlerinden faydalanmaktır.¹⁶⁰

Abdülhakîm Râzî, 1939 yılında dünyaya gelmiş Mısırlı bir akademisyendir. 1962 yılında Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili Bölümünden mezun olmuştur. 1966 yılında fakülteye asistan olarak atanmıştır. 1976'da Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde doktorasını tamamlamıştır. Daha sonra üniversitenin çeşitli kademelerinde çeşitli görevler almış olan müellif, seksen beş yaşındadır.¹⁶¹

3.28. Elvân min Târîhi'l-Belâga ve Fenni'l-Me'ânî, el-Vasîf Hilâl el-Vasîf İbrahim, 2015, Kahire, Mektebetü Vehbe, 624s., 492.7 VAS.

Vasîf İbrahim, eserin mukaddimesinde es-Sekkâkî (ö. 1229) ile gelişen belâgat ilmine çeşitli asırlardan notlar çıkararak başladığını, uzun ve meşakkatli çalışmalar sonrasında ulaşmak istediği yere geldiğini ifade eder. Kitabın içeriğinde belâgat ilminin doğuşu ve gelişimi hakkında bilgiler bulunduğunu dile getirirken alimlerin bu yolda verdiği emekleri dile getirir. Bu eserin dört asrı kapsayan bir çalışma olduğunu söyleyen Vasîf İbrahim, eserde me'ânî ilmini derlerken Abdülkâhir el-Cürcânî'nin metodundan faydalandığını ifade eder.¹⁶²

Mukaddimesinde bir sözün belîğ olabilmesi için dil kurallarına dikkat etmekle birlikte tabirleri de göz önünde bulundurmak gerektiğini ifade eden yazar, ancak bu şekilde daha doğru ifadelerin ortaya çıkacağını dile getirir. Belâgat ilminin geniş bir

¹⁶⁰ Abdülhakîm Râzî, “*el-Eb'adü'l-Kelâmiyye fî'l-Fikri'l-Belâgî ve'n-Nakdi inde'l-Câhiz*”, Mektebetü'l-Âdâb, Kahire, 2006, s.8-12.

¹⁶¹ <https://manhom.com/شخصيات/عبد-الحكيم-راضي/> (Erişim Tarihi: 18.04.2024).

¹⁶² el-Vasîf Hilâl el-Vasîf İbrâhîm, “*Elvân min Târîhi'l-Belâga ve Fenni'l-Me'ânî*”, Mektebetü Vehbe, Kahire, 2015, s.3-4.

çerçevede araştırılması gerektiğini söyleyen yazar, belâgat ilminde derinleşmek isteyen talebelerin kelimelerin siyakına da dikkat etmesi gerektiğini sözleri arasında zikreder.¹⁶³

Mukaddimenin sonunda Vasîf İbrahim, belâgat ilmini öğrenmenin talebelere beyân sanatını anlama kapılarını açacağını dile getirmiş, aynı zamanda onlara bu zevki tatmanın kazanımlarından da bahsetmiştir.¹⁶⁴

İncelemekte olduğumuz *Elvân min Târîhi'l- Belâga ve Fenni'l-Me'ânî* adlı eser, bir mukaddime ve altı fasıldan oluşur. Altı bölümden oluşan birinci fasılda; belâgat ilminin doğuşu, Cahiliye Dönemi ve İslam'ın doğuşunda belâgat, h. ikinci asırda belâgat, kelamcı, müfessir ve fıkıhçılara göre belâgat, nahivci ve dilciler ışığında belâgat, belâgat ilmine yönelik ve son olarak Abdülkâhir el-Cürcânî'den sonra belâgat konuları mevcuttur. İkinci fasıl fesahat (kelâm ve mütekellimin fesâhati) ve belâgat (kelâm ve mütekellimin belâgati) konularını derinlemesine inceler. Üçüncü fasıl mûsnedün ileyihi dördüncü fasıl ise mûsned konusunu kapsar. Beşinci fasıl fiilin müteallikat (fail ve meful ile bağı) konusunu işlerken altıncı fasıl kelimelerin mukteza-yı zâhire (sözün bağlama ve muhatabın durumuna uygun bir şekilde kullanılması) uygun gelmemesi konusunu inceler.¹⁶⁵

el-Vasîf Hilâl el-Vasîf İbrahim, 1942 yılında Mısır'ın Mansur Merkezi'ne bağlı Kom Bani Meras köyünde dünyaya gelmiştir. Hayatını Mansur şehrinde geçiren yazar, küçük yaşta Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiştir. el-Ezher Üniversitesinde Arap Dili ve Belâgati Bölümünde vazifesini yapmış olan yazar aynı zamanda Mısır'ın Mansura şehrinde bulunan Arap Dili Külliyesinde dekanlık vazifesi yapmıştır. Günümüze değerli eserler bırakan yazar 2019 yılında aramızdan ayrılmıştır.¹⁶⁶ Eserlerine

¹⁶³ A.e., s.5.

¹⁶⁴ A.e., s.9.

¹⁶⁵ A.e., s.609-624.

¹⁶⁶ <https://www.azhar.eg/magazine/home/ArtMID/1089/ArticleID/57837/> الدكتور الوصيف-هلال-الوصيف-160العالم-الجليل-والبلاغي-1601942-1602019م-الكريم%20صغير%20أ.مولده%20وحياته%20العلمية%20والاجتماعية%30text=:#:المبدع (Erişim Tarihi:31.12.2023).

bakıldığında yazarın savunmacı bir pozisyondan çok ilmî usul ve esaslara dayanan objektif bir araştırmacı kimliğe sahip olduğu görülmüştür.¹⁶⁷

3.29. Envârü'l-Belâga der Funûn Me'ânî, Beyân, Bedî', Muhammed Hâdî b. Muhammed Salih el-Mâzenderânî, nşr. Muhammed Ali Golaminezad, 1997, Tahran, Yazılı Miras Araştırma Merkezi, 419s., Dem No:15829 (tasnif edilmemiştir).

Envârü'l-Belâga der Funûn Me'ânî, Beyân, Bedî', Hüseyin Ali Han'ın isteği üzerine Muhammed Hadi b. Muhammed Salih el-Mâzenderânî'nin kaleme aldığı Farsça bir eserdir. Müellif, bu eseri yazarken her ne kadar akıcı bir Farsça kullanmış olsa da et-Teftâzânî'nin *el-Mutavvel* adlı eserinin Arapça yazım tarzından etkilendiği görülür. Hatta eserin *el-Mutavvel*'in tercümesi olduğu iddiaları ortaya atılmış; daha sonra müellif, bu iddiaları eserinde Farsça şiirler ve meseller olduğunu ileri sürerek çürütmüştür.

Müellif, bir mukaddimeyle başlayan eserinin girişinde fesâhat ve belâgat konularını derinlemesine işledikten sonra me'ânî, beyân ve bedî' ilimlerini fasıllara ayırarak ayrıntılı bir biçimde ele alır. Aynı zamanda eserinde belâgat alimlerinin görüş ve düşüncelerine de yer verir.¹⁶⁸

Muhammed Hâdî b. Muhammed Salih el-Mâzenderânî hakkında çok bilgi yoktur. Kur'an tercümesi, Beyzâvî tefsirinin haşiyesi gibi çok sayıda tercüme yaptığı için "mütercim" lakabını aldığı bilinir. Fıkıhla meşgul olan bir aileden gelen müellifin babası Molla Muhammed Salih el-Mâzenderânî'dir.¹⁶⁹

3.30. Envârü'r-Rebî' fî Envâ'i'l-Bedî', Ali Sadreddîn b. Ma'sum el-Medenî, nşr. Şâkir Hâdî Şükr, 1968, 1969, Irak, Numan Basımevi, 6c., 399s.,400s., 384s.,382s.,366s., 376s., 892.7 ALİ.

¹⁶⁷ İsmail Araz, "el-Vasîf Hilâl el-Vasîf İbrâhîm, min Kadâyâ en-Nakdi'l-Edebî ve'l-Belâga", Marmara Üniversitesi Dergisi, 2022, c. 5, sayı:2.

¹⁶⁸ el-Mâzenderânî, "Envârü'l-Belâga der Funûn Me'ânî, Beyân, Bedî'", Yazılı Miras Araştırma Merkezi, Tahran, 1997, s.19-20.

¹⁶⁹ A.e., s.23-24.

Envârü'r-Rebî' fî Envâ'i'l-Bedî' eseri Ali Sadreddîn b. Ma'sum el-Medenî'nin Hz. Peygamber için 1666 (?), 1667 (?) yılında yazdığı ve 155 bedî' sanatı ihtiva eden 149 beyitlik bedîiyye üslubunda kaleme alınmış kasidesinin şerhidir. Eserde 12.000 beyte varan şiir örnekleri bulunur. Bunun yanı sıra birçok edebî metin, tarihî olay ve fikhî meseleyi de içerdği görülür.¹⁷⁰ Bedî' sanatının türleri hakkında olan bu eser, özelde Arap dili ve edebiyatı alimlerinin genelde ise ilgili konulardaki araştırmacıların dikkatini çeken bir eserdir. Arap dilinde kaleme alınan eser şiir, nahiv-sarf, edebiyat, belâgat konularını kapsar.¹⁷¹

Altı ciltten oluşan eserin birinci cildinde diğer ciltlerden farklı olarak önce müellifin kısa bir dua içeren mukaddimesi, sonrasında müellifin nesebi, doğumu, Hindistan'a yolculuğu, İran'da ikamet ettiği yıllar, öğrenimi, ders aldığı hocaları, öğrencileri, eserleri, alimlerin onun hakkındaki görüşleri ve şiirleri ele alınır.¹⁷² Müellif, daha sonraki yedi bapta cinas ve çeşitlerini ardından sırasıyla istitrâd, istiare, mukabele, istihdam, iftinân, leff ü neşr, iltifat ve istidrâk konularını işler.¹⁷³

Müellif eserin ikinci cildine ara vermeden ibhâm babıyla devam eder. Daha sonra sırasıyla tıbâk, mesel, tahyîr, nezahet, hezl, tahakküm, el-kavlü bi'l-mûcib, teslim, iktibas, müvârebet, tefvîf, kelâmü'l-câmi', müracaa', münâkaza ve mûgâyeret konularını işler.¹⁷⁴

Üçüncü ciltte ise mûgâyeret babına bir tetimme ile devam eder. Daha sonra konuları sırasıyla tevşîh, tezyîl, teşâbühü'l-etraf, tetmîm, hiciv, iktifa, reddü'l-acüz ale's-sadr, istisnâ, mürâaat-ı nazîr, tevcîh, temsîl, itâbü'l-mer'i nefsehû, kasem, hüsn-i tehallûs, aks, terdîd, münâsebe, cem' isimli bablar şeklinde sıralar.¹⁷⁵

Dördüncü ciltte sırasıyla insicam, tenâsübü'l-etraf, i'tilafü'l-ma'na ale'l-ma'na, mübalağa, tefrîk, telmîh, teshîm, mezhebü'l-keâmî, nefyu's-şey bi'câbihî ve

¹⁷⁰ Mustafa Öz, "İbn Ma'sûm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999, c.20, s.173.

¹⁷¹ <https://www.noor-book.com/tag/أنوار-الربيع-في-أنواع-البديع> (Erişim Tarihi:31.12.2023).

¹⁷² Ali Sadreddin b. Ma'sum el-Medenî, "*Envârü'r-Rebî' fî Envâ'i'l-Bedî'*" Numan Basımevi, Irak, 1968/69, c.1, s.5-17.

¹⁷³ A.e., s.392.

¹⁷⁴ A.e., c. 2, s.393.

¹⁷⁵ A.e., c. 3, s.377.

rücu' konularını inceleyen müellif,¹⁷⁶ beşinci ciltte tevriye, tecâhül-i ârif, i'tiraz, tezhîb ittîfak, cem' me'a't-tefrîk, cem' me'a't-taksîm, cem' me'a't-tefrîk ve taksîm, mümâselet, tevşî, tekmîl, şecâ'atü'l-fesâhat, teşbih, ferâid, iştikak, selb ve'l-îcâb, müşâkele, taksîm, teşbih, kinaye, tertîb, müşareket, tevlîd, ibdâ', nevâdir, tatrîz, tekrâr ve tenkît konularına yer verir.¹⁷⁷

Son olarak altıncı cildin fihristinde ise sırasıyla itaat ve isyan, îzâh, tevhîm, ilgâz, irdâf, ittisâ, ta'riz, cem'ul-mü'telif ve'l-muhtelif, îda', müvaredet, iltizam, müzavece, mecaz, tefri', tedbîc, tefsir, müsâvât, hüsn-i taleb ve hüsn-i hitâm gibi konuları ele alır.¹⁷⁸

Sadrüddîn Ali Hân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed Ma'sûm el-Hüseynî el-Medenî, 1642 tarihinde Medine'de, bazı rivayetlere göre ise Mekke'de doğmuştur.¹⁷⁹ Müellif, *Envârü'r-Rebî' fî Envâ'i'l-Bedî'* adlı eserinin mukaddimesinde soyunun Hz. Hüseyin'in torunu Zeyd b. Ali Zeynelâbidîn'e dayandığını söyler.¹⁸⁰ Başta babası olmak üzere birçok alimden ders alan İbn Ma'sûm, Medine'de ailesiyle kalarak tahsiline devam etmiştir. Daha sonra Haydarâbâd Sultanı'nın gönderdiği heyet eşliğinde ailesiyle birlikte Haydarâbâd'a gitmiş, burada yaşadığı zamanlarda ilmî faaliyetlerini sürdürmüştür. Haydarâbâd Sultanı'nın vefatı üzerine hükümdar olan Vezir Mirza Ebu'l-Hasan, İbn Ma'sûm'u ve babası Nizâmeddîn Ahmed'i hapse attırmış, babasının 1675 yılında hapishanede ölmesinin ardından kendisinin de öldürüleceğini öğrenen İbn Ma'sûm, hapisten kaçmıştır. Daha sonra Bâbü Hükümdarı Evrengzîb'e sığınmış ve burada askerî birliğine reis tayin edilmiştir. Bir süre sonra kırk sekiz yıldır yaşamakta olduğu Hindistan'ı terk ederek yerleşmek niyetiyle ailesiyle Mekke'ye gitmiştir.

İbn Ma'sûm daha sonra sırasıyla Basra, Necef, Kerbelâ'ya uğrayıp Bağdat'a gitmiş; buralarda da ömrünün son dönemini geçireceği ilmî bir çevre bulunmadığını görünce İran'a gitmeye karar vermiştir. O devirde bir ilim merkezi olan memleketi

¹⁷⁶ A.e., c. 4, s.375.

¹⁷⁷ A.e., c. 5, s.359-360.

¹⁷⁸ A.e., c. 6, s.365-367.

¹⁷⁹ Mustafa Öz, a.g.m., s.172.

¹⁸⁰ A.e., c. 1, s.5.

Şiraz'a gitmiş, oraya yerleşip büyük dedesi Mîr Gıyâseddîn Mansûr'un yaptırdığı el-Medresetü'l-Mansûriyye'de ders vermeye başlamıştır. Hayatının sonuna kadar bu medresede öğretim faaliyetlerini sürdürmüş ve çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Şiraz'da vefat eden İbn Ma'sûm, büyük dedesi Gıyâseddin Mânsur'un kabrinin yanına defnedilmiştir.¹⁸¹

3.31. Esâsü'l-Belâga, ez-Zemahşerî, nşr. Mezyed Nuaym, Şevki el-Ma'arrî, 1998, Beyrut, Mektebetü Lübnan Nâşirûn, 1425s., 492.703 ZEM.

Zemahşerî'nin kelimelerin terkip halinde kullanımlarını esas alarak düzenlediği Arapça mecazlar sözlüğü niteliği taşıdığından eserin burada konu olarak alınmasının doğru olacağı düşünülmüştür. *Esâsü'l-Belâga*'yı içerik bakımından diğer sözlüklerden ayıran en önemli fark, müellifin ele aldığı kelimelerin hakiki anlamlarını izah ettikten sonra bilhassa mecazi anlamları üzerinde durmasıdır. Zemahşerî, eserini Kur'an-ı Kerim'in anlaşılabilmesi için Arapçanın fesâhat, belâgat, mecaz ve diğer incelikleriyle bilinmesi maksadıyla kaleme almıştır. Kök harfleri esas alınarak oluşturulan bu eserin tertibi ve içeriği diğer sözlüklerden farklıdır. Her harf bir bap kabul edilmiş ve eser yirmi sekiz bap halinde düzenlenmiştir. Bu baplardaki kelimeler ise kendi aralarında alfabetik olarak sıralanmıştır.

Eserde ayetler, hadisler, ünlü ediplerin sözleri, seçili ifadeler, meseller ve anlam kayması sonucu yeni manalar kazanan kelime ve özel tabirlere yer verilmiştir. Başta İbn Haldûn olmak üzere birçok alimin takdirini kazanmış olan *Esâsü'l-Belâga*, modern sözlüklerin hemen hepsi tarafından tertip şekli geliştirilerek modernize edilmiştir.

Eser, İslam dünyasına matbaanın girmesiyle birlikte tahkikli ve tahkiksiz olarak birçok defa basılmıştır. (Kahire 1299, 1327, I-II, Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye neşri 1341; Leknev 1311; Haydarâbâd 1324) Eser, Abdürrahim Mahmud tarafından hazırlanıp Emîn el-Hûlî'nin takdimiyle Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye'de neşredilmiştir.

¹⁸¹ Mustafa Öz, a.g.m., s.172.

(Kahire 1953) Yine Kahire’de (1972, 1985) ve Beyrut’ta (1965, 1979, 1984) birçok yayınevi tarafından değişik ebatlarda baskıları yapılmıştır.¹⁸²

Ebu’l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, 1075 yılında Türkmenistan’ın Taşavuz ilindeki Köroğlu ilçesine bağlı Zemahşer’de doğmuştur. “Cârullah” ve “Fahr-i Hârizm” lakaplarıyla anılır. Eserlerinin neredeyse tamamını Arapça kaleme alan Zemahşerî, eserleriyle bu dile hizmet etmeyi şeref saymıştır.

Zemahşerî, canlı bir ilim ve kültür merkezi olan Hârizm’de yaşamasına rağmen gerek sakatlığı gerekse ailesinin geçim sıkıntısı çekmesi sebebiyle babası tarafından terzilik mesleğine verilmiştir. Daha sonra ilim tahsili hususundaki ısrarı üzerine ailesi tarafından medreseye gönderilmiş; Hârizm, Bağdat, Buhara gibi ilim merkezlerinde birçok alimin derslerine katılmıştır.

Hârizm, Bağdat, Mekke gibi şehirlerde birçok talebe yetiştiren müellifin eserlerine i’tizâlî fikirlere davet ettiğinden alimler tarafından ihtiyatlı yaklaşıldığı görülür. *el-Keşşâf* adlı tefsiriyle ün kazanan Zemahşerî, hadis, fıkıh, kelim gibi ilimlerde de geniş bilgiye sahiptir. Bilhassa Arap dili ve edebiyatı konusunda otorite addedilmiştir.

Zemahşerî, 1138 yılında Bağdat’a gitmiş, burada hem ders vermiş hem de Nizamiye Medresesi Müderrisi Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlîkî’den icazet almıştır. Ardından Özbekistan’da bulunan Cürcâniye’ye yerleşmiş ve 1144 yılında burada vefat etmiştir.¹⁸³

3.32. Eserü’l-Mecâz fî Fehmi’l-Vazâifi’n-Nahviyye ve Tevcîhuhâ fî’s-Siyâk, Hadîce Muhammed es-Sâfî, 2009, Kahire, Darü’s-Selâm, 206s., 492.7 SAF 2009 (13552).

¹⁸² Hulusi Kılıç, “Esâsü’l-Belâga”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, c.11, s.357.

¹⁸³ Mustafa Öztürk, M. Suat Mertoğlu, "Zemahşerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2013, c.44, s.235-236.

Müellif, eserin mukaddimesinde nahiv ilminde bir kelimeyi anlamının öneminden bahsederken aynı zamanda kelimenin siyakına ve ilişkili olduğu durumlara bakmanın gerekliliğinden söz eder. Müellif, bu eserinde kelimenin mecaz anlamının nahiv ilmine ve kelimenin siyakına etkilerini konu edinir.¹⁸⁴

Müellifin yüksek lisans tezi olan *Eserü'l-Mecâz fî Fehmi'l-Vazâifi'n-Nahviyye ve Tevcîhuhâ fî's-Siyâk* adlı eser bir mukaddime, bir giriş ve iki baptan meydana gelir. Birinci bap iki fasıldan oluşur. Birinci fasılda mecaz, mecaz çeşitleri ve istiare gibi konular yer alırken ikinci fasılda nahiv ilmi ve bu ilmin mecazla ilişkisine yer verilir. İkinci bap ise iki fasıldan oluşur. Birinci fasılda nahiv ilmini anlamada mecazın etkisinden söz edilir. Bu faslın muhtevasında temyiz olarak, hal olarak, meful bih olarak mecaz gibi konular mevcuttur. İkinci fasılda mecaz ilminin nahiv işlevleri yöneliminde etkisi sözlük ve terim anlamı olarak işlenir. Eser, bir hatime ve yazarın bibliyografisiyle sona erer.¹⁸⁵

Hadîce Muhammed es-Sâfi, 1978 yılında Cezayir'in Lagvat vilayetinde doğmuştur. İlk ve ortaöğrenimini Lagvat'ta tamamlayan Sâfi, lisans eğitimine de yine aynı yerde bulunan Ammar Thilliji Üniversitesinde başlamış fakat daha sonra gittiği Irak'ta dört yıl kalarak lisans eğitimini burada tamamlamıştır. Yüksek lisansını *Eserü'l-Mecâz fî Fehmi'l-Vazâifi'n-Nahviyye ve Tevcîhuhâ fî's-Siyâk* adlı çalışmasıyla yine aynı yerde bulunan el-Mustansiriyya Üniversitesinde iyi bir dereceyle tamamlamıştır. 2003 yılında aynı üniversiteye doktora eğitimi almak üzere kabul edilmiş olsa da ülkedeki güvenlik problemleri sebebiyle Mısır'a taşınmak zorunda kalmıştır. İskenderiye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili Bölümünde doktorasını tamamlayan müellifin çeşitli makaleleri bulunmaktadır.¹⁸⁶

3.33. Esrârü'l-Belâga, Abdülkâhir el-Cürcânî, nşr. Hellmut Ritter, Muhammed İskenderânî, M. Mesud, 1954, 2014, İstanbul, Beyrut, Matbaatü

¹⁸⁴ Hadîce Muhammed es-Sâfi, “*Eserü'l-Mecâz fî Fehmi'l-Vazâifi'n-Nahviyye ve Tevcîhuhâ fî's-Siyâk*”, Darü's-Salam, Kahire, 2009, s.11.

¹⁸⁵ A.e., s.5-9.

¹⁸⁶ <https://alqari.com/author/28567/khdyg-mhmd-ls-fy> (Erişim Tarihi: 11.04.2024).

Vizaratü'l Mearif, Dârü'l-Kitâbü'l-Arabi, 601s., 336s., 892.7 CÜR 1954 (7283), 2014 (13277).

Müellif, eserinde belâgat ilminin beyân bölümü hakkında bilgi vererek onu kendi mantığı içinde tutarlı bir temele oturtmayı hedefler. Kaleme aldığı bu eserde faydalandığı kaynakları açıkça belirtmemiştir. Sîbeveyhi, Câhiz, Müberred, Âmidî, Ebû Ali el-Fârisî ve Ebû Hilâl el-Askerî gibi alimlerden alıntılar yapmış; görüşlerini izah ederken gerek Cahiliye Dönemi gerekse İslami Dönem şairlerinden çokça beyitler nakletmiştir. Eserin neşrini yapan H. Ritter, bu nakillerin kaynaklarını göstermeye çalışmıştır.

Eserinde belâgatin beyân kısmının konuları olan teşbih, istiare, mecaz, temsil ve kinayeyi işleyen müellif, bedî' ilminin konularından olan cinas, seci ve tatbiki ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Eserini serikât-ı şî'riyye konusu ile bitirmiştir.

Kendi asrındaki alimlerin edebî tenkit ve belâgat anlayışı üzerinde durmadıklarından ve bu konuda gerçek anlamda ilmî düşüncenin eksikliğinden serzenişte bulunan müellif, bunun sonucunda edebî zevkin hem öznel hem de nesnel yönlerini ele alan yeni bir ilim dalının asıllarını ortaya koymak niyetiyle bu eseri kaleme aldığını dile getirir. Eserde belli bir düzen yoktur. Konuların dağınık bir şekilde aktarılması, birtakım tekrar ve tedahüllere yol açmıştır. Bu sebeple Fahreddin er-Râzî *Delâ'ilü'l-İ'câz* adlı eseri ile bu esere yeni bir şekil vermeyi hedeflemiştir.

İlk defa 1902 yılında Kahire'de Muhammed Abduh ve Reşîd Rızâ tarafından neşredilen eser, 1948'de yine Kahire'de Ahmed Mustafa el-Merâgî, 1954'te İstanbul'da H. Ritter tarafından neşredilmiştir. 1972'de Kahire'de Muhammed Abdulmünim Hafâcî, 2014 yılında ise Beyrut'ta Muhammed İskenderânî ve M. Mesud tarafından neşredilmiştir. H. Ritter, *Esrârü'l-Belâga* adlı eseri *Die Geheimnisse der Wortkunst (Asrâr al-balâga) des Abdalqâhir al-Curcânî* ismiyle Almancaya (Wiesbaden 1959), Celîl-i Tecîlî ise Farsçaya (Tahran 1361) tercüme etmiştir.¹⁸⁷

¹⁸⁷ Hulusi Kılıç, "Esrârü'l-Belâga", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, c.11, s.435.

Eserin yazarı Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed el-Cürcânî hakkında bilgi verilmiştir.¹⁸⁸

3.34. el-Esrârü'l-Belâgiyye fî Âyât Ref'i'l-Harec, Tâhâ Muhammed Abdulfettâh Câdü, 2015, Kahire, Mektebetü Vehbe, 468s., 492.7 CAD 2015.

Kur'an-ı Kerim'de bulunan ref'u'l-harec (meşakkatin kaldırılması) ilkesine dayalı olan ayetler, belâgat açısından önem arz eder. Belâgat ilmi, bu ayetleri tüm incelikleriyle ele alarak sırlarını çözme olanağı sağlar. Müellif, bu eserinde ref'u'l-harec ayetlerini ele alarak bu ayetleri belâgat açısından inceler.

Doktora tezi olan eser; bir mukaddime, bir giriş, iki bap ve bir sonuçtan oluşur. Eserin mukaddimesinde müellif, bu konuyu seçme nedeninin Kur'an-ı Kerim'in ayetlerini en iyi şekilde anlamak olduğunu dile getirir. Bunun yanı sıra ref'u'l-harec ayetlerinin Kur'an-ı Kerim'in büyük bir bölümünü kapsadığını ve bu yönden Kur'an'ın sırlarını çözmek istediğini dile getirir. Eserin giriş kısmında ise dil açısından başlıkları inceler. Bununla birlikte kelimelerin sözlük ve terim anlamlarını verir.

Müellif, birinci bapta ibadetler konusunda ref'u'l-harec ayetlerinin belâgat açısından sırlarına değinir. Bu bap kendi içinde üç fasıla ayrılır. Birinci fasılda Nisa ve Maide surelerinde geçen teyemmümle ilgili ayetler ref'u'l-harec bakımından ele alınırken bu ayetlerin sırları belâgat açısından incelenir. İkinci fasılda oruç, üçüncü fasılda ise hac konusu aynı şekilde ele alınır. Müellif, ikinci bapta kefareti konusunda ref'u'l-harec ayetlerinin belâgat açısından sırlarına değinir. Bu bap kendi içinde beş fasıla ayrılır. Bu fasıllarda sırasıyla kasten öldürmenin, yanlışlıkla öldürmenin, bozulan yeminin, Mescid-i Haram'da avlanmanın, zihârın kefareti belâgat açısından ayetler ışığında ele alınır ve sırları çözülerek tefsir edilir. Son olarak eser içinde nasihatlerin bulunduğu bir hatimeyle sana erer.¹⁸⁹

Eserin müellifi hakkında kesin bir bilgi bulunamamıştır.

¹⁸⁸ Bkz. s.55.

¹⁸⁹ Tâhâ Muhammed Abdulfettâh Câdü, “el-Esrârü'l-Belâgiyye fî Âyât Ref'i'l-Harac”, Mektebetü Vehbe, Kahire, 2015, s.3-7.

3.35. el-Esrârü'l-Belâgiyye fi'l-Ferâidi'l- Kur'âniyye, Abdullah Abdulgânî Serhân, 2012, Riyad, Darü'l-Hadâre, 323s., 492.7 SAR 2012 (13466).

el-Esrârü'l-Belâgiyye fi'l-Ferâidi'l-Kur'âniyye adlı eser, uzun yıllara rağmen i'câz özelliğini hiç kaybetmeyen Kur'an-ı Kerim'in belâgat sırlarını ele alan bir eserdir. Eser Kur'an-ı Kerim'in sure tertibi üzerinedir. Ele alınan ayetler ise alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir. Ayetlerde geçen fiiller mazi, muzari ve emir olarak ayrılmış aynı zamanda mücerred ve mezid olanlar ayırt edilmiştir. Bununla birlikte müştak olan kalıplar ele alınmış ve mastarlara yer verilmiştir. Müştak ve camid olan kelimeler belli bir tertibe göre ayetler ise konularına göre düzenlenmiştir. Bununla birlikte farklı kıssaların aynı konu üzerinde birleştiği de görülür.

Çeşitli mevzuları bir araya getiren eserde; Kur'an ve peygamber kıssaları, mümin, kafir, münafık, Yahudi ve Hristiyanlar hakkında hadisler, kıyamet, ba's, nüşûr, cennet, cehennem ve şeytanlar hakkında ayet ve hadisler, çeşitli doğa tezahürleri ile ilgili hadisler, melekler ve son olarak Allah hakkında ayetlere yer verilmiştir.

Eser, bir mukaddime, bir giriş, on iki bölüm ve bir hatimeden oluşur. Mukaddime eserinde yer alan konuların seçimi ve nedenleri, plan ve metodu bulunur. Giriş bölümünde eserin adında geçen "ferîde" kelimesinin anlamı ve eserin isimlendirilmesinde bu kelimenin kullanılma sebebi ve bu mevzu hakkında söylenen eski ve modern sözler ile çalışmalar zikredilir. Birinci bölümde Hz. Nûh, ikinci bölümde Hz. Hûd kıssasında geçen tabirlerin sırları altışar ayet eşliğinde işlenir. Üçüncü bölümde Hz. Sâlih kıssasında geçen tabirlerin sırları üç ayet, dördüncü bölümde ise Hz. İbrâhim, Hz. İsmâil ve Hz. Lût kıssalarında bulunan tabirlerin sırları yedi ayetle açıklanır. Beşinci bölümde Hz. Yûsuf kıssasının sırları on üç ayetle işlenir. Altıncı bölüm otuz sekiz ayetle Hz. Mûsâ, yedinci bölüm dokuz ayetle Hz. Dâvûd ve Hz. Süleyman, sekizinci bölüm dört ayetle Hz. Yûnus, dokuzuncu bölüm iki ayetle Hz. Zekeriyyâ, onuncu bölüm iki ayetle Hz. Îsâ, on birinci bölüm on dört ayetle Hz.

Muhammed kıssalarında geçen tabirlerin sırlarını, on ikinci bölüm ise on dört ayetle çeşitli Kur'an kıssalarında geçen tabirlerin sırlarını inceler.¹⁹⁰

Abdullah Abdulgânî Serhân, 1993 yılında Kahire Arap Dili Fakültesi Hitabet ve Eleştiri Bölümüne öğretim asistanı olarak atanmıştır. Ardından bölümde profesör olarak atanana kadar akademik kademelerde yükselmiştir. 2010'da Retorik ve Eleştiri Bölümüne atanmış, daha sonra 2014'te bu bölüme başkanlık etmiştir. Ocak 2015'ten Ekim 2015'e kadar Zagazig'deki Benat İslam ve Arap Araştırmaları Fakültesinde dekanlık görevinde bulunmuştur. 2019'da Lisansüstü Çalışmalar Dekanı olarak atanmıştır.

Serhân, Suudi Arabistan Krallığı ve Mısır Arap Cumhuriyeti'nde çok sayıda yüksek lisans ve doktora tezini yönetmiştir. Arap kütüphanesinin onlarca bilimsel eserle zenginleşmesine katkıda bulunarak kitapların geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Yerel ve uluslararası seminer ve konferanslara iştirak etmiştir. Yazarlar Birliği ve İslam Edebiyatları Derneği başta olmak üzere birçok kurum ve birliğe üye olmuştur. Akademik çabalarından dolayı birçok takdir belgesine layık görülen müellifin Suudi Arabistan'ın Abha kentindeki Kral Halid Üniversitesinden aldığı takdir belgesi, bunlardan en önemlisidir. Ayrıca Irak Sünni Vakfı Başkanı Dr. Abdüllatîf el-Humaim'den lisansüstü çalışmalarından dolayı onur belgesi almıştır.¹⁹¹

3.36. Fazzü'l-Hitâm ani't-Tevriye ve'l-İstihdâm, Ebu's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdullah es-Safedî, nşr. Muhammed Âyiş, 2014, Ürdün, Arvika lid-Dirâsât ven-Neşr, 478s., 492.7 SAF.

Tevriye ve türleriyle istihdâm sanatlarına ilişkin teorik bilgiler ile bunlara dair şiir örnekleri içeren¹⁹² eserin müellifi, mukaddimesinde bu eserin Arap edebiyatı ve

¹⁹⁰ Abdullah Abdulgânî Serhân, “el-Esrârü'l-Belâgiyye fi'l-Ferâidi'l- Kur'âniyye”, Darü'l-Hadâre, Riyad, 2012, s. 5-10.

¹⁹¹ <https://www.albawabhnews.com/3874930> (Erişim Tarihi: 09.03.2024).

¹⁹² İsmail Durmuş, "Safedî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2008, c.35, s.450.

belâgatine dair alanında eşsiz bir eser olduğunu belirtir. Aynı zamanda eserinin Eyyûbîler ve Memlûkler'in asrında geçen şiir konusunda açık bir üslupla telif edilmiş ilk eser olduğunu ifade eder.

Eser, çalışma (الدراسة) ve araştırma (التحقيق) adı altında iki kısımda ayrılır. Üç fasıldan meydana gelen çalışma bölümünün birinci faslında es-Safedî'nin doğumundan vefatına kadar olan hayatı, kültürel yapısı, hayatı boyunca tasnif etmiş olduğu eserler işlenir. İkinci fasılda es-Safedî'nin bu eserde izlemiş olduğu yol ve yöntemden bahsedilirken tevriye konusunda kaleme alınmış nadide bir eser olduğu ifade edilir. Muhammed Âyiş, üçüncü fasılda eseri bir el yazması olarak incelediğini, daha sonra doğruluğu onaylanan bu el yazması eserin kopyalarını araştırdığını ifade eder. Araştırma bölümünde ise müellif, el yazması bir eser olan *Fazzü'l-Hitâm ani't-Tevriye ve'l-İstihdâm*'ı derinlemesine işler. Eseri araştıranların kolay ulaşmaları açısından kitabın fihristinin düzenli bir şekilde oluşturulduğu görülmüştür.¹⁹³

Eserin *Fazzü'l-Hitâm ani't-Tevriye ve'l-İstihdâm* olarak isimlendirilme nedenine değinmek yerinde olacaktır. *Fazzü'l-hitâm*, hiç el sürülmemiş bir şeyi açmak anlamına gelir. Eserin adından da anlaşılacağı üzere tevriye ve istihdâm konusunda bu eserden önce başka bir eserin kaleme alınmadığı görülür. Eser, bu konuda belâgat alanında yazılan ilk eser olma niteliği kazandığından değerli bir eser olarak adını tarihe yazdıran nadide eserlerden biridir.¹⁹⁴

Eserin yazarı Salâhuddîn es-Safedî hakkında bilgi verilmiştir.¹⁹⁵

3.37. el-Felekü'l-Meşhûn min Nefâisi'l-Cevheri'l-Meknûn fi's-Selâseti'l-Fünûni'l-Me'ânî- el-Beyân- el-Bedî'l-Mulaggab bi-Buhayreti's-Seyhûn li-Ferâidi'l-Cevheri'l-Meknûn, Muhammed el-Emîn b. Abdullah b. Yûsuf b. Hasan el-Uremî el-Alevî el-Hereri, 2016, Beyrut, Darü'l-Minhâc, Darü't-Tavki'n-Necât, 2 cilt, 637.408s., 892.7 HER 2016 (13091).

¹⁹³ es-Safedî, “*Fazzü'l-Hitâm ani't-Tevriye ve'l-İstihdâm*”, Arvika lid-Dirâsât ven-Neşr, Mekke, 2014, s.11-12.

¹⁹⁴ A.e., s.95.

¹⁹⁵ Bkz. s.53.

Belâgat ilimlerini geniş bir çerçevede ele alan eser bir kapak içinde iki cildi ihtiva eder. Birinci cildinde mukaddimelerle birlikte iki bölüm vardır. Müellif, birinci bölümde ilmü'l-me'ânî konusunu sekiz bap, ikinci bölümde ise ilmü'l-beyân konusunu iki bap halinde derinlemesine işler. Eserin ikinci cildinde ilmü'l-beyân konusunun ikinci babından devam eden müellif, daha sonra üçüncü bölüm olan ilmü'l-Bedî' konusuna geçer ve bu konuyu iki darp halinde ayrıntılı bir biçimde anlatarak eserini bitirir. Eser, belâgatin üç ilmini ihtiva eden toplam üç bölümden oluşur.¹⁹⁶

Ebû Yâsîn Muhammed Emîn b. Abdullah b. Yûsuf b. Hasen el-Hereri el-Etyôbî el-Kerrî el-Buveytî, 1930 yılında Etiyopya'nın Buveytî köyünde doğmuştur. Babasının yönlendirmesiyle dört yaşında iken Kur'an-ı Kerim'i öğrenen Hererî, daha sonra İslami ilimleri öğrenmek üzere bir medreseye gönderilmiştir. Bu medresede Eş'arî akâidi ve Şâfiî fıkhi konularında kaleme alınan muhtasar eserleri ezberlemiştir. Daha sonra nahiv ilmini öğrenmeye başlamış; bununla birlikte sarf, belâgat, aruz, tefsir, hadis usulü, ferâiz ve mantık ilimlerine dair eserler üzerine çalışmalar yapmıştır. Hererî, ilmi kişiliğinin yanında siyasi mücadelesiyle de ön plana çıktığından kendisini öldürmek için ele geçiren komünistlerin elinden kaçıp kurtularak 1978 yılında Suudi Arabistan'a yerleşmiştir. Nahiv, sarf, belâgat, mantık, tefsir, hadis, fıkhi alanlarında atmıştan fazla eser telif eden müellif, 2019 yılında vefat etmiştir.¹⁹⁷

3.38. Fennü'l-Kavl, Emîn el-Hulî, 1947, Kahire, Darü'l-Fikri'l-Arabi, 224s., 892.7 HUL (7549).

Hulî, belâgat ilminin yenilenmesi ile ilgili ayrıntıları verdiği eserini altı bölüme ayırmış ve her bölüme “kitâb” ismini vermiştir. Kudemanın belâgatini eserin birinci bölümünde *Miftahü'l-Ulûm'un* üçüncü cildinin muhtasarı olan telhîs metninden ve bu

¹⁹⁶ Muhammed el-Emîn b. Abdullah b. Yusuf b. Hasan el-Uremî el-Alevî el-Hereri, “**el-Felekü'l-Meşhûn min Nefâisi'l-Cevheri'l-Meknûn fi's-Selâseti'l-Fünûni'l-Me'ânî- el-Beyân- el-Bedî'i'l-Mulaggab bi-Buhayreti's-Seyhûn li-Ferâidi'l-Cevheri'l-Meknûn**”, Darü'l-Minhâc, Darü Tavki'n-Necât, Beyrut, 2016, s.635-637.

¹⁹⁷ Servet Demirbaş, “**Muhammed el-Emîn el-Hereri'nin Hayatı, Eserleri ve Hadâiku'r-Ravh ve'r-Rayhan'da Tefsir Yöntemi**”, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2021, sayı:14, s.112-114.

metin üzerine yazılan muhtasar, şerh ve haşiyelerden meydana getirdiğini ifade etmiştir. Bu bölüm kendi içinde iki kısma ayrılır. “İfrâdiyye” adı verilen birinci kısımda belâğatin tanımı, me‘ânî, beyân ve hâl gibi kavramlar incelenmiş; terkîbiyye adı verilen ikinci kısımda ise Hûlî’ye göre belâğatin ilimler arasındaki yeri ve diğer ilimler ile ilişkisi gibi konular işlenmiştir.¹⁹⁸

Eserin ikinci bölümünde müellif, belâğatin incelediği konuların kudema tarafından bir mukaddime ve üç sanattan (me‘ânî, beyân ve bedî‘) meydana getirildiğini ifade etmiş; kudemanın bunların içeriğini dolduruş biçimini ve yenilikçilerin belâğatin konularını belirlerken îcâd, tertîb ve ta‘bîr adımlarını takip etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Son olarak bu mevzuların insan yaşamına uygun olması, lafızları, manaları ve üslupları ihtiva etmesinin gerekliliğinden bahsetmiştir.

Eserin üçüncü bölümünde kudemanın belâgat yöntemi ele alınmış, bu yöntemler açıklanırken mütekellim ve edebiyat mekteplerinin nitelikleri, belâgatteki yöntemleri, birbiriyle örtüşen ve çatışan tarafları üzerinde derinlemesine durulmuştur. Belâğatin amacından bahsettiği dördüncü bölümde müellif, kudemanın Cahiliye ve İlk İslam Dönemi’nde belâgat ilmiyle Arapçanın canlılığını korumayı kastettiklerini fakat daha sonra yöntemlerini Kur’an’ın i‘câzını bilme amacına doğru çevirdiklerini söylemiştir. Yenilikçilerin amacının ise belâgati pratiğe dökmek ve edebî tarzına geri döndürmek olduğunu söylemiştir. Diğer bölümleri de bu minvalde devam etmiştir.¹⁹⁹

Emîn b. İbrâhîm b. Abdülbâki el-Hûlî, 1895 yılında Mısır’ın Menufiye ilinde bulunan Üşmûn kasabasına bağlı Şûşây köyünde doğmuştur. Tahsiline Kahire’de dayısının yanında başlamış, daha sonra çeşitli medreselerde okuduktan sonra Medresetü’l-Kazâi’ş-Şer‘î’ye girmiştir. Buradan 1920’de mezun olan el-Hûlî, aynı yıl bu okula hoca olarak tayin edilmiştir. Üç yıl sonra Roma Büyükelçiliği’ne imam olarak gönderilmiş, daha sonra aynı görevi Berlin Büyükelçiliği’nde sürdürmüştür. 1927 yılında Mısır’a dönünce Ezher Üniversitesi’ne, bir yıl sonra da Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesine öğretici olarak tayin edilmiştir. Burada müderris yardımcısı,

¹⁹⁸ Şemsettin Uçkan, “Cevâhiru’l-Belâğa fi’l-Me‘ânî ve’l-Beyân ve’l-Bedî‘ Kitabının İncelenmesi” İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksekisans Tezi, 2019, s.16.

¹⁹⁹ A.g.t., s.17.18.

doçent ve profesör olmuş; Arapça ve Doğu Dilleri Bölümü Başkanlığı ve Fakülte Dekanlığı görevlerinde bulunmuştur. 1953'te Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye'ye teknik danışman olarak tayin edilen el-Hûlî, Vizâretü't-Terbiye ve't-Ta'lim'in Kültür İşleri İdaresi'nde Genel Müdür iken emekliye ayrılmıştır. Emîn el-Hûlî, 1966'da Kahire'de vefat etmiş ve Şûşây'a defnedilmiştir.²⁰⁰

3.39. Garâ'ibü't-Tenbîhât alâ Acâ'ibi't-Teşbîhât, Alî b. Zâfir b. el-Hüseyn el-Ezdî, nşr. Muhammed Zağlûl Sellâm, Mustafa Sâvî el-Cüveynî, 1971, Kahire, Darü'l-Meârif, 220s., 892.7 ZAF (7860).

Eserde, teşbih türlerine ve şevâhid adı altında bunlarla ilgili örnek şiirlere yer verilmiştir.²⁰¹ Eserin mukaddimesinde önce müellif hakkında, daha sonra teşbih sanatı ve bu sanatla ilgili kaleme alınan eserler hakkında bilgi verilir. On baptan oluşan eserde yıldızlar, sular, nehirler, çiçekler, hayvanlar vs. ile ilgili teşbihlere yer verilir.²⁰²

Ebu'l-Hasen Cemâlüddîn Alî b. Zâfir b. el-Hüseyn el-Ezdî, 1171 yılında Kahire'de doğmuştur. Tahsilini babası Zâfir b. Hüseyin'in yanında tamamlamıştır. Daha sonra babasının görev yaptığı Kumhiyye Medresesi'nde onun yerini alarak müderrislik vazifesini üstlenmiştir. 1210 yılında Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l-Eşref'e vezir olmuş, 1215'te bu görevden ayrılıp Kahire'ye dönmüştür. Bir müddet beytûlmâle nezaret eden İbn Zâfir, 1216 yılında Kahire'de vefat etmiştir.²⁰³

3.40. Hâşiye ale'l-Mutavvel, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî, nşr. Reşîd b. Ömer A'razî, 2007, Beyrut, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 464s., 492.7 CÜR 2007.

Eser, Sekkâkî'nin *Miftâhü'l-Ulum* 'unun belâgatle ilgili bölümü için Hatîb el-Kazvînî'nin kaleme aldığı *Telhîsü'l-Miftâh* üzerine Teftâzânî tarafından yazılan bir şerhtir. Üzerine eserler yazılan Sekkâkî'nin *Miftâhü'l-Ulûm* adlı eserinin belâgate dair

²⁰⁰ Hulusi Kılıç, "Hûlî, Emîn", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1998, c.18, s.339.

²⁰¹ Abdülkerim Özaydın, "Alî b. Zâfir", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1989, c.2, s.460.

²⁰² Alî b. Zâfir, "**Garâ'ibü't-Tenbîhât alâ Acâ'ibi't-Teşbîhât**", Darü'l-Me'ârif, Kahire, 1971, s.217-218.

²⁰³ Abdülkerim Özaydın, **a.g.m.**, s.459.

bölümünde me‘ânî ve beyân ilimlerinin tarifleri, isnad, müsnedün ileyh, müsned, fasl-vasl, îcâz-ıtnâb ve kasr bahisleriyle inşâi (talebî) cümleler ve söz dizimi içinde fiillerin etkisinde bulunan öğeler (müteallikât) gibi me‘ânî ilminin temel meselelerinden sonra beyân ilminin ana konuları olan teşbih, mecaz, istiare, kinaye ele alınır. Daha sonra bedî‘ ilmine geçilerek mana ve lafız sanatları incelenir.²⁰⁴

Hâşiyetü’ş-Şerhi’l-Mutavvel ve *Hâşiyetü’l-Mutavvel* gibi isimlerle de anılan *Hâşiyet ale’l-Mutavvel* adlı eser ise belâgat ilmine dair bir eser olup Celâluddîn Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvînî’nin (ö. 1338) *Telhîsü’l-Miftâh* adındaki eserine Sa’duddîn Ömer et-Teftâzânî’nin *el-Mutavvel* adıyla kaleme aldığı şerhin haşiyesidir.

Eserin mukaddimesinde Cürcânî, *el-Mutavvel* adlı eseri öğrencilerine okuturken bazı haşiyeler yazdığını, sonrasında talebelerinin geniş ve tenkitli bir haşiyeye yazmasını istemeleri üzerine bu haşiyeyi yazdığını dile getirir. Aynı zamanda bu eserin şerh edenin maksadını izah etme, delilleri dile getirip hataları söyleme, ilgili nükteleri izah etme gibi konular içerdiğini ifade eder.

Zamanımıza kadar ulaşan bu eserin dili Arapça olup defalarca basımı yapılmıştır. Özellikle Osmanlı medreselerinde yüzyıllar boyunca edebiyat ve belâgatin ana kaynağı olarak okutulmuş, *el-Mutavvel* ile birlikte Dr. Abdülhamîd Hindâvî tarafından tahkik edilerek 2001 yılında Beyrut’ta bir cilt halinde basılmıştır.²⁰⁵

Ebu’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî, 1340 yılında Cürcân yakınlarındaki Takü’de doğmuştur. Peygamber’in soyundan gelen Muhammed b. Zeyd’in (ö. 900) torunu olduğu için Seyyid Şerîf ünvanıyla tanınmıştır.

İlköğrenimini memleketinde yapmış, daha sonra ilim tahsil etmek için Herat’a gitmiştir. Bir süre sonra hocasının tavsiyesiyle Mısır’a gitmiştir. Yaklaşık on yıl kadar

²⁰⁴ Mehmet Sami Benli, “Miftâhu’l-Ulûm”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2020, c.30, s.21.

²⁰⁵ Yüksel Çelik, “**Seyyid Şerîf Cürcânî’nin Dileliliği ve Dileliliğine Yöneltilen Tenkitler ve Tahlili**”, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2017, sayı:10, s.148.

Mısır'da kalmış; orada Mübârek Şah'tan akli ilimleri, Ekmeleddîn el-Bâbertî'den ise nakli ilimleri almıştır. Tahsilini tamamlayan Cürcânî, daha sonra ülkesine dönmüştür. Daha sonra Dârü's-Şifâ Medresesi Müderrisliği'ne tayin edilen Cürcânî, on yıl kadar bu medresede eğitim faaliyetlerini yürütmüştür. İran'da özellikle akli ilimlerde şöhret kazanmış, daha sonra Timur'un Şiraz'ı zapt etmesi üzerine kendisi istemediği halde Semerkant'a gitmiştir. Burada on sekiz yıl baş müderrislik yapmış ve birçok eser telif etmiştir. Ayrıca Mâverâünnehir alimleriyle, özellikle Tefâtânî ile ilmî münazaralarda bulunmuş; bu münazaralarda gösterdiği başarı hem Timur hem de meslektaşları nezdinde itibarını arttırmıştır. Cürcânî'nin tasavvufa karşı ilgi duyarak Nakşibendiyye tarikatına girdiği bilinir.

Cürcânî, Timur'un (ö.1405) ölümünden sonra Semerkant'tan ayrılarak Şiraz'a dönmüş ve ömrünün geri kalan kısmını burada ilmi faaliyetlerle geçirmiştir. 1413 tarihinde Şiraz'da vefat eden Cürçani, Atık Camii civarındaki Vakıb Mezarlığı'na defnedilmiştir.²⁰⁶

3.41. el-İcâz ve'l-İ'câz, es-Seâlibî, nşr. İskender Âsâf, 1897, Kahire, Mektebetü Darü'l-Beyân, 302s., 892.7 SEA (7207).

Seâlibî'nin kaleme aldığı bu eser hikmetli sözlerin bir araya getirildiği nadir eserler arasında yerini alır. İçerisinde ayet, hadis, belîğ ve hikmetli sözler, aynı zamanda atasözleri ve şiirler derlenir. İki mukaddime, yazar hakkında bilgi ve on baptan oluşan bu eserin onuncu babı hariç tüm bapları ders niteliğindedir. Onuncu babın tamamı ise şiire ayrılmıştır. Birinci bap bir fasıldan oluşmakta ve seçilmiş ayetlerle işlenir. İkinci bap beş fasıldan oluşur. Bu fasıllarda teşbih ve istiare gibi konular, hadis-i şerifler ışığında ele alınır. Üçüncü bapta Hulefâ-yi Râşidîn, sahabeler ve tâbiinden örnekler görülür. Dördüncü bap Cahiliye hükümdarlarının sözlerini konu alırken beşinci bapta Müslüman hükümdarların sözlerine yer verilir. Altıncı bapta

²⁰⁶ Sadreddin Gümüş, "Cürcânî, Seyyid Şerîf", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1993, c.8, s.134-135.

vezirler ve öncülerin sözleri, yedinci bapta belâgat alimleri konu edilir. Sekizinci bap felsefe, tasavvuf ve belâgat alanında, dokuzuncu bap ise anekdotlardan oluşur.²⁰⁷

Eser, 1301 yılında İstanbul'da *el-Î'câz ve'l-Îcâz* adıyla hamsü resâ'il içinde neşredilmiştir. İskender Âsâf tarafından Kahire'de 1897 yılında, Fr. trc. O. Petit, *La Beauté est le Gibier des Coeurs* adıyla Paris'te 1987 yılında, Muhammed Altuncî tarafından Beyrut'ta 1992 yılında, *Gurerü'l-Belâga fi'n-Nazmi ve'n-Nesr* adıyla Kahtân Reşîd Sâlih tarafından neşredilen eser en son Bağdat'ta 1998 yılında neşredilmiştir.²⁰⁸

Ebû Mansûr Abdûlmelik b. Muhammed b. İsmâîl es-Seâlibî, 961 yılında Nişabur'da doğmuştur. es-Seâlibî dedesiyle birlikte tilki derisinden kürk dikimi ve ticaretiyle uğraştığından bu lakabı almıştır. Edebiyat, şiir ve Arapça dersleri alan es-Seâlibî, hayatının ilk dönemlerinde öğretmenlik yapmıştır. Gördüğü himaye ve maddi destek sayesinde dil ve edebiyat alanında kendini geliştirme imkânı bulmuş ve saraylarda tanıdığı alim, edip ve şairlerin bilgi birikimlerinden yararlanmıştır. Doğduğu şehirde çıkan askerî kargaşalar sebebiyle Buhara ve Cürcân gibi çeşitli yerlere gitmiştir.

Farsça bilmekle beraber eserlerini Arapça yazan es-Seâlibî fasih ve belîğ bir üsluba sahiptir. Beyân ilmini me'ânî ilminden ayrı bir disiplinle ilk ele alan kişi olma özelliği taşıyan es-Seâlibî, henüz hayattayken büyük bir şöhret kazanmıştır. İbn Bessâm şöhretinin bir darbimesel halinde Endülüs'e kadar yayıldığını söylemiştir.²⁰⁹

3.42. el-İktidâb fî Şerhi Edebi'l-Küttâb, İbnü's-Sîd el-Batalyevsî, nşr. Abdullah el-Bustânî, 1901, Beyrut, Matbaatü'l-Edebiyye, 177s., 492.7 BAT 1901 (9391).

İbn Kuteybe'nin (ö. 889) devlet hizmetinde vazifeli kâtip sınıfı için telif ettiği Arap diline dair *Edebü'l-Kâtib* adlı eseri üzerine onuncu yüzyıldan itibaren birçok şerh

²⁰⁷ Ebû Mansûr es-Seâlibî, "**el-Îcâz ve'l-Î'câz**", Mektebetü Darü'l-Beyân, Bağdat, t.y., s.7-9.

²⁰⁸ Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Seâlibî, Ebû Mansûr", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2009, c.36, s.238.

²⁰⁹ **A.g.m.**, s.237.

yazılmıştır. Bunların en önemlisi ise İbnü's-Sîd el-Batalyevsî'nin (ö. 1127) *el-İktidâb fî şerhi Edebi'l-Küttâb* adlı eseridir. Bu eser üç ciltlik bir eserdir. Batalyevsî eserin birinci cildinde *Edebü'l-Kâtib*'in mukaddimesini şerh ederken ikinci cildinde İbn Kuteybe ve ravilerin hatalarını ele alır. Üçüncü ciltte ise eserdeki beyitleri açıklar.²¹⁰

Batalyevsî'nin en önemli eserlerinden biri olan bu eser, 1901 yılında Abdullah b. Mîhâîl el-Bustânî tarafından Beyrut'ta, 1981-1983 yıllarında Mustafa es-Sekkâ ve Hâmid Abdülmecid tarafından Kahire'de yayımlanmıştır.²¹¹

el-İktidâb fî şerhi Edebi'l-Küttâb'da şerhi yapılan *Edebü'l-Kâtib* adlı eser bir mukaddime ve dört bölümden oluşur. Eserin kitâbü'l-ma'rife adlı birinci bölümünde yanlış anlaşılan kelimelerle kelime türetme (istikak) kuralları üzerinde durulur. Kitâbü takvîmi'l-yed adlı ikinci bölümde kâtiplerin doğru ve yanlış yazım kurallarını öğrenmeleri maksadıyla bazı imla, sarf ve telaffuzla ilgili konulara yer verilir. Üçüncü bölüme Kitâbü takvîmi'l-lisân adı verilir ve bu bölümde dil ve telaffuz hataları ve bunların doğru şekilleri incelenir. Kitâbü'l-ebniye adlı dördüncü bölüm ise sarf ilminin konuları üzerinde durur.²¹² Dört bölümden müteşekkil eserde kelimelerin anlamları, imlaları, dil kuralları, konuşma dilindeki yanlışlıklar ve bunların doğru kullanışları ile sarf ilmi konularına değinildiğinden²¹³ eser Arap dili, sarf ve nahiv konularını içerir. Burada inceleme sebebimiz ise şerhi olan *el-İktidâb fî şerhi Edebi'l-Küttâb* adlı eserdeki beyitler şerh edilirken belâgatle ilgili edebî sanatların kullanılmış olmasıdır.²¹⁴

Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Sîd el-Batalyevsî, 1052 yılında Batalyevs'te doğmuştur. İbnü's-Sîd el-Batalyevsî diye anılan müellif, ilköğrenimini önce babasından, daha sonra ağabeyi Ebu'l-Hasan Ali'den almıştır. Daha sonra kıraat

²¹⁰ Zülfikar Tüccar, "Edebü'l-Kâtib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, c.10, s.411.

²¹¹ Mehmet Reşit Özbalkçlı, "Batalyevsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, c.5, s.138.

²¹² Soner Aksoy, "İbn Kuteybe'nin Edebü'l-Kâtib Mukaddimesi'nde Döneminin İlmî Çevrelerine Dair Yaptığı Eleştirilerin Tahlili", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2021, sayı:1, c. 21, s.566-567.

²¹³ <http://isd.ilem.org.tr/detay/93> (Erişim Tarihi:11-03.2024).

²¹⁴ Batalyevsî, "el-İktidâb fî Şerhi Edebi'l-Küttâb", nşr. Abdullah el-Bustânî, Matbaatü'l Edebiyye, Beyrut, 1901, s. 353.

ve lügat ilimlerini tahsil etmiştir. Endülüs Emevî Devleti'nin küçük emirliklere bölündüğü Tavâif-i Mülûk Devri'nde yaşayan Batalyevsî, zaman zaman bu küçük emirlikleri dolaşmıştır. Belensiye'ye yerleşen ve ölümüne kadar orada yaşayan müellif, her ne kadar genç yaşta telif hayatına başladıysa da kitaplarının çoğunu burada yazmış ve pek çok talebe yetiştirmiştir. Batalyevsî, 1127 yılında vefat etmiştir.²¹⁵

3.43. İlmü'l-Bedî', Abdurrezzâk Ebû Zeyd Zayid, 1977, Kahire, Mektebetü'l-Encilü'l-Mısriyye, 442s., 892.7 ZAY (7435).

Asıl adı *İlmü'l-Bedî' Neş'etuhu ve Tetavvuruhu min İbnü'l-Mu'tezz* olan eser, Abdurrezzâk Ebû Zeyd Zayid tarafından 1977 yılında kaleme alınmıştır. Bu eser isminden de anlaşılacağı üzere Bedî' ilminin doğuşundan başlar, daha sonra İbnü'l-Mu'tezz'in yaşadığı asırdan Üsâme İbn Münkız'ın asrına kadar bu ilmin gelişimini aktarır.

Eserin müellifi mukaddimesinde nahiv, sarf, belâgat gibi birçok ilmin Kur'an-ı Kerim'in gölgesinde doğduğunu söyler. Asırlar boyunca bu ilimler birbirlerinden etkilenerек gelişmişlerdir. Bu eserde, Kur'an'ın gölgesinde doğan belâgat ilmi ele alınırken bu ilimle Kur'an'ın üslubu ve i'câzına vâkıf olmak hedeflenir. Bedî' ilmi belâgat ilminin önemli bir kolu olduğu bilinen bir gerçektir ve bu ilmin derinlemesine öğrenilmesi elzemdir. Bu sebeple müellif, eserinde bedî' ilmini doğuşundan h. altıncı asra kadar tarihsel bir süreçte ele aldığını ifade eder.²¹⁶

Eser üç bapta meydana gelir. Birinci bapta iki fasıl vardır ve bu fasıllarda bedî' ilminin doğuşundan h. üçüncü asrın sonuna kadar olan süreç ele alınır. Birinci fasıl bedî' ilminin ilk adımlarını konu alır. Bu fasılda İbnü'l-Mu'tezz'den (ö. 908) önce bedî' ilmi ve bu ilmin ıstılah açısından incelenmesi konu edilirken aynı zamanda Câhiz, Ebû Ubeyde, Asmaî, Müberred ve Sa'leb açısından bu ilim ele alınır. İkinci fasıl bedî' ilmini ilk defa kitabına isim olarak verdiğinden İbnü'l-Mu'tezz'in *Kitâbü'l-Bedî'sini* işler.

²¹⁵ Mehmet Reşit Özbalıkçı, **a.g.m.**, s. 138.

²¹⁶ Abdurrezzâk Ebû Zeyd Zâyid, "**İlmü'l-Bedî'**", Mektebetü'l-Encilü'l-Mısriyye, Kahire, 1977, s.3-5.

İkinci bap yedi fasıldır. Bu fasıllarda İbn Tabâtabâ'dan Ebû Hilâl el-Askerî'ye kadar olan süreç ele alınır. Birinci fasılda edebiyatçılar, kelimciler, felsefeciler, yazarlar açısından bedî' ilminin gelişim süreci işlenir. İkinci fasıl İbn Tabâtabâ'nın (ö. 934) *İyârü's-Şi'r*'ini, üçüncü fasıl Kudâme b. Ca'fer'in [(ö. 948 (?)) *Nakdü's-Şi'r*'ini, dördüncü fasıl İshâk b. İbrâhim b. Süleymân'ın *el-Burhân fî Vucûhi'l-Beyân*'ını, beşinci fasıl Ebu'l-Kâsım el-Hasen b. Bişr el-Âmidî'nin (ö. 981) *Kitâbü'l-Muvâzene beyne Ebî Temmâm ve'l-Buhtürî*'sini, altıncı fasıl Ebû Ahmed el-Askerî'nin (ö. 992) *Kitâbü's-Sinâ'ati's-Şi'r*'ini, son olarak yedinci fasıl ise Ebû Hilâl el-Askerî'nin (ö. 1009'dan sonra) *Kitâbü's-Sinâ'ateyn*'ini işler.

Üçüncü bap beş fasıldır. Bu bap Bedî' ilminin el-Bâkıllânî'den Üsâme b. Münkız'a kadar olan sürecini ele alır. Birinci fasıl Abdülkâhir el-Cürcânî'nin [(ö. 1078 (?), 1079 (?)) *Delâ'ilü'l-İ'câz* ve *Esrârü'l-Belâga* adlı eserleriyle, ez-Zemahşerî'nin (ö. 1144) *el-Keşşâf*'ını, ikinci fasıl el-Bâkıllânî'nin (ö. 1013) *İ'câzü'l-Kur'ân*'ını, üçüncü fasıl el-Kayrevânî'nin (ö. 1064) *el-Umde*'sini, dördüncü fasıl el-Hafâcî'nin (ö. 1073) *Sırrü'l-Fesâha*'sını, son olarak beşinci fasıl ise Üsâme b. Münkız'ın (ö. 1188) *el-Bedî' fî Nakdi's-Şi'r*'ini bedî' ilmi çerçevesinde ele alır.²¹⁷

Abdurrezzâk Ebû Zeyd Zayid Bedevî, 1965 yılında Mısır'da Arap Dili ve Edebiyatı Bölümünde iyi dereceyle lisansını tamamlamıştır. 1968 yılında Mısır Arap Dili ve Edebiyatı Bölümünde çok iyi bir dereceyle yüksek lisansını bitirmiştir. 1973 yılında ise Mısır'da Arap Dili ve Edebiyatı Bölümünden edebiyat alanında ihtisas yaparak doktora ünvanını almıştır. 1974 yılında öğretmen olarak göreve başlayan Abdurrezzâk Ebû Zeyd Zayid, 1978'de yardımcı doçent, 1992-2012 yılları arasında profesörlük vazifesini yürütmüştür. 1979-1983 yılları arasında Mansura Üniversitesinde dekan yardımcılığı yapmış, 1986, 1987 yılları arasında ise Arap Dili bölüm başkanlığı yapmıştır. Bu yıllarda dekana da yardım etmiştir. 1987, 1988 yıllarında yine dekan yardımcılığı yapmış, 1989, 1990 yıllarında Arap Dili Bölüm

²¹⁷ A.e., s.5-7.

Başkanı olmuş bu vazifesini 1997, 1998 yılları arasında da yapmıştır. Günümüze on iki eser kazandırmış, birçok ilmi çalışma yapmıştır.²¹⁸

3.44. İlmü'l-Bedî' Dirâse Târîhiyye ve Fenniyye li-Usûli'l-Belâga ve Mesâili'l-Bedî', Abdulfettâh Feyyûd Besyûnî, 2015, Kahire, Müessesetü'l-Muhtâr, 331s., 892.7 BES 2015 (15804).

Müellif, mukaddimesinde iki başlık altında eserini kaleme aldığını dile getirir. İlk konu başlığında belâgatın tarihsel sürecini, gelişimini ele alırken ikinci başlıkta bedî' ilminin meselelerini inceler. Bu sebeple esere *İlmü'l-Bedî' Dirâse Târîhiyye ve Fenniyye li-Usûli'l-Belâga ve Mesâili'l-Bedî'* adını verdiğini dile getirir. Eserde bu iki yön özenli bir şekilde kaleme alınmıştır. İlk bölüm kısa fakat yeterli bir tarzda ilerlerken farklı ortam ve zamanlarda belâgat ilminin gelişim sürecini konu edinmiştir. Belâgatın müstakil olarak üç ana dala (me'ânî-beyân-bedî') ayrılmasına kadar bu süreci ilerleten eser, birinci bölümün ilerleyen kısımlarında bu üç ana dala yoğunlaşmıştır. Eserin ikinci bölümü ise bedî' ilminin konularını özenli ve ayrıntılı bir biçimde ele alır. Bedî' ilmi konuları eserde Kur'an, hadis, şiir ve düzyazı metinleriyle bezenerek işlenmiştir. Bununla ilim talebelerinin eserden istifadesi amaçlanmıştır.

Eserin üç basımı mevcut olup birinci basımı 1987 yılında Matbaatü's-Sa'âde'de, ikinci basımı 1998 yılında Suudi Arabistan Darü'l-Me'âlimi's-Sekâfiyye lin-Neşr ve't-Tevzi'ile Kahire Müessesetü'l-Muhtâr basımevleri iş birliği ile üçüncü basım ise 2004 yılında yalnızca Kahire Müessesetü'l-Muhtâr basımevi tarafından neşredilmiştir.²¹⁹ İncelediğimiz eser dördüncü baskı olup 2015 yılında neşredilmiştir.

İncelendiğinde eserin üç mukaddimeyle başladığı görülür. Bunlar sırasıyla üçüncü, ikinci ve birinci baskıların mukaddimeleridir. İki kısımdan meydana gelen eserin birinci kısmında bedî' ilminin doğuşu ve gelişimi başlığı altında Cahiliye, İslamiyet, Emevî ve Abbâsî Dönemleri'ndeki gelişim süreçlerinden bahsedilir. Müellif, daha sonra Sîbeveyhi'nin (ö. 796) *el-Kitâb*'ı, Ferrâ'nın (ö. 822) *Me'âni'l-*

²¹⁸<https://mymans.mans.edu.eg/cv/57b53d0f-1691-4a2a-ae8c-291c2095b764/2> (Erişim Tarihi: 16.01.2024).

²¹⁹ Abdulfettâh Feyyûd Besyûnî, “Abdulfettâh Besyûnî, İlmü'l-Bedî': Dirâse Târîhiyye ve Fenniyye”, Müessesetü'l-Muhtâr, Kahire, 2015, s.5-9.

Kur'ân'ı, Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'nın [(ö. 824 (?)] *Mecâzü'l-Kur'ân*'ı, İbnü'l Mu'tezz'in *el-Bedî*'si, el-Askerî'nin *Kitâbü's-Sinâ'ateyn*'i, Kudâme b. Ca'fer'in *Nakdû's-Şi'r*'i, el-Kayrevânî'nin *el-Umde*'si ve Abdülkâhir el-Cürcânî'nin *Delâ'ilü'l-İ'câz* gibi daha birçok müellif ve eser eşliğinde belâgat ilminde yoğunlaşır. Abdülkâhir el-Cürcânî'den sonra belâgat ilminin tarihi süreciyle devam eden müellif, bu ilmin felsefî ve edebî yönlerine de değinmiştir.

Eserin ikinci kısmına bakıldığında ise bedî' ilminin konularının ayrıntılı bir şekilde ele alındığı görülür. Bu konular arasında tevriye, istihdâm, istitrâd, iftinân, tıbâk, irsâd, idmâc, el-mezhebü'l-keâmî, hüsnü't-tâlîl, tecrîd, müşâkele, et-tayy ve'n-neşr (klasik eserlerde leff-ü neşr), el-cem', et-tefrîk, et-taksîm, el-cem' maâ tefrîk, el-cem' maâ taksîm, el-mübâlağa, el-muğâyere, te'kidü'l-medh bimâ yüşbihü'z-zem, te'kidü'z-zem bimâ yüşbihü'l-medh, et-tevcîh, nefyu's-şey bi'icâbihî, el-kavl bi'l-mûcib, i'tilâfu'l-lafz maâl mana, et-tefrî', el-İstitbâ', es-selb ve'l-icâb, el-İbdâ', el-üslûbu'l-hakîm, el-aks ve tecâhül-i ârif, cinas, iktibâs, tazmîn, akd, hâl, telmîh, el-ibtidâ, tahallus, intihâ gibi söz sanatları yer alır.²²⁰

Abdulfettâh Feyyûd Besyûnî, 1950 yılında Mısır'ın Kafrû's-Şeyh iline bağlı Aryamun köyünde doğmuştur. Mahmud Ebû Zeyd Besyûnî'den kıraat dersleri alarak Kur'an-ı Kerim'i onun tedrisinde hıfzetmiştir. 1964 yılında Ezher'e girmiş ve 1968'de Kafrû's-Şeyh Din Merkezinde ilköğrenimini tamamlamıştır. 1972 yılında aynı merkezde lise öğrenimini bitirmiştir. 1973 yılında Ezher Üniversitesi Arap dili Fakültesine başlamış ve 1976'da iyi bir dereceyle buradaki lisans eğitimini tamamlamıştır. 1977'de Arap Dili ve Belâgati Bölümüne araştırma görevlisi olarak atanmıştır. Görevini yaparken aynı sene içerisinde yüksek lisans eğitimine de aynı bölümde başlamış ve 1978'de yüksek lisansını iyi bir derece ile tamamlamıştır.²²¹

Müellif, 1977 yılında araştırma görevlisi olarak başladığı vazifesini 1980 yılına kadar sürdürmüştür. 1980-1984 yılları arasında aynı üniversitenin aynı bölümünde öğretim görevlisi yardımcısı, 1984-1990 yılları arasında ise öğretim görevlisi

²²⁰ A.e., s.327-331.

²²¹ https://daulatulkitab.blogspot.com/2018/01/pdf_10.html?m=1 (Erişim Tarihi: 17.02.2024).

olmuştur. 1990-1995 yıllarında doçent ünvanını alırken 1995 yılından günümüze kadar profesörlük vazifesini yürütmektedir.²²²

3.45. İlmü'l-Bedî' Rü'ye Muâsıra ve Taksîm Mukterîh Dirâse fî Dav'i'l-Mukârebâtî's-Sîmiyyâiyye ve'l-Uslûbiyye ve't-Tedâvüliyye, Hâlid Kâzım Hümejdî, 2015, Umman, Müessesetü'l Varrak, 284s., 492.7 HAM 2014.

Eserin yazarı Hâlid Kâzım Hümejdî, eserin mukaddimesinde Arap edebiyatçılar nazarında belâgat ilminin me'ânî, beyân ve bedî' olmak üzere üç kısımda incelendiğinden bahseder. Başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere birçok edebî eserin incelenmesi sonucunda bu ilmin eski belâgat alimleri tarafından büyük çaba sarf edilerek yeterli seviyede ilerletilmeye çalışıldığını dile getirir. Böylece geçmiş asırlarda derinlemesine incelenen bir ilimken sonraki asırlarda Aristoteles mantığına tabi tutulduğu için daha yüzeysel bir hal aldığından bahseder.²²³

Hâlid Kâzım Hümejdî, belâgat ilmiyle ilgili eski eserlerin iki yönde incelendiğini dile getirir. Birincisinde o eserleri yüce görerek eserlere dokunulmaması gerektiği düşünüldüğünden, ikincisinde ise bu ilim ele alınırken Batı yöntemlerine uyum sağlamaya çalışıldığından bahseder. Bu iki yönü anlatan yazar ikisinin de doğru olmadığından bahseder. Birincisinin gelişmeye açık olmadığını dile getirirken ikincisinin eski ve modern asırları birbirinden ayırarak eskiye saygının kaybına yol açtığından bahseder. Doğru olanın ise bu iki yönü birleştirmek olduğunu söyleyen müellif, eski asırların çabasıyla modern asrın gelişime yönelik tavrının belâgat ilmine katkı sağlayacağından bahseder.

Araştırmamızın konularından biri olan bu eser, bedî' ilmini tüm asırlara uygun olarak inceleme imkânı verir.²²⁴ Eser mukaddime, giriş ve üç bölümden oluşur. Giriş kısmında bedî' ilminin doğuşu ve gelişiminden bahsedilir. Birinci, ikinci ve üçüncü bölümlerde sırasıyla bedî' ilmi, tekrârî, tekâbulî ve tedâvulî olmak üzere üçe ayrılır.

²²² https://daulatulkitab.blogspot.com/2018/01/pdf_10.html?m=1 (Erişim Tarihi: 17.02.2024).

²²³ Hâlid Kâzım Hümejdî, “İlmü'l-Bedî' Rü'ye Mu'âsıra ve Taksîm Mukterih Dirâse fî Dav'i'l-Mukârebâtî's-Sîmiyyâiyye ve'l-Uslûbiyye ve't-Tedâvüliyye”, Müessesetü'l Varrâk, Umman, 2015, s.9.

²²⁴ A.e., s.9-10.

Birinci bölüm seci, cinas ve tekrâr'ül-has olarak ayrılırken ikinci bölüm tekabül el-had, tekabül gayri'l had, tekabül el-aksi ve mahzûf olarak ayrılır. Üçüncü bölüm ise muhatabın anlamı çıkarmada ortak olduğu bir bölüm olup iktibas, tadmîn, taksim ve aks gibi kısımlara ayrılır.²²⁵

Hâlid Kâzım Hümejdî, lisans eğitimini Arap dili ve edebiyatı alanında Kûfe Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde yapmış; daha sonra aynı üniversitede yüksek lisans ve doktorasını tamamlamıştır. Yazarın dergilerde birçok yayınlanmış araştırması bulunmakta olup edebiyatın gelişimine önemli katkıları olduğu görülmüştür.²²⁶

3.46. İlmü'l-Me'ânî Dirâse Belâgiyye ve Nakdiyye li-Mesâilî'l-Me'ânî, Abdulfettâh Feyyûd Besyûnî, 2015, Kahire, Müessesetü'l-Muhtâr, 543s., 492.7 BES 2015.

Eser, daha önce incelediğimiz *İlmü'l-Bedî' Dirâse Târîhiyye ve Fenniyye li-Uşûli'l-Belâga ve Mesâilî'l-Bedî'* eserinin yazarı Abdulfettâh Feyyûd Besyûnî tarafından me'ânî ilmine dair kaleme alınan bir eserdir.

Eser üç mukaddime bir girişle başlar ve sekiz fasıldan oluşur. Müellif birinci fasılda haber-i isnad, ikinci fasılda müsnedün ileyh, üçüncü fasılda müsned, dördüncü fasılda fiilin müteallakı'nın hallerini işlerken beşinci fasılda kasr, altıncı fasılda inşâ üsluplarını konu edinir. Yedinci fasılda fasl-vasl konusunu işler, sekizinci fasılda ise îcâz-ıtnâb konusuyla fasılları bitirir.²²⁷

Eserin yazarı Abdulfettâh Feyyûd Besyûnî hakkında bilgi verilmiştir.²²⁸

3.47. İyâru's-Şi'r (Mi'yârü's-Şi'r), Muhammed b. Ahmed Tabâtabâ el-Alevî, nşr. Tâhâ el-Hâcirî, Muhammed Zağlûl Sellâm, 1956, Kahire, Mektebetüt-Ticariyyeti'l-Kübra, 128s., 492.7 TAB (7354), (10060).

²²⁵ A.e., s.14-15.

²²⁶ A.e., arka kapak.

²²⁷ Abdulfettâh Feyyûd Besyûnî, "İlmü'l-Me'ânî Dirâse Belâgiyye ve Nakdiyye li-Mesâilî'l-Me'ânî", Müessesetü'l-Muhtâr, Kahire, 2015, s.437-443.

²²⁸ Bkz. s.84.

İyâru's-Sî'r adlı eserde, şiir sanatının edebî ölçütlere göre açıklanması amaçlanır. İbn Tabâtabâ, edebî tenkit alanında yazdığı bu eserinde şiiri gruplandırmanın yanı sıra lafız ve mana, müvelled şairlerin şiirlerinin analizini de yapar. Bununla birlikte teşbih türleri ve serikât gibi konulara da değinir. Eserin sade bir üslupta kaleme alınması ona ders kitabı niteliği vermiştir.²²⁹

İki ana bölümden oluşan eserin birinci bölümü teorik konu anlatımlarını kapsar. Yaklaşık otuz beş sayfadan oluşan bu bölümden sonra anlatılanların pratiği sayılabilecek ikinci bölüm yer alır. Eserin muhtevası genel olarak şiir tanımı ve şiir yazma şartları, müellifin belâgatle ilgili görüşleri, aruz ve kafiyeyle dair görüşleri, serikât konusundaki görüşleri, lafız-mana ilişkisi ve şiir türleri, kadim ve yeni şairlere dair görüşleri şeklindedir.²³⁰

Eser, ilk olarak 1956'da Tâhâ el-Hâcirî ve Muhammed Zağlûl Sellâm tarafından Kahire'de yayınlanmıştır. İncelediğimiz bu baskıda bazı bilinmeyen kelimelerin kısa açıklaması yapılmıştır. Bu baskıya konu fihristi, şiir beyitleri fihristi ve kişiler fihristi eklenmiştir. Bununla birlikte müellifin hayatıyla kitabın önemini anlatıldığı öz bir giriş eklenmiştir. Muhammed Zağlûl Sellâm, 1980 yılında yeni bir baskı yayınlamıştır. Eser, 1085 yılında da Abdülaziz b. Nâsır el-Mânî tarafından Riyad'da yayınlanmıştır.²³¹

Eserin yazarı Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm Tabâtabâ el-Hasenî el-Alevî, İsfahan'da doğmuştur. İbn Tabâtabâ, yaşadığı yerin önde gelen edebiyatçı ve alimlerinin yanında tahsilini tamamlamıştır. Keskin bir zekâyâ, şiir, dil ve edebiyata karşı üstün yeteneğe sahip olan İbn Tabâtabâ bu vasıfları ve geniş kültürüyle devamlı övünmüştür. Hayatı boyunca İsfahan'dan ayrılmayan İbn Tabâtabâ, 934 yılında bu şehirde vefat etmiştir.²³²

²²⁹ Ayşe Kutlu, “İbn Tabâtabâ ve *İyâru's-Sî'r* Adlı Eseri”, Konya, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019, s.43-44.

²³⁰ A.g.t., s.46-73.

²³¹ A.g.t., s.45-46.

²³² Mehmet Sami Benli, “İbn Tabâtabâ, Ebu'l-Hasan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999, c.20, s.384.

3.48. el-Îzâh fî Ulûmi'l-Belâga, Hatîb el-Kazvînî, t.y., 1975, 2014, Bağdat, Lübnan, Kahire, Mektebetü'l-Müsennâ, Darü'l-Kitabi'l-Lübnânî, Darül-Gaddî'l-Cedid, 464s., 603s., 519s., 892.7 KAZ t.y. (6888,6889), 1975 (6898), 2014 (12384).

Eser, Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-Ulûm*'unun belâgatle ilgili bölümünün ihtisarı olarak Hatîb el-Kazvînî (ö.1338) tarafından kaleme alınan *et-Telhîs*'in şerhi mahiyetindedir. Bu şerh de yine el-Kazvînî tarafından yapılmıştır. Müellif eserini klasik şerh telakkisinden farklı bir usulle kaleme almıştır. *Telhîs*'teki kapalı bölümleri misallerle izah etmiş, eksik görülen yerleri bazı eserlerden nakiller ve müellifin görüşleriyle tamamlanmıştır. Şevki Dayf'a göre Kazvînî, Abdülkâhir el-Cürcânî ve Zemahşerî'nin görüşlerine itiraz etmiş fakat onların eriştiği incelik ve estetiği yakalayamamıştır.²³³

Eser iki mukaddime, yazar hakkında bilgi ve üç bölümden oluşur. Birinci bölüm me'ânî ilmi konularını sekiz bapta işler. İkinci bölüm beyân ilmi konularını üç bap şeklinde işlerken üçüncü bölüm bedî' ilmini konu alır. Yazar eserini bir hatime ve beş fihristle sonlandırır.²³⁴ Kütüphanede bu eserin üç farklı nüshası bulunmakta olup başlıkta hepsinin yer numarası verilmiştir.

Bu eser üzerine yazılan başlıca şerhler: Cemâleddîn Aksarâyî'nin *Îzâhü'l-Îzâh*'ı, Alâeddîn Ali Esved'in *Şerhü'l-Îzâh*'ı, Haydar el-Herevî'nin *Şerhü'l-Îzâh*'ı, İbnü'l-Cezerî'nin *Şerhü'l-Îzâh*'ı, Haydar eş-Şîrâzî'nin *Şerhü'l-Îzâh*'ı, Muhyiddîn Muhammed b. İbrâhim en-Niksârî'nin *el-İfsâh ale'l-Îzâh*'ı, Abdulmüteal es-Saîdî'nin *Bugyetü'l-Îzâh*'ı, İzzeddin et-Tenûhî'nin *Tehzîbü'l-Îzâh*'ıdır.²³⁵

Ebu'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahman b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî eş-Şâfiî, 1268 yılında Musul'da doğmuştur. Soy, Ebû Dülef el-İclî'ye dayanır. Ailesi Musul'a göç eden Kazvînî, burada kültürlü bir ortamda yetişmiştir. Temel dinî bilgileri Başkadı olan babasından almıştır. Daha sonra ailesiyle birlikte Anadolu'ya göç edip Tokat yöresine yerleşmiş, öğrenimine burada devam

²³³ İsmail Durmuş, "Kazvînî, Hatîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2022, c.25, s.157.

²³⁴ Hatîb el-Kazvînî, "*el-Îzâh*", Darü'l-Gaddî'l-Cedid, Kahire, 2014, s.517-519.

²³⁵ İsmail Durmuş, *a.g.m.*, s. 157.

etmiştir. Yirmi yaşında Tokat'ın Niksar beldesine kadı olarak tayin edilmiştir. Babasının vefatının ardından Şam'a göç eden Kazvînî, burada hadis, fıkıh, Arap dili ve belâgati ile akli ilimleri tahsil etmiştir. Başkadılığın yanında çeşitli görevlerde bulunan Kazvînî'ye 727'de Mısır Başkadılığı verilmiştir. 738 yılında Mısır Başkadılığı'ndan alınıp Şam Kadılığı'na geçen yazar, borcunu ödemek için bütün mal varlığını satarak Şam'a dönmüştür. Kazvînî, 1338 yılında vefat etmiş ve Mekâbirü's-Sûfiyye'ye defnedilmiştir.²³⁶

3.49. Kadiyyetü'l-Lafz ve'l-Ma'nâ ve Eseruhâ fî Tedvîni'l-Belâgati'l-Arabiyye, Ali Muhammed Hasan Amârî, 2016, Kahire, Mektebetü Vehbe, 432s., 492.7 ALi 2016 (15868).

Ali Muhammed Hasan Amârî'nin doktora tezi olan *Kadiyyetü'l-Lafz ve'l-Ma'nâ, ve Eseruhâ fî Tedvîni'l-Belâgati'l-Arabiyye* adlı eser, belâgat ilmini doğuşundan es-Sekkâkî'nin (ö.1229) asrına kadar olan süreçte tedvin açısından inceler. Doktora tezinden meydana gelen eserin tez savunması 18 Kasım 1968 yılında Kahire'de bulunan el- Ezher Üniversitesi Arap Dili Fakültesinde tamamlanmıştır.²³⁷

Amârî, doktora tezini yazma amacını dört maddede sıralar. Birincisi h. üçüncü asrın başlarında el-Câhiz'in (ö. 869) eser tedvin etmeye başladığı zamandan er-Râzî (ö. 1210) ve es-Sekkâkî'nin (ö. 1229) tedvin çalışmaları yaptıkları h. altıncı asrın sonları, yedinci asrın başlarına kadar olan süreçte tedvin edilen eserlerde bulunan lafız, mana ve her ikisiyle de ilişkili olan konuları açıklamaktır. İkincisi en önemli konulardan biri olma hasebiyle Arap belâgatinin tarihi, doğuşu ve gelişim sürecidir. Üçüncüsü gerçek bilgiye ulaşmaya çalışmaktır. Dördüncüsü ise bütün görüşleri sahibine nispet etmektir. Müellif, bu hedefi elinden geldiğince tahkik etmeye çalıştığını ve bu konuda şöyle söylendiğini dile getirir: “Sözü, o sözü söyleyene izafe etmek ilmin bereketindendir.”²³⁸

²³⁶ A.g.m., s.156-157.

²³⁷ Muhammed Hasan Amârî, “*Kadiyyetü'l-Lafz ve'l-Ma'nâ ve Eseruhâ fî Tedvîni'l-Belâgati'l-Arabiyye*”, Mektebetü Vehbe, Kahire, 2016, s.2-4.

²³⁸ A.e., s.13.

Eserin muhtevası incelendiğinde, bir mukaddime ve altı baptan meydana geldiği görülür. Birinci bap belâgate giriş konularını içeren iki fasıldan oluşur. Birinci fasılda lafız ve mana ilişkisi işlenirken ikinci fasılda sekiz başlık altında lügat ve ıstılah anlamlarına yer verilir. İkinci bap üç fasıldan oluşur. Birinci fasılda belâgat ilminin ilk konularına yer verilir. İkinci fasılda i'câz konusu, üçüncü fasılda ise belâgatle ilgili görüşler işlenir. Üçüncü bap beş fasıldan meydana gelir. Birinci fasılda beyânın gayesi, belîğ olan lafzın nitelikleri, seçilmiş lafızlar, garib, tenafür, kırân, i'câz, bedî', Câhiz'e göre lafız ve mana gibi konular yer alır. İkinci fasılda Arap belâgatinin özgünlüğü, üçüncü fasılda ise İbn Kuteybe (ö. 889) ve şiir konusu işlenir. Dördüncü fasılda birçok beyit yer alırken son fasıl olan beşinci fasılda lafız ve mana itibariyle Müberred'in (ö. 900) mezhebine göre yeni ve eski karşılaştırması yapılır. Bu faslın içinde teşbih, kinaye, mecaz, istiare, i'câz, leff-ü neşr, kalb, iltifât konuları vardır. Dördüncü bap üç fasıldan oluşur. Birinci fasılda bedî' ve mehasinü'l kelâm konuları İbnü'l-Mu'tezz'in (ö. 908) görüşleri eşliğinde işlenir. İkinci fasılda Kudâme b. Ca'fer (ö. 948) ve bedî' ilmi konusu işlenir. Fasılın içeriğinde Kudâme b. Ca'fer'in lafız ve manaya bakış açısı, Kudâme ve Aristo karşılaştırması gibi başlıklar mevcuttur. Üçüncü fasılda ise Ebû Hilal el-Askerî'nin (ö. 1005) belâgati, bu alanda göstermiş olduğu gayret, lafız ve mana konusundaki görüşleri ve *Kitâbü's-Sinâ'ateyn* adlı eseri gibi başlıklar yer alır. İki fasıldan meydana gelen beşinci bapın birinci faslında Abdülkâhir el-Cürcânî'den (ö. 1078 (?), 1079 (?)) öncesi konu alınırken ikinci fasılda Abdülkâhir el-Cürcânî mezhebinin görüşlerine yer verilir. Son bap olan altıncı bapta ise takrîr-i belâgat konusu işlenir.²³⁹

Ali Muhammed Hasan Amârî, 1913 yılında Mısır'ın Sohag şehrine bağlı Benî Ammâr köyünde doğmuştur. 1967 yılında el-Ezher Üniversitesinde belâgat doktorasını tamamlayan müellif, İslami İlimler Fakültesinin benât (kızlar) kısmında öğreticilik yapmıştır. Daha sonra ilmî bir yolculuğa çıkan Amârî, ilk olarak Sudan'a gitmiş ve orada Omdurman Üniversitesinde profesör olarak vazife yapmıştır.

²³⁹ A.e., s.427-432.

3.51. el-Kinâye ve't-Ta'rîz, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl es-Seâlibî, nşr. Mahmud Şâkir el-Kutân, 2016, Mısır, Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme lil-Kitâb, 421s., 492.7 SEA 2016.

Eser, belâgat ilminin kinaye mevzusuna dair muhtasar bir eser olup Nişâbur'da 1009 yılında Hârizmşah Me'mûn b. Me'mûn'a ithaf edilerek kaleme alınmıştır. Birçok defa baskısı yapılan eser, *en-Nihâye fi Fenni'l-Kinâye*, *en-Nihâye fi't-Ta'rîz ve'l-Kinâye*, *el-Kinâyât ve't-Ta'rîz*, *el-Kifâye fi'l-Kinâye* gibi çeşitli isimlerle anılmıştır.²⁴⁴

Eserin mukaddimesinde kitabı tahkik eden Mahmud Şâkir el-Kutân, Seâlibî'nin hayatından bahseder. Daha sonra ilmî metoduna da değinerek hayatı boyunca vermiş olduğu eserler hakkında bilgi verir. Eserde Kur'an-ı Kerim, çeşitli şiirler ve düzyazılardan örnekler verilerek bu örnekler üzerinden kinaye ve ta'rîz konuları ele alınır.

Eser, yedi bölümden oluşmuştur. Birinci bölümü dokuz ayrı kısma ayrılmış, bu kısımların tümünde kadın ve haram olan şeyler hakkında örnekler verilerek kinaye ilminden bahsedilmiştir. İkinci bölümü beş kısma ayrılmış, bu kısımlarda erkekleri konu alarak kinaye ilminden bahsedilmiştir. Üçüncü bölüm üç kısma ayrılmış, bu kısımlarda yemek ve yemek için hazırlanan mekanlar örnek verilerek kinaye ilminden bahsedilmiştir. Dördüncü bölümde çirkin olan şeyler konu alınarak kinaye ilmi ele alınmıştır. Beşinci bölüm altı kısımdan oluşmuş; bu kısımların tümünde hastalık, yaşlılık ve ölüm örnek verilerek kinaye ilmi ele alınmıştır. Altıncı bölüm iki kısımdan oluşmuş, bu kısımlarda zamanın ve durumun gerektirdiği şekilde yeme-içme ile ilgili örnekler verilerek kinaye ilminden bahsedilmiştir. Yedinci bölüm ise sekiz kısımdan oluşmuş, bu kısımların tümünde çeşitli ilimler ele alınarak kinaye ve ta'rîz ilimlerinden bahsedilmiştir.²⁴⁵

Eserin yazarı es-Seâlibî hakkında bilgi verilmiştir.²⁴⁶

²⁴⁴ Tefvik Rüştü Topuzoğlu, "Seâlibî, Ebû Mansûr", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2009, c.36, s.237.

²⁴⁵ Ebû Mansûr es-Seâlibî, "**el-Kinâye ve't-Ta'rîz**", el-Hey'et el-Mısriyye el-Âmme lil-Kitâb, Mısır, 2016, s.2-4.

²⁴⁶ **Bkz.** s.79.

3.52. Kitâb Miftâhu'l-Ulûm, Ebû Yakûb Sirâcuddîn Yûsuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Alî el-Hârizmî es-Sekkâkî, t.y., Mısır, el-Matbaatü'l-Edebiyye Bisuki'l Hudar el-Kadîm, 319s., 492.7 SEK.

Ebû Yakûb es-Sekkâkî'nin Arap grameri ve belâgatine dair eseri, bir mukaddimeden sonra üç bölüme ayrılır. Eserin mukaddimesinde konunun önemi, kitabın ismi ve içindekilere dair kısa bilgiler verilir. Birinci bölümünde sarfın mahiyeti ve tarifî, harfler ve mahreçleri, kelimelerin teşekkülü ve iştikak konusu incelenir. İkinci bölümünde nahvin anlamı ve faydası ile Arap dilinin söz dizimi kurallarına ve sebeplerine dair mantikî açıklamalar yapılır.²⁴⁷

Araştırmamızın konusu olan üçüncü bölümünde ise me'ânî ve beyân ilimlerinin tarifleri ve ana konuları işlenir. Bu konular; isnad, müsnedün ileyh, müsned, fasıl-vasıl, îcâz-ıtnâb ve kasr konularıyla inşâî (talebî) cümleler ile söz dizimi içinde fiillerin etkisinde bulunan ögeler (müteallikat), teşbih, mecaz, istiare, kinaye şeklindedir. Daha sonra müellif, eserinde bedî' ilmini ele alır. Bölümün sonunda ise hudûd, istidlâl, kıyas bahisleriyle şiir, aruz, vezin ve kafiye konularını inceler. Ardından yüze yakın ayet çerçevesinde Kur'an'ın i'câzına yapılan bazı itirazlara temas edilir. Burada Kur'an'da görülen birkaç yabancı kelime, irab hataları, Kur'an'ın erişilmez edebî bir eser olmadığı, içinde mana bozuklukları, çelişkiler ve gereksiz tekrarların bulunduğu, şiir niteliği taşımadığı gibi itirazlara mantiki bir örgü içinde Sekkâkî'nin kendisine özgün bir yaklaşımla verdiği cevaplar yer alır.

Müellif, eseri kaleme alırken Abdülkâhir el-Cürcânî'nin *Delâ'ilü'l-Îcâz*'ı ile *Esrârü'l-Belâga*'sı, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ı ve Fahreddin er-Râzî'nin *Nihâyetü'l-Îcâz*'ından yararlanmıştır. Eser, özellikle me'ânî, beyân ve bedî' ilimlerini kapsayan üçüncü bölümüyle Arap edebiyatında ün kazanmıştır.

Sekkâkî, Arap üslûbunu Yunan bilim ve terimlerine uygulama gayretiyle uzun ibareler kullandığı eserinde okuyucuyu zorlayan güçlükler mevcuttur. Özellikle eserin belâgatle ilgili olan üçüncü bölümü üzerine telhis, şerh, hâşiye ve recez olmak üzere

²⁴⁷ Mehmet Sami Benli, "Miftâhu'l-Ulûm", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2020, c.30, s.20.

birçok çalışma yapılmıştır. Bu şerhler içinde en çok Kutbüddîn-i Şîrâzî, Teftâzânî ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin şerhleri değer görmüştür. Bu esere dair kaleme alınan eserlerin en önemlisi ise Hatîb el-Kazvînî'nin *Telhîsü'l-Miftâh*'ıdır. Bu eser yıllarca ders kitabı olarak okutulmuş, üzerine birçok şerh ve bazı şerhlerine dair çok sayıda hâşîye kaleme alınmıştır.²⁴⁸

Ebû Yakûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr (b.) Muhammed b. Alî el-Hârizmî es-Sekkâkî, 1159 (?), 1160 (?) yılında Hârizm'de doğmuştur. Metal oyma ve işleme sanatıyla ilgilendiğinden "Sekkâkî" nisbesiyle anılmıştır. Alimlere daha fazla itibar edildiğini görerek alim olmaya karar verdiği tahmin edilir. Kelâm, felsefe, dil felsefesi, fıkıh ve usulü, mantık, Arap dili, belâgat, edebiyat ve şiir alanlarında uzman olan Sekkâkî'nin esrarlı ilimlerde de (ilm-i ledün) öne çıktığı ve bu alandaki şöhretiyle sarayda nedim ve danışman olarak vazife yaptığı kaydedilir. Saray ve devlet erkânına yakın olması nedeniyle itibarı kıskanılan müellifin bu sebeple ortaya çıkan mücadeleler sonucunda hapse atıldığı, daha sonra burada üç yıl kaldıktan sonra 1229 yılında vefat ettiği bilinir.²⁴⁹

3.53. Kitâb Sırrü'l-Fesâha li-İbn Sinân el-Hafâcî, Abdurrezzâk Ebû Zeyd Zayid, 1976, Mısır, Mektebetü'l-Encilü'l-Mısriyye, 200s., 892.7 ZAY 1976 (7267).

Bu kitap araştırmamızda yetmiş beşinci kitap olarak ele aldığımız²⁵⁰ Hafâcî'nin belâgate dair olan *Sırrü'l-Fesâha* adlı eserinden esinlenerek yazılmıştır. Müellif, kitabın bir mukaddime, giriş ve beş fasıldan meydana geldiğini söyler. Eserin giriş kısmında İbn Sinân el-Hafâcî'nin hayatı ve eserleri ele alınır. Bununla birlikte önceki asırlarda ve Hafâcî'nin kendi asrında belâgat alanında yazılmış eserler konu edilir. Müellif, birinci fasılda *Sırrü'l-Fesâha* eserini incelerken ikinci fasılda, fesâhat ve belâgat konularını işler. Üçüncü fasılda beyân ilmini, dördüncü fasılda bedî' ilmi ile

²⁴⁸ A.g.m., s.20-21.

²⁴⁹ İsmail Durmuş, "Sekkâkî, Ebû Ya'kûb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2009, c.36, s.332-333.

²⁵⁰ Bkz. s. 120-121.

üslûp çeşitlerini işler. Son fasıl olan beşinci fasılda ise edebî tenkidin gelişmesini ele alır. Eser, bir hatime ile sona erer.²⁵¹

Eserin yazarı Abdurrezzâk Ebû Zeyd Zâhid Bedevî hakkında bilgi verilmiştir.²⁵²

3.54. Kitâbü'l Bedî' li-Abdullah İbnü'l-Mu'tezz, Abdullah İbnü'l Mu'tezz, nşr. Ignatius Kratchkovsky, 1935, Londra, Stephen Austin & Sons, 173s., 892.7 MUT (8196).

İbnü'l-Mu'tezz, bedî' üslupları ve şiirin özelliklerinden bahsettiği *Kitâbü'l Bedî' li-Abdullah İbnü'l-Mu'tezz* adlı eserini 888 yılında kaleme almıştır. Bedî' sanatlarını ayrıntılı ve bilimsel olarak ortaya koyan ilk müstakil eser olması açısından son derece önemli olan bu eserde²⁵³ on sekiz edebî sanat; ayetler, hadisler, sahabe sözleri ve eski şiirlerden verilen misallerle izah edilmiştir. Müellif, eserinde ilk dönem Abbâsî şairlerinden Müslim b. Velîd, Beşşâr b. Bürd, Ebû Temmâm ve Ebû Nüvâs gibi şairlerin şiirlerinde edebî sanatlarda yoğunlaştıklarını söyler. Buna yeni tarz anlamında bedî' ismini verdiklerini fakat bu sanatların Kur'an ve hadislerde olmak üzere eski şiirlerde de yer aldığını söyleyerek eserini bu görüşleri ispatlamak için kaleme aldığını dile getirir.

Eserde temel sanatlar adı altında istiare, tecnîs, tıbâk, reddü'l-acüz ale's-sadr, el-mezhebü'l-kelâmî olmak üzere beş tür incelenmiş; daha sonra mehâsinü'l-kelâm (söz güzellikleri) başlığı altında on üç sanat ele alınmıştır. İlk defa 1935'te, Londra'da Ignaty Yulianovich Krachkovsky tarafından İngilizce olarak geniş bir mukaddimeyle birlikte yayımlanan eser, 1976'da Bağdat ve 1979, 1982'de Beyrut'ta basılmıştır. Daha sonra 1945'te Kahire'de, 1990'da Beyrut'ta Muhammed Abdulmünim Hafâcî tarafından şerh edilerek yayımlanmıştır.²⁵⁴

²⁵¹ <https://mymans.mans.edu.eg/cv/57b53d0f-1691-4a2a-ae8c-291c2095b764/2> (Erişim Tarihi: 16.01.2024).

²⁵² **Bkz.** s.82.

²⁵³ Harun Özel, Faruk Çiftçi, "Tasvir Şairi Olarak İbnü'l-Mu'tez ve Hayatı", Tidsad Dergisi, 2019, c.6, sayı:22, s.122.

²⁵⁴ İsmail Durmuş, "İbnü'l-Mu'tez", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, c.21, s.146.

Abdullah b. el-Mu'tezz b. el-Mütevekkil b. el-Mu'tasım'ın 861 tarihinde Sâmerâ şehrinde doğduğu tahmin edilir. Kaynaklarda Babası el-Mu'tezz'in, 866 yılında "Mu'tez-Billâh" lakabıyla Abbasi halifesi olduğu, Annesi Şucâ'nın ise Rum kökenli bir cariyeye olduğu zikredilmiştir. Sekiz yaşına kadar sarayda rahat bir hayat yaşayan müellifin hayatı, babasının tahttan indirilip hapse atılması, daha sonra hapiste ölmesi sonucu Mekke'ye sürgün edilmesiyle tamamen değişmiştir.²⁵⁵ On yedi yaşında iken Sâmerâ yakınındaki Matîre'ye taşınmış, hayatının on beş yılını burada geçirmiştir. Eserlerinin büyük bir kısmını burada kaleme almıştır. 892'de Bağdat'a taşınmış, burada ilim ve edebiyat meclisleri düzenleyerek bu meclislere birçok alim ve edibi davet etmiştir. 902'de dönemin halifesi tarafından hapse atılmış, sonrasında dönemin vezirine yazdığı şikâyet dilekçesiyle hapisten kurtulmuştur. Gurbet yaşadığı Bağdat'a sitemini, Sâmerâ'ya övgülerini dile getirdiği şiirlerini bu dönemde kaleme almıştır. 908 yılında "Murtazî-Billâh" lakabıyla halife ilan edilmiş ancak ertesi gün kendisine karşı hücumla geçilince tutunamamış ve kaçmak zorunda kalmıştır. 25 Aralık 908 tarihinde yakalanan müellif, beş gün süren ağır işkencelerden sonra 29 Aralık 908 tarihinde öldürülmüştür.²⁵⁶

Eserin muhakkiki Ignatius Kratchkovsky, 1883 yılında Litvanya'nın Vilnius şehrinde doğmuştur. Dil öğrenimine Taşkent'te Özbekçe ile başlayan Ignatius, 1893'te döndükleri Vilnius'ta orta öğrenimi süresince yabancı dil öğrenmeyi sürdürmüştür. Kaynaklarda yirmi altı dil bildiği kaydedilir. 1901'de Saint Petersburg Üniversitesi'nin Doğu Dilleri Bölümüne girmiş, orada Arapça ve Arap edebiyatı dersleri almıştır. 1905 yılında "İslâm Tarihi Kaynaklarına Göre Abbâsî Halifesi Mehdî" başlığıyla kaleme aldığı teziyle bir ödül kazanmıştır. 1907'de Arap edebiyatında yüksek lisansını bitirdikten sonra üniversitenin talebiyle Arapça üzerine araştırmalar yapmak üzere Filistin, Lübnan, Suriye ve Mısır'da iki yıl bulunmuştur. 1910 yılında Rusya'ya dönen müellif, Saint Petersburg Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümü Kütüphanesi Müdürü olmuştur. Daha sonra aynı bölümde Arap dili asistanlığına tayin edilmiştir. 1917 yılında profesör olmuştur. 1942'de Moskova'ya giden müellif, üç yıl sonra geri

²⁵⁵ Harun Özel, Faruk Çiftçi, *a.g.m.*, s.118-119.

²⁵⁶ İsmail Durmuş, *a.g.m.*, s.144-146.

dönmüş ve Leningrad'daki çalışmalarına devam etmiştir. Ignatius Kratchkovsky, 1951 yılında vefat etmiştir.²⁵⁷

3.55. Kitâbü's-Sinâ'ateyn, Ebû Hilâl el-Askerî, nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî, Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim, 1952, 1971, Kahire, Dârü İhyâ-i Kütübi'l-Arabiyye, İsâ el-Babî el-Halebî ve Şürekâhu, 528s., 550s., 892.7 ASK 1952 (16439), 892.7 ASK 1971 (10059), (7196).

Eser, nesir ve nazım sanatının usul ve kaideleri hakkında olup bap ve konuların dağılımı bakımından sistematik bir şekilde kaleme alınan ilk belâgat kitabı olarak kaydedilir. Müellif, eserinde diğer yazarların belâgat ve edebî tenkit hakkındaki saptamalarını ele alıp değerlendirirken aynı zamanda özgün bazı yenilikler de ilave eder.²⁵⁸

Eser, on bap elli üç fasıldan oluşur. Müellif, mukaddimesinde belâgat ve fesâhatin önemi, değeri, gerekliliği ve *İ'câzü'l-Kur'an*'la alâkası üzerinde durur. Bununla birlikte üslûp çeşitlerine de değinir. Daha sonra belâgat konusunda yazılan eserlerin azlığından söz ederek bu eksikliği gidermek için bütün belâgat ve fesahat konularını içeren kapsamlı bir eser yazma isteğini dile getirir.²⁵⁹

Eserin birinci babında müellif, belâgat ve fesâhatin sözlük ve terim anlamlarını konu edinir. Bununla birlikte bu ilimlerin tanımları ve bu tanımlar arasındaki farklara da değinir. İkinci babında iyi ve kötü sözün nitelikleriyle farklarından bahsederken doğru ve yanlış ifadeleri de örneklerle anlatır. Sonraki bölümlerde ise şiir ve nesrin ilkeleri ve vasıflarını anlatır. Bununla birlikte risâle, hutbe ve şiirler üzerinde dururken îcâz ve ıtnâbın tanım ve türlerini örneklerle açıklar. Serikât-ı şi'riyye bahsini hüsnü'l-ahz ve kubhü'l-ahz olmak üzere iki sınıfa ayırarak örneklerle inceler.

²⁵⁷ Rıza Kurtuluş, "Kračkovskij, Ignatij Julianovič", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2002, c.26, s.286.

²⁵⁸ Ali Sevdî, "**Üsâme b. Münkız'ın el-Bedî' fi Nakdi's-Şi'r Adlı Eserinin Edebî Tenkit Literatüründeki Yeri ve Önemi**", Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2021, sayı:27, s.36.

²⁵⁹ Hüseyin Elmalî, "Kitâbü's-Sinâ'ateyn", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2002, c.26, s.114.

Müellif, yedinci bapta teşbih konusunu işler. Burada teşbihin tanımını, kusurlu ve kusursuz teşbihleri anlatır; sonrasında da bu konuları nesir ve nazım örnekleriyle açıklar. Bu bölüm incelendiğinde yazarın Rummânî'den etkilendiği gözlemlenir. Teşbihi biçim, renk, hareket ve biçim-renk yönleriyle değerlendirirken Ebu'l-Hasan İbn Tabâtabâ'nın *İyârü 'ş-şî 'r'*inin tesirinde kaldığı, seci ve izdivâc bahislerini ayet, hadis, Arap nesir ve şiirinden örneklerle açıklarken ise Kudâme'nin *Nakdü 'ş-Şî 'r'*inden etkilendiği görülür.

Eserin dokuzuncu babında otuz beş bedî' türü işlenir. Müellifin yine İbn Tabâtabâ'dan etkilenecek kaleme aldığı son bölümde ise sözün başlangıç ve hatime kısımlarıyla fasl-vasl konusu, kasidelerde tehallûs meselesi işlenir. Aynı zamanda kafiye güzelliğinden, nesîbden methe geçiş inceliklerinden söz edilir. Eser, bir hatimeyle sona erer. Sözü edilen bu hatimede belâgate dair bütün konuları kapsayan bir kitap yazdığını söyleyen Ebû Hilâl, belâgati öğrenmenin temel amaçlarından birinin Kur'an'ın i'câzına vâkıf olmak olduğunu ifade eder. Bu özelliğiyle eser, nazım ve nesir sanatlarına dair olduğu kadar Kur'an'ın i'câzını ispat etmek için kaleme alınmış eserler arasında sayılır. Eser, çeşitli eserlerde dağınık vaziyette bulunan Arap belâgati ve edebî tenkit konularının bir araya toplanarak belli bir plan ve yönetime göre tasnif etmesi, güzel ve zengin örnek seçimi yönünden orijinal bir eserdir.²⁶⁰

Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü's-Sînâ'ateyn* adlı bu eserin mukaddimesinde, kelimelerin metodunu takip etmeyeceğini belirtmiş olsa da eseri kaleme almadaki motivasyonu ile kelimelerin belâgat ilmine yönelmelerindeki motivasyonlarının aynı olması sebebiyle kelâmî ya da akli yöntemi izleyen isimler arasında zikredilmiştir.²⁶¹

Eser, ilk defa 1902 yılında İstanbul'da basılmıştır. Daha sonra 1952, 1971 yıllarında Ali Muhammed el-Bicâvî ve M. Ebu'l-Fazl İbrâhim tarafından İstanbul

²⁶⁰ A.g.m., s.114.

²⁶¹ Süheyla Hale Bayırbaş, "Ebû Hilâl el-Askerî'nin Edebî Eleştiri Yöntemi ve Kaynakları", Necmettin Erbakan Üniversitesi Press Yayınları, Araştırma Makalesi, Kayseri, 2023, sayı:1, c. 53, s.123.

baskısı ve değişik yazmalarına dayanılarak Kahire’de neşredilmiştir. Eser, 1981, 1984 yıllarında Müfid Kumeiha tarafından Beyrut’ta yayımlanmıştır.²⁶²

Eserin yazarı Ebû Hilâl el-Askerî hakkında bilgi verilmiştir.²⁶³

3.56. Kitâbü’t-Teşbîhât, İbn Ebû Avn, nşr. Muhammed Abdulmuîd Hân, 1950, Londra, Cambridge Üniversitesi Press Yayınevi, 485s., 892.7 AVN (7529).

Kitâbü’t-Teşbîhât adlı eser, İbn Ebû Avn’ın Arap şiirinden seçtiği Abbâsîler Dönemi’ne kadar tanınmış şairlerin kullandığı yaygın ve nadir teşbih örneklerini ihtiva eder. Müellife göre şiirin mesel, istiare ve teşbih olmak üzere üç temel sanatı vardır ve bunların en önemlisi teşbih sanatıdır. Müellif, eserinde Kur’an’daki teşbihlerden hareketle çeşitli örnekler verdikten sonra başlıca teşbih edatları hakkında bilgi verir.

Mukaddime dahil doksan iki bölümden oluşan eser, konularına göre düzenlenmiştir. Müellif, ayrıca “Letâif” başlığı altında İbnü’l-Mukaffâ’nın *Kelile ve Dimne*’si başta olmak üzere çeşitli eserlerden seçtiği mensur teşbih örneklerine de yer vermiştir.

İncelediğimiz bu eser, 1950 yılında Muhammed Abdulmuîd Hân tarafından İngilizce geniş bir incelemeyle birlikte Londra’da neşredilmiştir.

Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed b. Ahmed b. Ebî Avn el-Bağdâdî, 866 (?), 869 (?) yılında Bağdat’ın Enbâr şehrinde doğmuştur. Müellif, kâtiplik mesleğini seçmiştir. Ayrıca güvenlik teşkilâtında amirlik, orduda kumandanlık gibi görevlerde de bulunmuştur. Tenâsüh akîdesini savunan Ebû Ca’fer Muhammed b. Ali eş-Şelmegânî’nin yakın dostudur. Bunun da etkisiyle eş-Şelmegânî’nin kurduğu mezhebin aşırı taraftarlarından biri olan İbn Ebû Avn, bu mezhep yayılmaya başlayınca dönemin halifesinin emri üzerine yakın dostu ile birlikte tutuklanmış; 934 tarihinde Bağdat’ta idam edilmiştir.²⁶⁴

²⁶² Hüseyin Elmalı, **a.g.m.**, s.114.

²⁶³ **Bkz.** s.59.

²⁶⁴ Mustafa Kılıçlı, “İbn Ebû Avn”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1999, c.19, s.424-425.

3.57. Kurâdatü'z-Zeheb fî Nakdi Eş'âri'l-Arab, İbn Reşîk el-Kayrevânî, nşr. Muhammed Emîn Hancî, Şâzelî Bû Yahyâ, 1926, 1972, Kahire, Tunus, Mektebetü'l-Hancî, eş-Şeriketü't-Tunusiyye li't-tevzi', 60s., 256s., 892.7 REŞ 1926 (7139), 892.7 REŞ 1972 (7245), (10108).

Müellif, eserinde şiir tenkidi ve edebî sanatlara yer verir. Ayrıca eserde serikât bahsi de mevcuttur. Eser, 1346 yılında Muhammed Emîn Hancî tarafından Kahire'de, daha sonra 1972'de Şâzelî Bû Yahyâ tarafından Tunus'ta neşredilmiştir. Eser, edebî sanatları içerdiğinden çalışmamızda yer edinmiştir.

Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk el-Ezdî el-Mesîlî el-Kayrevânî, 1000 yılında Muhammediye'de doğmuş; öğrenimine burada başlamıştır. Küçük yaşta şiirle ilgilenmeye başlamış, ilk şiirini çocukluk çağında nazmetmiştir. İbn Reşîk bu alanda kendini yetiştirmek için 1015, 1016'da Kayrevan'a gitmiş ve burada önemli alimlerden ders almıştır. Daha sonra kaleme aldığı kasidenin beğenilmesiyle saray şairliğine tayin edilmiştir. 1048 yılında Kayrevan'dan ayrılarak Mehdiye şehrine gitmiştir. Burada yazdığı uzun bir kasidesinde Kayrevan'a duyduğu özlemi dile getiren müellif, 1057 yılında Kayrevan'a geri dönmüş; daha sonra Sicilya'ya gitmiştir. Sicilya'da Mâzer şehrine yerleşen İbn Reşîk, 1064 yılında burada vefat etmiştir.²⁶⁵

3.58. Materials for the History of Arabic Rhetoric, Seeger Adrianus Bonebakker, 1975, Napoli, Istituto Orientale di Napoli, 104s., 892.7 BON (7294).

Asıl adı *Materials for the History of Arabic Rhetoric: From the Hilyat al-Muhâdara of Hâtimî. (Mss 2934 and 590 of the Qarawiyyîn Mosque in Fez)* olan eser, Arap belâğatinin tarihi materyallerini konu alır. Bu eserde kullanılan alıntılar, *el-Muzaffer el-Hüseynî'nin Kitab Nadret el-İğrid'i Üzerine Notlar* başlıklı kısa monografinin devamı niteliğindedir. Bu monografide Ebû Ali Muhammed b. el-Hasan el-Hâtimî, yedinci yüzyıldan kalma bir eser olan *Nadret el-İğrid*'in önemli ölçüde bu

²⁶⁵ Zülfikar Tüccar, "İbn Reşîk el-Kayrevânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999, c.20, s.247-249.

eski metne, aynı zamanda İbn Tabâtabâ'nın *İyârü-ş Şi'r*'i ve Kudâme'nin *Nakdü-ş Şi'r*'ine bağlı olduğunu gösterir.²⁶⁶

Eser, bir giriş ve dört bölümden meydana gelir. Giriş bölümünde sıkça alıntı yapılan eserlerin bibliyografyası verilmiştir. Birinci bölüm Fez'de bulunan *Hilyat al-Muhâdara*'nın iki el yazması hakkındadır. İkinci bölüm *Hilyat al-Muhâdara* içeriğinin ana hatlarını ihtiva eder. Üçüncü bölüm seçilmiş alıntılar ve bunların özgün olup olmadıklarıyla ilgilidir. Dördüncü bölüm ise Arap belâgatini *Hilyat al-Muhâdara* eserine göre bölümlere ayırarak ayrıntılı bilgi verir. Bu bölümde istiare, teşbih, iltifât, mutabakat gibi bahisler bulunur.²⁶⁷

Seeger Adrianus Bonebakker, 1923 yılında Almanya'nın Wisch Bölgesinde doğmuştur. 1956 yılında doktorasını tamamladığı Leiden Üniversitesinde ders vermeye başlamıştır. Daha sonra New York'taki Columbia Üniversitesi'nde 1960 yılına kadar ders vermiştir. 1969 yılında UCLA'da Arapça Profesörü olarak ders vermeye başlamış, 1991'de emekli olmuştur. Belâgat, şiir, düzyazı, edebiyat eleştirisi ve biyografi dahil olmak üzere klasik Arap edebiyatının geliştirilmesi konusunda uzmanlaşan Profesör Bonebakker, 2005'te Hollanda'nın Utrecht kentinde vefat etmiştir.²⁶⁸

3.59. el-Me'ânî fî Dav'u Esâlibi'l-Kur'ân, Abdulfettâh Lâşin, 1978, Kahire, Dar'ul-Mearif, 379s., 892.7 LAŞ (7663).

Müellif, eserin mukaddimesinde belâgat ilimlerinin öneminden bahsederken Arap ilimleri arasındaki yerinin bedendeki ruh gibi olduğunu dile getirir. Bununla birlikte ancak belâgat ilimlerine vâkıf olunduğunda Kur'an'ın i'câz yönünün anlaşılabilirliğini ifade eder. Bu sebeple me'ânî ilmini konu alan bu eseri kaleme

²⁶⁶ Seeger Adrianus Bonebakker, "Materials for the History of Arabic Rhetoric", Istituto Orientale di Napoli, Napoli, 1975, s.önsöz.

²⁶⁷ A.e., s.fihrist.

²⁶⁸ <https://senate.universityofcalifornia.edu/files/inmemoriam/html/seegeradrianusbonebakker.htm> (Erişim Tarihi:20.04.2024).

aldığını ve eserini Kur'an-ı Kerim, hadisler, eski ve yeni şiirlerden örneklerle zenginleştirdiğini dile getirir.²⁶⁹

Eser, üç ayrı baskının üç ayrı mukaddimesiyle başlar. Eserin girişinde belâğatin doğuşu, Kur'an'ın nüzulünden önce belâgat, Kur'an'ın belâgate etkisi ve belâğatin doğuşuna etki eden şahıslardan en önemlileri teker teker anlatılmıştır. Daha sonra belâgat ilmine giriş yapılmış, fesâhat ve belâgat konuları küçük başlıklar altında derinlemesine işlendikten sonra me'ânî ilmine küçük bir giriş yapılmış ve bu ilim baplarına ayrılarak işlenmiştir. Birinci bapta haber ve inşâ, ikinci bapta ise cümlelerin halleri küçük başlıklar altında derinlemesine işlenmiştir.²⁷⁰

Eserin müellifi Abdulfettâh Lâşin hakkında bilgi verilmiştir.²⁷¹

3.60. Me'ânî't-Terâkîb Dirâse Tahlîliyye fî Mebâhis İlmi'l-Me'ânî, Abdulfettâh Lâşin, 2014, Kahire, Darü'l-Fikri'l-Arabi, 412s., 492.7 LAŞ 2014 (12382).

Eserin mukaddimesinde müellif, belâgat ilminin öneminden bahsederken bu ilmi Ebû Hilâl el-Askerî'nin bâtını ilim kategorisinde olan mârifetullah ilminden sonra öğrenilmesi gereken ilk ilim olarak nitelendirdiğinden söz eder. Bununla birlikte bu eseri, me'ânî ilmi ve belâgat alimlerine has kıldığını ifade eder. Abdulfettâh Lâşin, eserinde Kur'an-ı Kerim, hadis-i şerifler ile eski ve modern şiirlerden örnekler vererek belâgat ilminin konularını işlediğini dile getirir.²⁷²

Eserde belâgat ilimleri ve özellikleri, üslup çeşitleri, nakd ve belâgat, lafız ve mana, fesâhat ve belâgat, me'ânî ilmi ve bapları gibi konular derinlemesine örnekler verilerek işlenmiştir.²⁷³

Eserin müellifi Abdulfettâh Lâşin hakkında bilgi verilmiştir.²⁷⁴

²⁶⁹ Abdulfettâh Lâşin, “el-Me'ânî fî Dav'u Esâlîbi'l-Kur'an”, Darul Me'ârif, Kahire, 1978, s.7-8.

²⁷⁰ A.e., s. 375-379.

²⁷¹ Bkz. s.43.

²⁷² Abdulfettâh Lâşin, “Me'ânî't-Terâkîb Dirâse Tahlîliyye fî Mebâhis İlmi'l-Me'ânî”, Darü'l-Fikri'l-Arabi, Kahire, 2014, s.3.

²⁷³ A.e., s.403-410.

²⁷⁴ Bkz. s.43.

3.61. el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye, Şerîf er-Radî, 1937, Kahire, Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdühü, 340s., dem no:19100 (tasnif edilmemiştir).

Hadislerin anlaşılmasında mecaz ilminden yararlanmak gerektiği aşîkârdır. Ancak bu konuda telif edilmiş müstakil eser yok denecek kadar azdır. İncelediğimiz *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* adlı eser, hadislerdeki mecaz konusunda kaleme alınmış değerli bir eserdir. Bu eserde, hadisler senetlerine değinilmeden yalnızca mecaz açısından tahlil edilir.²⁷⁵

Müellif, eserinde 361 hadiste geçen mecazi anlatımları ele alır. Bu anlatımlar teşbih, temsil, istiare gibi konuları kapsar niteliktedir. Bununla birlikte eserde fikhî konulara ve Hz. Peygamber'in bazı gazvelerine de temas edilmiştir.²⁷⁶

Ebu'l-Hasen Muhammed b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şerîf er-Radî el-Mûsevî el-Alevî, 970 yılında Bağdat'ta doğmuştur. Soyu baba tarafından Hz. Hüseyin'e (r.a.) anne tarafından ise Hz. Hasan'a (r.a.) dayanır. Çeşitli alimlerden nahiv, Arapça, fıkıh, kelam, ahbâr ve ensâb dersleri alan Şerîf er-Radî, İbrâhim b. Ahmed et-Taberî'nin tedrisinde ileri yaşlarda hafızlığını tamamlamıştır. İlk şiirini on yaşında iken yazan Radî, sanatını menfaat sağlamak için kullanmamış; hediye kabul etmemiş fakat hilâfet idealine erişmek amacıyla sanatından yararlanmıştır. Mecaz ve istiare kavramlarının bulunduğu ayet ve hadislerdeki mecazi ifadeler üzerine kaleme aldığı *Telhîsü'l-Beyân* ve *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* adlı eserleriyle ilk telif türünü ortaya koymuştur. Şerîf er-Radî, 1015 yılında Bağdat'ta vefat etmiş, Enbâriyyûn Mescidine yakın olan evine defnedilmiştir. Naaşının Kerbalâ'da bulunan Hz. Hüseyin'in şehitliğine nakledildiğine dair rivayetler vardır.²⁷⁷

²⁷⁵ Yavuz Köktaş, "Hadislerin Anlaşılmasında Mecâz Bilgisi: eş-Şerîf er-Radî ve el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye", Ekev Akademi Dergisi, 2001, c. 3, sayı:2, s.189.

²⁷⁶ Mustafa Özel, "Şerîf er-Radî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2010, c.39, s.5.

²⁷⁷ Mustafa Özel, "Şerîf er-Radî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2010, c.39, s.5.

3.62. el-Mecâz fi'l-luga ve'l-Kur'âni'l-Kerîm beyne'l-İcâzeti ve'l-Men' Arz ve Tahlîl ve Nakd, Abdulazîm İbrâhim Muhammed el-Mut'inî, 2014, Kahire, Mektebetu Vehbe, 2c., 488s., 544s., 492.7 ABD 2014.

Eser, hakikat ve mecaz konusunu tüm yönleriyle Kur'an-ı Kerim'e bağlı kalarak ele alan eserlerden biridir.²⁷⁸

Müellif, mukaddimesinde eserinin 1985 yılında yapılan birinci baskısının İslam aleminde büyük beğeni gördüğünü dile getirir. Böylece basımevinin birçok basım yaptığını, ilk basımı elle yazılan eserin daha sonra modern bir şekilde okuyucuya sunulduğunu ifade eder. Eserin rağbet görmesinin en önemli sebebini ise h. ikinci asırdan sekizinci asra kadar olan süreçte birçok alimin tartıştığı mecaz konusunu ele alması olarak öngörür. Müellif, bu tartışmanın asırlar boyunca bir grubun Arap dilinde mecazın olmadığını, eğer varsa Kur'an-ı Kerim'de mecazın bulunmadığını savunması buna karşın diğer bir grubun ise hem Arap dilinde hem de Kur'an-ı Kerim'de mecazın bulunduğunu savunması etrafında sürmekte olduğundan bahseder. Hatta bu tartışmanın iki grubun birbirini küfürle itham etmesine kadar gittiğini dile getirir.²⁷⁹

Bu eser, mecaz tartışmasının doğuşundan modern çağa kadar olan süreci ele alarak iki ana bölümden oluşur. Birinci bölüm mecazı savunanları ve delillerini ele alırken ikinci bölüm mecazı reddedenler ve delillerinden bahseder. Birinci bölüm beş kısımdan oluşur. Birinci kısımda mecazı savunan dilcilerin, ikinci kısımda edebiyatçıların, üçüncü kısımda belâgatçıların, dördüncü kısımda müfessir ve muhaddislerin, beşinci kısımda ise usulcüler ve fakihlerin görüşlerini ele alır.²⁸⁰

²⁷⁸ Abdulhamîd Bırışık, "Mecâzü'l-Kur'ân", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2003, c.28, s.225.

²⁷⁹ Abdülazîm İbrâhim Muhammed el-Mut'inî, "el-Mecâz fi'l-Luga ve'l-Kur'âni'l-Kerîm beyne'l-İcâzeti ve'l-Men' Arz ve Tahlîl ve Nakd", Mektebetü Vehbe, Kahire, 2014, s.3-4.

²⁸⁰ A.e., s.483-488.

İkinci bölüm ise mecazı reddedenler ve onların delillerinden oluşur. Bu bölümdeki kısımlar İbn Teymiyye'den öncesi, onun asrı ve sonraki asırlar olarak ayrılır.²⁸¹

Abdulazîm İbrâhim Muhammed el-Mut'inî, 1931 yılında Mısır'ın Asvan şehrine bağlı olan Kom Ombo'da doğmuştur. Küçük yaşlarda babası ve kardeşleriyle birlikte çiftçilikle meşgul olan müellif, kendi imkânlarıyla okuma-yazma öğrenmiştir. Köyünde örgün eğitim başlayınca iki sene hem çalışıp hem de okula gitmiştir. O dönemde köye gelen el-Ezher vaizlerinden çok etkilenmiş, onlar da onun ilme olan ilgisini fark ederek onu el-Ezher'e davet etmiştir. Müellif, 1951 yılında ilkokula girmek istemiş fakat prosedürle ilgili bir sorundan dolayı ertesi yıl başlayabilmiştir. Eğitimine aralıksız bir şekilde devam etmiş, altmışlı yılların başında ortaokuldan mezun olmuştur. 1962'de el-Ezher Üniversitesi Arap Dili Fakültesine girmiş 1966'da buradan mezun olmuştur. Ardından *Sihrü'l-Beyân fî Mecâzâtî'l-Kur'an* adlı teziyle yüksek lisansını, *Hasâisü't-Ta'bir fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm ve Simâtühü'l-Belâgiyye* adlı teziyle de doktorasını üstün dereceyle tamamlamıştır. 1974'de el-Ezher Üniversitesi Arap Dili Fakültesine öğretim görevlisi olarak atamıştır. 1981'de profesör olmuştur. el-Mut'inî, 2008 yılında Kahire'de bulunan Abbasiyye semtinde vefat etmiştir.²⁸²

3.63. Menâhicü't-Tahlîlî'l-Belâgi inde Ulemâi'l-İ'câz mine'r-Rummânî 386 H. İla'l-Abdülkâdir el-Cürcânî 471 H., Abdullah Abdurrahman Bangeeb, 2009, Riyad, Darü Künûzi İşbilya, 450s., 892.7 ABD 2009 (16970).

Bu eser, Arap dili ilimlerini tüm özellikleriyle ele almayı hedefleyen bir eserdir. Müellif, eserinde h. 386-471 yıllarında yaşamış olan alimlerin belâgat ilmine dair yöntemlerini konu alır. Bu alimler er-Rummânî, el-Hattâbî, el-Bâkılânî, el-Kâdî Abdulcebbâr ve Abdülkâhir el-Cürcânî'dir. Bu beş alim yaşadıkları asırda Kur'an-ı Kerim'in belâgat ve i'câzını konu edinen eserler vermiştir.

Müellif, eserin mukaddimesinde Kur'an-ı Kerim'i anlamak için mucizevi üstünlüğünü ve içindeki sırları keşfetmek gerektiğinden ve bunun ancak belâgat ilmini

²⁸¹ A.e., s.533-544.

²⁸² https://ar.wikipedia.org/wiki/عبد_العظيم_المطعني (Erişim Tarihi: 25.05.2024).

iyi yorumlamakla mümkün olabileceğinden bahseder. Ders kitabı niteliği taşıyan bu eserde, belâgat ilminin tahlili önceden adını zikrettiğimiz beş alimin metotları sırasıyla verilerek yapılır.²⁸³

er-Rummânî'nin metotlarıyla belâgat ilminin anlatıldığı birinci bölüm kendi içinde iki kısma ayrılır. Birinci kısım ilmî ve kültürel açıdan er-Rummânî'yi tanıyıp onun metodunu anlamak üzerinedir. İkincisi ise er-Rummânî'nin belâgat ilmi tahlilindeki metotlarına dairdir. Müellif, kendi içinde dört kısma ayrılan ikinci kısımda teşbih, istiare, i'câz, tasrif, tadmîn, mübalağa, beyân, tela'um, fevâsıl, cinas gibi belâgat ilimlerini işler. el-Hattâbî'nin metotlarıyla belâgat ilminin anlatıldığı ikinci bölüm kendi içinde dört kısma ayrılır. Müellif, birinci kısımda ilim ve kültür bakımından el-Hattâbî, ikinci kısımda belâgat ilmi konusunu işler. Üçüncü kısımda “insan ve Kur'an” başlığıyla insanların dilinde olan belâgat ile Kur'an'ı Kerim'in belâgatının karşılaştırmasını yaparken dördüncü kısımda Kur'an belâgatının insanlara etkisinden bahseder. el-Bâkîllânî'nin metotlarıyla belâgat ilminin anlatıldığı üçüncü bölüm kendi içinde üç kısma ayrılır. Müellif, birinci kısımda ilim ve kültür bakımından el-Bâkîllânî, ikinci kısımda belâgat ilminin temelleri, üçüncü kısımda ise beyân açısından Kur'an ve insanların kullandıkları dilin karşılaştırılması konularını işler. Bu kısım kendi içerisinde yedi bölümden oluşur. Kâdî Abdulcebbâr'ın metotlarıyla belâgat ilminin anlatıldığı dördüncü bölüm kendi içinde dört kısma ayrılır. Müellif, birinci kısımda Kâdî Abdulcebbâr'ın ilmî ve kültürel kişiliğinden, diğer bölümlerde ise sırasıyla mecaz, muhkem, müteşâbih ve fesâhat ilimlerinden bahseder. Abdülkâhîr el-Cürcânî'nin metotlarıyla belâgat ilminin anlatıldığı beşinci bölüm kendi içinde altı kısma ayrılır. Müellif, bu kısımların tamamında ayrıntılarıyla belâgat ilmini işler.²⁸⁴

Son olarak eserin müellifi Abdullah Abdurrahman Bangeeb'ten bahsetmek uygun olacaktır. Müellif, el-Kunfuza Üniversitesinin Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesinde öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır.²⁸⁵

²⁸³ Abdullah Abdurrahman Bangeeb, “Menahicü't-Tahfîlî'l-Belâgî inde Ulemai'l-İ'câz mine'r-Rummânî 386 h. ila'l-Abdülkâhîr el-Cürcânî 471 h.”, Darü Künûzi İşbilya, Riyad, 2009, s.3-4.

²⁸⁴ A.e., s.446-450.

²⁸⁵ <https://uqu.edu.sa/aabanqeeb/App/CV> (Erişim Tarihi: 05.12.2023).

3.64. Merzübânî ve'l Müveşşah, Münîr Sultân, 1978, İskenderiye, el Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 513s., 892.7 SUL (7298).

Müellif, eserinde Merzübânî'nin (ö. 994) *el-Müveşşah* adlı eserini inceler.²⁸⁶ Edip ve münekkitlerin başta gelen Arap şairleriyle, onlara ait şiirlere dair yapmış oldukları tenkitleri ele alır. Eserin muhtevasında şiirler; dil, belâgat, üslûp ve aruz özellikleri açısından değerlendirildiğinden çalışmamızda bulunması gerektiğine karar verdik.²⁸⁷

Müellif, eserini üç kısma ayırmıştır. Eserin birinci kısmı iki fasıldan oluşur. Bu fasıllarda müellif, Merzübânî'nin asrında yapılan çalışmalarla, onun siyasi, içtimai ve edebî hayatını ele alır. Eserin ikinci kısmı dört fasıldan oluşur. Müellif, bu fasıllarda sırasıyla *el-Müveşşah* adlı eserden alıntı yapan alimlerin, nahivcilerin, ravilerin ve münekkitlerin çabaları ve çalışmalarından bahseder. Merzübânî ve *el-Müveşşah* başlığı altında ele alınan üçüncü kısım ise iki fasıldan oluşur. Müellif, bu fasıllarda Merzübânî'nin metoduna değinir. Bununla birlikte *el-Müveşşah* adlı eserin diğer edebî eserlerle karşılaştırılmasını yapar.²⁸⁸

Eserin müellifi Münîr Sultân hakkında çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte Emîn el-Hûlî'nin (ö.1966) öğrencisi olduğu ve belâgat ilmine pek çok katkı sağladığı bilinir.²⁸⁹

3.65. Minhâcü'l-Bülegâ ve Sirâcü'l-Üdebâ, el-Kartâcennî, 1966, 1981, 1986, Tunus, Beyrut, Darü'l-Kitâbü's-Şarkıyye, Darü'l-Garbü'l-İslâmî, 469s., 892.7 KAR (7116), (8019), (9330), (7009), (13010).

Eser, Aristo'nun *Poetika* ve *Rhetorica* adlı eserlerinin tesiriyle kaleme alınmış, Arap şiiri, belâgat ve edebî tenkide dair orijinal bir eserdir. Eserin dilinin zor anlaşılır nitelikte olmasının sebebi felsefî yorumlar ve mantıkî çözümlemelerle örülmüş

²⁸⁶ Münîr Sultân, “**Merzübânî ve'l Muvaşşah**”, el Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, İskenderiye, 1978, s.12.

²⁸⁷ Hüseyin Yazıcı, “Merzübânî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2004, c.29, s.256.

²⁸⁸ A.e., s.12-14.

²⁸⁹ <https://www.youm7.com/story/2016/10/3/2907388/منير-سلطان-البلاغي-الذي-أحبه-البحر> (Erişim Tarihi: 08.04.2024).

olmasıdır. Eserin lafız konusunu işleyen birinci kısmı günümüze ulaşamamıştır. Müellif, günümüze ulaşan ikinci kısmında mana, üçüncü kısmında nazım ve dördüncü kısmında üslup meselelerini inceler. Eserin ikinci kısmının üçüncü alt başlığında ise şiirde istidlâl çeşitlerini işler. Bu kısım Abdurrahman Bedevî tarafından *ilâ Tâhâ Hüseyin fi îdi Milâdihi's-Seb'in* adlı eserin içinde yayımlanmış, diğer kısımlar ise Muhammed Habîb İbnü'l-Hoca tarafından neşredilmiştir.²⁹⁰

Hâzım b. Muhammed b. Hâzım el-Ensârî b. el-Hasen b. Muhammed b. Halef b. Heniyyiddîn Ebu'l-Hasen el-Kartâcennî, 608 yılında Tunus'ta doğmuştur. Belâgat ve beyân sahasında kaleme aldığı *Minhâcû'l-Bülegâ* adlı eseri ile faal bir edebiyat münekkidi olarak adını duyurmuştur.²⁹¹ Fıkıh, nahiv, hadis, ahhâr, edebiyat ve şiir alanlarındaki ilmini geliştiren Kartâcennî, tahsilini tamamlamak için gittiği Gırnata ve İşbiliye'de birçok âlimden icazet almıştır. *Minhâcû'l-Bülegâ* adlı eserinde Aristo'nun şiir, belâgat, hitâbet ve edebî tenkide dair fikirlerini İbn Sînâ ve Fârâbî'nin değerlendirmelerinden yararlanarak Arap edebiyatına yansıtmış; bu konularda orijinal fikirler ortaya koymuştur. Şiirlerinde, kendisinin ve ailesinin karşı karşıya kaldığı sürgün ve hicretlerin etkisi görülür. Methiyelerinde yer alan nesîblerinde ayrılık acılarını, gazellerinde ise ümitlerini dile getiren Kartâcennî, 1285 yılında vefat etmiştir.²⁹²

3.66. Mu'cemu Belâgati'l-Arabiyye, Bedevî Tabâne, 1975, 1982, Kahire, Riyad, Menşûrat Câmiatü Trablus, Darü'l-Ulûm, 2c., 499s., 992s., 503s., 984s., 892.703 TAB (6513), (6514), (6511), (9332), (9331), (6512).

Müellif, eserin mukaddimesinde seneler süren çabalar sonucunda bu eseri tamamladığını dile getirir. Belâgat ilmiyle ilgili araştırmalarda sözlüğe ihtiyaç duyulduğunu ifade eden müellif, ilgili kelimeleri bu eserinde bir araya getirmiştir. Bununla birlikte birçok alanda çeşitli sözlükler olmasına rağmen değerli bir ilim dalı

²⁹⁰ İsmail Durmuş, “Kartâcennî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001, c.24, s.518.

²⁹¹ Adnan Arslan, “Endülüs Şairlerinden Hazım el-Kartâcennî'nin Sübhâniye Kasidesinde Yapısal Bütünlük”, *Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018, sayı:13, s.176.

²⁹² İsmail Durmuş, *a.g.m.*, s.518.

olan belâgate dair böyle bir eser verilmediğine dikkat çekmiş, bu sözlüğü kaleme almayı boynuna bir borç bildiğini dile getirmiştir.²⁹³

Bedevî Ahmet Tabâne, iki ciltten meydana gelen eserini oluştururken alfabetik sıraya göre bir düzen sağladığını, kelimeleri ve belâgat ilimlerini Arap alfabesinin harf sırasına göre düzenlenen bu baplara yerleştirdiğini belirtmiştir. Birinci cilt “hemze” (ء) ile başlarken ikinci cilt “za” (ظ) harfiyle devam edip “ye” (ي) harfiyle sona erer. Bu eseri oluştururken sözlük oluşturma esaslarına uyduğunu dile getiren müellif, diğer sözlüklerde olduğu gibi ziyade harfleri tecrit ederek sıralamayı yaptığına dikkat çekmiştir. Eserinde, kelimelerle birlikte kullanım şekillerini belirtmiş, bununla beraber kelimelerle ilgili belâgat ilimlerinden de bahsetmiştir. Eser, sözlük olma niteliği taşıdığından genellikle açıklamaları muhtasar olarak vermeye çalışmış; gerektiğinde uzun anlatımlara da girmiştir. Bazı yerlerde bir kelimenin alimlerin görüşleri ve ihtilafları sebebiyle birden fazla anlamda kullanımı olduğunu, bu sebeple kelimenin aynı madde içinde tekrarlandığını ifade etmiştir. Bununla birlikte çeşitli anlamlara gelen bir kelime olduğunda da aynı yolu izlediğini dile getirmiştir. Kelimeleri verirken bazı yerlerde kendi çıkarımlarının da olduğunu söyleyen müellif, okuyanların daha kolay anlaması için bu çıkarımların önüne (: قُلْتُ) ibaresini ilave etmiştir.²⁹⁴

Eserin yazarı Bedevi Ahmed Tabâne hakkında bilgi verilmiştir.²⁹⁵

3.67. Mu‘cezû’l-Belâgati, Mukaddimâtü’s-Sünneti’n-Nebeviyyeti, er-Ravdü’z-Zâhir fî İsnâdi’l-Habsi li’l-İslâmi’l-Bâhir, İbn Âşûr, Şeyh Mustafa el-Kamudi, Muhsin Zekeriyya, 2014, Tunus, Dar’ül Mâlikîyye, 108s., 492.7 AŞU 2014.

Üç bölümden meydana gelen eserin birinci bölümü, belâgatle ilgili bir risale olduğundan konumuzla alakalıdır. Diğer bölümler farklı konulardan bahsettiği için biz burada birinci bölümü ele alacağız.

²⁹³ Bedevî Tabâne, “Mu‘cemu Belâgati’l-Arabiyye”, Menşûrat Câmiati’l-Trablus, Kahire, 1975, c. 1, s.6-7.

²⁹⁴ A.e., s.14.

²⁹⁵ Bkz., s.45.

Risale olarak yazılmış bu eserde belâgat ilminin unsurları muhtasar olarak verilmiştir. Öğrenciler için özet niteliği taşıyan eser, bakıldığında hacim olarak küçük ama ilim bakımından zengin bir eserdir. Müellif, bu eseri et-Teftâzânî'nin *Muhtasarü'l-Me'âni*'sine bir mukaddime niteliğinde kaleme almıştır.

Müellif, eserin mukaddimesinde şu sözleri dile getirmiştir: “Bu eseri belâgatin üç ana ilmini faydalı ve sade bir şekilde öğrenmek isteyenler için kaleme aldım. Bu eseri güzel bir şekilde anlarsa onlara fasih bir dille konuşmanın garantisini veriyorum.”

Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, 1879 yılında Tunus'ta doğmuştur. Ailesinden dolayı “İbn Âşûr” lakabıyla anılır. İlk öğrenimini Muhammed Bû Attûr'un yanında tamamlamıştır. 1892'de girdiği Orta ve Yüksek Öğretim Kurumu olan Zeytûne Camii'nde özel bir programla yetiştirilmiştir. 1899'da tamamladığı yükseköğrenimi sırasında Fransızca öğrenen müellif, 1903 yılında Zeytûne Üniversitesine ikinci derece öğretim elemanı olarak tayin edilmiştir. 1905 yılında ise aynı üniversitede birinci derece öğretim kadrosunda yer almış, 1908'de Tunus Millî Eğitim programlarının ıslah edilmesi için kurulan komisyonun üyesi olmuştur. 1911'de Yüksek Vakıflar Meclisi ve Toprak Karma Komisyonu üyeliklerine getirilen müellif, üniversite reformu için çeşitli tarihlerde (1910, 1924, 1933) kurulan komisyonlarda çalışmıştır. Bunların yanında kadılık, başmüftülük gibi görevlerde bulunmuş, 1932'de ilk Maliki şeyhülislamı olmuştur. Aynı yıl Zeytûne Üniversitesinde rektörlük görevine getirilmiştir. 1960 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür. İslami konulardaki başarılarından dolayı 1972 ve 1973 yıllarında Tunus Cumhurbaşkanlığı tarafından ödüllendirilmiş, hayatı boyunca ilmi çalışmalarını ara vermeden sürdürmüştür. Müellif, 1973'te Tunus'ta vefat ederek Zellâc Mezarlığı'na defnedilmiştir.²⁹⁶

²⁹⁶ Ahmet Coşkun, “İbn Âşûr, Muhammed Tâhir”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1999, c.19, s.332.

3.68. el-Müntehâb min Kinâyâtî'l Udebâ ve İşârâtî'l Bulegâ, Ahmed b. Muhammed el-Cürcânî, nşr. Muhammed Şems el-Hâk Şemsî, 1983, Hindistan, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 458s., 892.7 CÜR (7253).

Müellif, eserin mukaddimesinde yazar ve şairlerin hislerini tabir, maksatlarını beyân etmek için iki yolu benimsediklerini, bunu bazen basit bir şekilde bazen de teşbih ve kinayeler kullanarak yaptıklarını söyler. Birincisinin elbette ki edebiyatta kıymeti olduğunu fakat ikincisinin kulağa tatlı gelen belâgat ve fesahat ilminin doğduğu taraf olduğunu söyler. Yazar ve şairlerin daima muhataplarının kalplerine tesir etmek istediklerini bunun yolunun da teşbih ve kinaye sanatlarından geçtiğini ifade eder. Arapların tüm zamanlarda belâgat ve fesâhatleriyle övündüklerini, bu sebeple kinaye ve teşbihi kullanmaktan çekinmediklerini dile getirir. Belâgat ve fesahat ilimleri doğmadan önce de yazar ve şairlerin, teşbih ve kinaye sanatlarını sözlerinde kullandıklarını, daha sonra ise bu sanatlar hakkında eserler verdiklerini ve belâgatin müstakil bir ilim haline geldiğini ifade eder.²⁹⁷ Kinaye ve teşbih kaynağının Kur'an, hadisler, Cahiliye ve İslamiyet Dönemleri'ndeki şairlerin sözleri olduğunu, daha sonra el-Câhiz'in *el-Beyân ve 't-Tebyîn* adlı eseriyle belâgat hakkında konuşan ilk isim olduğunu, Abdülkâhir el-Cürcânî'nin ise *Delâ'ilü'l-İ'câz* adlı eseriyle belâgat ilmini geliştirdiğini sözlerine ilave eder.

Müellif, belâgatin gayesinin Arapçayı güzel bir şekilde ifade etmek olduğunu fakat son zamanlarda Arapların bu ilmi, dili güzelleştirmek için değil de sadece müstakil bir ilim olarak görmeleri sonucu maksadını gerçekleştiremeyen hastalıklı bir ilim haline geldiğini dile getirir. Bu sebeple eski eserlerin ne denli değerli olduğundan bahsederek incelediğimiz bu eserin kıymetini öne çıkarır. Yirmi dört baba ayırdığı eserinin şevârid, nevâdir ve latîf kinayeleri ihtiva ettiğini söyler.²⁹⁸

Muhammed eş-Şems el-Hâk eş-Şemsî, eserin ilk basımının 1908 yılında Muhammed Bedreddîn en-Na'sânî el-Halebî tarafından neşredildiğini dile getirmiştir. İki yazma eser olarak nüshası bulunan eserin nüshalarından birinin Mısır'da diğerinin

²⁹⁷ Ahmed b. Muhammed el-Cürcânî, “**el-Müntehâb min Kinâyâtî'l Udeba ve İşârâtî'l-Bulega**”, Dâiretü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, Hindistan, 1983, s. أب.

²⁹⁸ A.e., s. ب.د.

ise Türkiye’de olduğunu söyleyen muhakkik, karşılaştırmak için iki yazma eseri aradığını fakat bulamadığını, bu durumun işini oldukça zorlaştırdığını, eserde bulunan tüm kinayeleri teker teker araştırmak zorunda kaldığını dile getirir.²⁹⁹

Ahmed Muhammed Ahmed Ebu’l Abbas el-Cürcânî, Cürcân’da doğmuştur. Hayatı hakkında eski Arap kaynaklarında çok az bilgi bulunur. Arap dili ve belâgatı alanında asrının önde gelen isimlerinden biri olduğu, edebiyat, fıkıh, şiir ve dil alanında birçok eser verdiği fakat *el-Müntehâb min Kinâyâtî’l Udebâ ve İşârâtî’l-Bülegâ* adlı eseri hariç tüm eserlerinin kaybolduğu nakledilir.³⁰⁰

3.69. Nakdü’n-Nesr, Kudâme b. Ca’fer, nşr. Tâhâ Hüseyin, Abdülhamîd el-Abbâdî, 1938, Kahire, Mektebetü’l-Mısır, 153s., 492.7 KUD 1938.

Müellif, eserinde belâgat konularını bilhassa beyân ilmine dair çeşitli meseleleri izah eder. Aynı zamanda nesir tenkidi alanında değerlendirmelere yer verir. Eserine Arap belâgatine dair eserlerin en meşhuru olarak bilinen Cahiz’in *el-Beyân ve’t-Tebyîn*’ine bir reddiye olarak kaleme aldığından “el-Beyân” ismini vermiş olsa da edebiyat dünyasında eser “Nakdü’n-Nesr” ismi ile tanınmıştır. Bunun nedeni ise müellife ait başka bir eser olan *Nakdü’ş-Şi’r* ile bu eser arasında yapılan karşılaştırmadır.

Eser, bir mukaddime ve otuz baptan meydana gelir. Müellif, mukaddimesinde eseri yazma sebebinin bir muhatabının beyân ilmini öğrenmek istemesi olduğundan bahseder. Bununla birlikte el-Câhiz’in eseri *el-Beyân ve’t-Tebyîn*’in sanıldığı kadar yeterli olmadığı düşüncesiyle alternatif bir kitap yazma gereğinden söz eder. Daha sonra, bu eserde anlatacağı konulardan bazılarını zikrederek mukaddimesini bitirir.

Konuların dağınık ve gelişigüzel biçimde işlendiği bu eserde, aynı bölüm içinde şiir, nesir, ahkâm, öğüt, nahiv, belâgat ve haber konularını bir arada görmek mümkündür. Otuz bapta işlenen konular ise sırasıyla aklın kısımları, beyân çeşitleri, i’tibâr, kıyas, haber, i’tikâd, iştikâk, ilk harfi illetli olan sülasi fiiller, orta harfi illetli

²⁹⁹ A.e., s. ج.

³⁰⁰ A.e., s. ج.د.

olan sülasi fiiller, son harfi illetli olan sülasi fiiller, teşbîh, lahn, remz, vahiy, istiare, emsâl, lağz, hazf, sarf, mübâlağa, takdim-te'hir, te'lîfû'l-ibâre, mensûr ve bu konuyla ilgili meseleler, ihtiyârü'r-rasûl, cedel, edebü'l-cedel ve hadis bahsi şeklindedir. Müellif, bu mevzuların bir kısmını detaylı, bir kısmını muhtasar bir tarzda işlerken diğer bir kısmını ise örnekleme yapmadan yalnızca diğer eserlerine göndermeler yaparak geçirir.

Eser, ilk defa Tâhâ Hüseyin ve Abdülhamîd el-Abbâdî tarafından 1932 yılında Mısır'da neşredilmiştir. Çoğu çalışmada kaynak olarak kullanılan ve içerisinde pek çok ayet, hadis, hitabe, mevize, darb-ı mesel; bununla birlikte çoğunluğu Cahiliye Dönemi şairlerine ait olan şiirler ve tarihî rivayetleri barındıran bu eser okullarda ders kitabı olarak da okutulmuştur.³⁰¹

Ebu'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer b. Kudâme b. Ziyâd el-Kâtib el-Bağdâdî, 874 (?) yılında Bağdat'ta doğmuştur. Hristiyan asıllı olup şiir tenkidi ve kamu maliyesi alanlarında yazmış olduğu eserleriyle tanınmış, Abbâsîler Dönemi'nde divan kâtipliği yapmıştır. İncelenen eserlerde, müellifin Müslüman olmadığına dair bir kayıt yoktur. 910 yılına kadar Bağdat'taki ed-Dîvânü'l-Kebîr'in bazı dairelerinde görev almış daha sonra Dîvânü'l-Meşrik'a bağlı Meclisü'z-Zimâm'da kâtiplik vazifesine getirilmiştir.³⁰² Kudâme b. Ca'fer, 948 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.³⁰³ Bulunduğu asırda belâgat ve şiir nakdi alanında tanınan müellif, İslam diniyle şereflenmesine vesile olan Abbâsî Halifesi Müktefi-Billâh zamanında ün kazanmıştır. H. 334 yılında Büveyhîlerin Bağdat'a girmesi üzerine kendisini yazmaya vermiş, ölünceye değin eser telif etmeye devam etmiştir.³⁰⁴

3.70. Nakdü's-Şi'r, Kudâme b. Ca'fer, nşr. Seeger Adrianus Bonebakker, 1956, Leiden, Brill Academic Publishers, 242s., 892.7 KUD (8199), 892.7 KUD 1956 (8186), nşr. Muhammed Abdulmünim Hafâcî, t.y., Beyrut, Darü'l Kütübî'l İlmiyye,

³⁰¹ Mustafa Arslan, "Kudâme b. Ca'fer ve Nakdü'n-Nesr İsimli Eserinin İncelenmesi" Adana, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2010, s.60-64.

³⁰² Cengiz Kallek, "Kudâme b. Ca'fer", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2002, c.26, s.311-312.

³⁰³ <https://islamdusunceatlası.org/kudame-b.-cafer/210> (Erişim Tarihi: 10.03.2024).

³⁰⁴ Kudâme b. Ca'fer, thk. Kemal Mustafa, "Nakdü's-Şi'r", **Mektebetü'l-Hancî**, Kahire, 2015, s.10-12.

216s., 892.7 KUD (ty) (7335), nşr. Kemâl Mustafa, 2015, Kahire, Mektebetü'l-Hancî, 264s., 892.73 KUD (10413), 492.7 KUD 1938.

Eser, Arap şiiri tenkidine dair önemli bir eserdir. Müellif, üç bölümden meydana gelen eserin birinci bölümünde şiirin tarifi ve unsurları olan lafız, mana, vezin ve kafiye konularını ele alır. İkinci ve üçüncü bölümü ise bu unsurları nitelikleriyle izah eder. Eserde şiir tenkidinin yanı sıra o dönemde henüz müstakıl bir ilim olmayan belâgat ilmine dair bahisler de mevcuttur. Bu bahislerde düzgün ve yerinde söz söyleme sanatının usul ve kaideleri incelenir.

Şiir tenkidini sistematik bir tarzda işleyen eserde bedî' ilmi terim olarak kullanılsa da beyân ve bedî' ilimlerinin konularıyla meseleleri birlikte incelenir. Arap edebiyatının gelişimine katkı sağlayan bu eserde yeni edebî sanatlar ile birlikte çeşitli teknik terimler ve bunların tanımları görülür. Müellifin eserinde nazım kuralları üzerinde hassasiyetle durduğu ancak şiirin ruhuna ilişkin değerlendirmeleri ikinci plana attığı görülür. Aristo'nun mantık ve felsefesinden etkilendiği görülen müellifin Eflâtun'un zikrettiği dört ana fazilet olan akıl, adalet, cesaret ve iffeti esas alan methiyenin güzel, diğerlerinin yanlış olduğunu söylemesi de bununla ilişkilendirilebilir.³⁰⁵ Arap şiirine tenkit alanında yeni bir sistem getiren eser, farklı bir bakış açısı sergilediğinden kendisinden sonra kaleme alınan çalışmaların çoğuna kaynaklık etmiştir.³⁰⁶

Eserin ilk baskısı, 1302 yılında İstanbul'da neşredilmiştir. Sonraki baskıları ise 1934'te Muhammed Âsâ Mennûn tarafından Kahire'de, 1956'da S. A. Bonebakker tarafından Leiden'de, 1948, 1963, 1979, 2015 yıllarında Kemâl Mustafa tarafından Kahire'de, 1958'de Âsâ Mîhâil Sâbâ tarafından Harîsâ'da ve son olarak Muhammed Abdulmünim Hafâcî tarafından Beyrut'ta tahkikli olarak yayımlanmıştır. Bu baskıların bir kısmı kütüphanede bulunur. Kütüphanede hangi baskıların bulunduğunu yer numaraları ile birlikte zikrettik.³⁰⁷

³⁰⁵ Cengiz Kallek, **a.g.m.**, s.311-312.

³⁰⁶ Ali Sevdî, “**Üsâme b. Münkız'ın el-Bedî' fi Nakdi's-Şi'r Adlı Eserinin Edebî Tenkit Literatüründeki Yeri ve Önemi**”, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2021, sayı:27, s.35.

³⁰⁷ Kudâme b. Ca'fer, thk. Kemal Mustafa, “**Nakdü's-Şi'r**”, Mektebetü'l-Hancî, Kahire, 2015, s.10-12.

Eserin yazarı Ebu'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer b. Kudâme b. Ziyâd el-Kâtib el-Bağdâdî hakkında bilgi verilmiştir.³⁰⁸

3.71. en-Nazariyyetü'l-Belâgiyye inde'l-Îmami'z-Zemahşerî, Atiyye Nâyif Abdullah el-Gavl, 2015, Amman, Darü'l-Cinan li'n-Neşri ve't-Tevzi', 512s., 492.7 GÜL 2015 (13207).

Eser, ez-Zemahşerî'nin *el-Keşşaf* adlı eserinde kullandığı belâgat nazariyesi üzerine bir çalışmadır. Bu çalışma, belâgat ilmini teori ve uygulama açısından özel olarak inceler. Müellif bu incelemeyi me'ânî, beyân ve bedî ismi verilen belâgatin üç ayrı ilim dalını ayrıntılı bir şekilde ele alarak yapar.³⁰⁹

Eser, bir mukaddime ve dört fasıldan meydana gelir. Her faslın sonunda bir hülâsa vardır. Mukaddime de ayrıntılı bir şekilde Zemahşerî'nin hayatı ve eserleri bulunur. Birinci fasıl Zemahşerî'ye göre meânî nazariyesine dairdir. Bu fasılda cümlede takdîm-tehir, tarif-tenkîr, îcâz-hazf, ıtnâb, haber-inşâ, hurûc-i kelâm an mukteza'z-zâhir, Zemahşerî'ye göre belâgatin gramer yapısı konuları işlenir. İkinci fasıl Zemahşerî'ye göre beyân nazariyesine dairdir. Bu fasılda teşbih, mecaz, istiare, kinaye, tariz konuları ayrıntılı bir biçimde işlenir. Üçüncü fasıl Zemahşerî'ye göre bedî nazariyesine dairdir. Bu fasılda cinas, mukabele, leff-ü neşr, müşâkele ve tecrîd gibi konular işlenir. Dördüncü fasıl Zemahşerî'nin nazım teorisine dairdir. Bu fasılda nahiv alimlerinin çalışmaları ve sistemleri mevcuttur.³¹⁰

Eserin müellifi Atiyye Nayif Abdullah el-Gavl hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir.

3.72. Nehcü'l-Belâga, Ali b. Ebî Tâlib el-Kureşî el-Haşimî, t.y., 1324, 1986, 1406, t.y., t.y., 2011, İran, Kahire, Tahran, Beyrut, Mektebetü Ayetullahi'l Uzmâ el-Maraşî en-Necefî, Matbaatü Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, Darü'l-Muttakîn, 362s., 331s., 331s., 733s., 323s., 520s., 892.7 ALİ t.y. (8871), (8890), (8875), 892.7

³⁰⁸ Bkz., s. 113.

³⁰⁹ Atiyye Nâyif Abdullah el-Gavl, “en-Nazariyyetü'l-Belâgiyye inde'l-Îmami'z-Zemahşerî”, Darü'l-Cinân li'n-Neşri ve't-Tevzi', Amman, 2015, s.8.

³¹⁰ A.e., s. 507-511.

ALİ 1324 (10239), 892.7 ALİ 1986 (3415), 892.7 ALİ 1406 (10131), 892.7 ALİ t.y. (18702), (13017), 892.7 ALİ 2011 (14948).

Müellifin eserine “belâgat yolu, belâgat çıkışı” anlamına gelen *Nehcü’l-Belâga* adını vermesinin sebebi, okuyanlara söz söyleme sanatının kapılarını açacak olmasıdır. Eser, üç bölümden oluşur. Birinci bölümde hutbeler, hitabeler ve emirnameler vardır. Bu bölümde Allah, Hz. Peygamber, Hz. Ali, ehl-i beyt, dünya ve ahiret ve bazı içtimai ve iktisadi meselelerle ilk üç halifeden ve Hz. Ali zamanına ait bazı tarihî olaylardan söz eden 242 hutbe yer alır. İkinci bölüm resmî ve özel mektuplardan oluşur. Yetmiş sekiz parçayı kapsayan bu bölümde, Hz. Ali’nin Cemel Savaşı’ndan önce, savaş sırasında ve savaştan sonra yazdığı, Muâviye’ye gönderdiği mektuplar, ayrıca idari mektuplar, emirnameler, ahitnameler bulunur. Üçüncü bölüm ise vecizeler ve öğütleri içerir. Bu bölümün içeriğinde 498 özdeyişe yer verilir. Bu özdeyişler din, iman, Kur’an, ibadet, dünya ve ahiret, akıl ve bilgi, hakikat, adalet, insanlık ve savaş gibi konularla Hz. Peygamber, Hz. Ali ve ehl-i beyt’e dair konulu özdeyişlerdir.

Tarihsel süreçte eserle alakalı birçok polemik olmuştur. Bu polemikler, eserde nakledilen sözlerin Hz. Ali’ye ait olup olmadığı, derleyeninin uydurmuş veya kendi sözlerinden katmış olma olasılığı, derleyicinin Şerîf er-Radî değil küçük kardeşi Şerîf el-Murtazâ olduğu gibi hususlar etrafındadır. İbn Ebu’l-Hadîd ile eski ve yeni bütün Şîa alimleri sözlerin Hz. Ali’ye, derlemenin ise Şerîf er-Radî’ye ait olduğunda birleşir.

Eseri derleyen Şerîf er-Radî, eserin girişinde yararlandığı kaynaklardan söz etmemiştir. Bilakis eserin içinde bazı kitaplardan nakiller yaptığı görülür. Câhiz’in *el-Beyân ve’t-Tebyîn*’i, Müberred’in *el-Kâmil fi’l-Luga ve’l-Edeb*’i ve Taberî’nin *Târîhu’l-Ümem ve’l-Mülûk*’u bu kitaplardan bazılarıdır.

Arap dili ve edebiyatının çok değerli parçalarını barındıran eser, gerek muhteva gerekse üslubu açısından asırlarca alim ve edebiyatçıların ilgi odağı olmuş; çeşitli araştırmalara konu ve kaynaklık etmiştir. Hüseyin Cum’a el-Âmilî, bu eserin 210 kadar şerhinin yapıldığını ifade etmiştir. İlki, İbn Ebu’l-Hadîd’in İslâm kültürü üzerine

bir ansiklopedi niteliği taşıyan *Şerhü Nehcü'l-Belâga* adlı eseridir. Eserin Ali b. Nâsır tarafından yapılan şerhleri ise yapılan şerhlerin en hacimli ve en mükemmelidir.³¹¹

Eser, ilk defa 1247 yılında Tebriz'de basılmıştır. İbn Ebu'l-Hadîd tarafından geniş bir şerhi yapılan eserin çok sayıda neşri vardır. Birçok dile çevrilen eseri Abdülbâki Gölpınarlı (İstanbul 1972), Bekir Işık (Ankara 1990), Abdülazîz Hâtib (İstanbul 2006) ve Adnan Demircan (İstanbul 2006) gibi isimler Türkçeye çevirmiştir.

Belâgat ilmi, müstakil bir ilim haline gelmeden asırlar önce kaleme alınan bu eseri tezimizde ele alma sebebimiz eserin belâgat ilmiyle ilgili birçok konuda müelliflere ışık tutmuş olmasıdır. Kütüphanede eserin çok sayıda şerhi bulunur fakat çalışmada bulunmasına gerek duyulmamıştır.

Eser derleyen eş-Şerîf er-Râdî hakkında bilgi verilmiştir.³¹²

3.73. Nûsûsü'n-Nazariyyeti'n-Nakdiyye fi'l-Karneyni's-Sâlis ve'r-Râbi' li'l-Hicre, Dâvûd Sellûm, 1977, Bağdat, Matbaatü'l-Ümme, 367s., 892.7 SEL (7696).

Müellif, eserin mukaddimesinde Arap belâgatının naslarını toplamayı amaçladığını dile getirir. Arap belâgatının tarihsel sürecini büyük bir gayret sarf ederek araştırdığını söyleyen müellif, bu sebeple edebiyat ve belâgat gibi konularda kaleme alınmış çok sayıda eser incelediğini ifade eder. Müellif, bu alanda araştırma yapmak isteyenlerin çok fazla gayret ve vakit sarf etmeden belâgatle ilgili naslara ulaşmalarını amaçlamıştır. H. üçüncü ve dördüncü asırda kaleme alınmış edebî metinleri tahlil etmeyi amaçlayan bu eserde geçen tüm naslar verilirken alıntılar da nassın başladığı ve bittiği sayfa sayılarıyla birlikte verilmiştir. Müellif, eserinde belâgatle ilgili nasları verirken Kur'an-ı Kerim'in i'câzına da değinmiştir.³¹³

Eser, dört baptan oluşur. Müellif, birinci baba belâgat ve fesâhat başlığı altında belâgatin tarifinden başlayarak Kur'an-ı Kerim'in i'câzıyla babı bitirir. İkinci bapta

³¹¹ İsmail Durmuş, “Nehcü'l-Belâga”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006, c.32, s.538-539.

³¹² *Bkz.*, s.103.

³¹³ Dâvûd Sellûm, “*Nûsûsü'n-Nazariyyeti'n-Nakdiyye fi'l-Karneyni's-Sâlis ve'r-Râbi' li'l-Hicre*”, Matbaatü'l-Ümme, Bağdat, 1977, s. 3-4.

lafız, mana ve üslup, üçüncü bapta Kur'an-ı Kerim'in üslubu ve i'câzı, dördüncü bapta belâgat kitaplarında bedî' ilmi konusunu geniş bir çerçevede ele alır. Bu bap istiare, cinas, teşbih, kinaye ve mecaz gibi konuları ihtiva eder. Bununla birlikte müellif eserinde, belâgatın kısımları başlığı altında dokuz baba yer verir. Bu baplarda sırasıyla i'câz, teşbih, istiare, fevâsıl, tecanüs, tasrif, tadmîn, mübalağa ve beyân konularını işler. Daha sonra kelimeler olarak bedî' ilmini ele alarak teşbihü'l hüsn, mümâsele, mütâbaka, tecnîs, selb, îcâb, kinaye, ta'rîz, iltifât, istisnâ, îcâz, itnâb gibi birçok konuyu işleyerek eseri sonlandırır.³¹⁴

Dâvûd Sellûm Kâzım el-Uceylî, 1930 yılında Bağdat'ta doğmuştur. Orta öğrenimini bitirdikten sonra lisenin edebiyat bölümünden mezun olmuştur. 1949 yılında Edebiyat Fakültesine giren müellif, 1953'te buradan mezun olmuştur. Daha sonra İngiltere'de Londra Üniversitesinin Doğu Araştırmaları Merkezinde yükseköğrenimine başlamıştır. 1956'da *Tetavvürü'l-Fikreti ve'l-Üslûb fi'l-Edebi'l-İrâkî fi'l-Karneyn 19, 20* adlı teziyle yüksek lisansını, 1958'de *el-Muvâzene beyne Ârâ'i Tâhâ Hüseyin ve'r-Rivâ'iyîne'l-Garbiyyîn* adlı çalışması ile de doktora öğrenimini tamamlayıp doktor unvanını almıştır. Sonrasında ülkesine dönen Dâvûd Sellûm, 1958'de Bağdat Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde öğretim görevlisi olmuştur. Akademik hayatına 1964'te yardımcı doçent, 1967'de doçent ve 1972'den itibaren profesör olarak devam etmiştir. 1961-1963 yıllarında Almanya Berlin Humboldt Üniversitesi Asya ve Afrika Dilleri Merkezinde, 1971-1974'de Nijerya'da İbadan Üniversitesi Edebiyat Fakültesine bağlı Arap Dili Bölümünde ders vermiştir. 1975 ve 1985'te Bağdat Üniversitesinde Arap Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı olmuştur. 1992-1996 yıllarında Tikrît Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğretici olarak görev yapmış ve buradan emekliye ayrılmıştır. Emekliliğinden sonra da çalışmalarına devam eden Sellûm, 1996-1997'de Ürdün'de Âl-i Beyt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arap Dili Bölümünde, 1997-2000 yıllarında Ürdün-Cereş Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümünde dersler vermiştir. 2002 yılında Irak'a döndükten sonra Bağdat Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğretim faaliyetine yeniden başlamıştır. 2008'de Mecelletü Külliyyeti't-Terbiye Yayın Kurulu

³¹⁴ A.e., s.355-362

Başkanlığı'na getirilmiştir. Bu görevinden ayrıldıktan iki yıl sonra 2010 Tikrît'te yılında vefat etmiştir.³¹⁵

3.74. es-Sâhibî fî Fıkhî'l-Luga ve Süneni'l-Arab fî Kelâmiḥâ, İbn Fâris, nşr. Ahmed Sakr, t.y., Kahire, Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, 638s., 492.7 FAR (ty) (13512).

Büveyhî Veziri Sâhib b. Abbâd adına kaleme alındığı için *es-Sâhibî fî Fıkhî'l-Luga ve Süneni'l-Arab fî Kelâmiḥâ* ismini alan eser, müellifin olgunluk döneminde kaleme alınmıştır. Eser, bir mukaddime ve 132 baptan oluşur. Müellif, mukaddimesinde Arap dil biliminin pratik ve ferî konularını araştıran lûgat ilmi bulunduğu gibi ilke ve usulünü araştıran bir fikhü'l-luga ilminin de olması gerektiğini dile getirir. Arap dilinin ferî konularının yalnızca isim ve sıfatları işlerken, usulünün dilin mevzusu, tarihi, doğuşu, nahvi, sarfı, belâgat ve şiir bilgisi, hakikat-mecaz ile Arapların hitap ve ifade tarzları gibi konuları kapsadığını da sözlerine ekler. Zikredilen esas ve ilkeleri teşkil eden konuları bilmemenin büyük yanlışlara sebep olabileceğini vurgulayarak bilhassa müfessir ve muhaddislerin bu konulara hakim olması gerektiğini dile getirir. Müellif, eserini sözü edilen sebepler doğrultusunda kaleme almıştır. Nitekim eser, Kur'an ve hadis dilinin anlaşılması için yardımcı kaynak niteliğindedir.³¹⁶

Eserde, konuların dağınık, bapların düzenli olmamasının sebebi söz konusu ilmin henüz biçimlenme sürecinde oluşudur. Eserde Arap yazısı, Arapçanın diğer dillere üstünlüğü, lehçe farkları ve nedenleri, en fasih lehçenin Kureyş lehçesi kabul edilmesi, Kur'an'da yabancı kelimelerin var olup olmadığı, Kur'an tefsirine Arap dilinden delil getirme, ilim ehlinin Arapçayı bilme gereksinimi, Arap dilinde lûgat ve terim anlam, iştikak ve kıyas, İslam'dan önce var olan ve devam eden daha sonra İslâm ile doğan isimler ve lafızlar, lakaplar vb. isimlere mübalağa anlamı katmak için harf eklenmesi gibi filolojik bahisler misalleriyle birlikte izah edilir. Ardından harfler

³¹⁵ Abdullah Kızılcık, "Sellûm, Dâvûd", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2019, c.2 (ek), s.492-493.

³¹⁶ Hulusi Kılıç, "es-Sahibi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2008, c.35, s. 521.

konusuyla birlikte doksân edatın anlamı alfabetik sıraya göre verilir. Bununla birlikte dil, edebiyat, belâgat, filoloji ve üslup türlerine dair dağınık konular zengin Kur'an örnekleriyle birlikte verilir. Eserde, irab ve sarf kalıplarına göre anlam değişikliği, meal, tefsir ve tevilin farkları, hakikat-mecaz, tek, çok ve yakın anlamlı lafızlar, fiil ve sıfat kalıplarının anlamları gibi konular kısaca işlenir. Ayrıca "Kur'an'daki Bazı Nazım Şekilleri" başlığı altında iktisâs, izâfet, leff ü neşr, takdim-tehir, i'tiraz, îmâ, mecaz, istiare, ism-i tafdîl, medh, ifrâd, nefy, iştirak, işbâ' ve tekit, gibi konular ele alınır. Eser, şiir konusuyla sona erer.

Eserin yazma nüshaları Beyazıt (Veliyyüddin Efendi, nşr. 3129), Süleymaniye (Ayasofya, nşr. 4715) ve Sivas Rıza Bey (nşr. 206, 851) Kütüphanelerindedir. Eser, ilk defa 1910 yılında Muhibbüddîn el-Hatîb ve Abdulfettâh el-Katlân tarafından Kahire'de yayımlanmıştır. 1963 yılında Mustafa eş-Şüveymî tarafından Süleymaniye ve Beyazıt kütüphanelerindeki nüshalara dayanarak eserin ilmî neşri Beyrut'ta gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 1977 yılında Seyyid Ahmed Sakr tarafından Kahire'de, 1993 yılında Ömer Fârûk et-Tabbâ tarafından Beyrut'ta ve 1997 yılında Ahmed Hasan Besec tarafından yine Beyrut'ta neşredilmiştir.³¹⁷

Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî, h. 306 (?), 308 (?) yılında Kazvin'e bağlı Kürsüf köyünde doğmuştur. İlk tahsilini babası Fâris b. Zekerîyyâ'nın yanında yapmıştır. 943 yıllarında eğitimini Kazvin'de sürdüren müellif, daha sonra birçok ilim seyahatinde bulunmuştur. Müellif, dil, edebiyat, Kur'an ilimleri ve hadis başta olmak üzere birçok alanda çeşitli alimlerin tedrisinde tahsilini tamamlamıştır. Hemedan'daki yaygın şöhretinden dolayı Rey Valisi tarafından oğluna eğitim vermesi için Rey'e davet edilen müellif, hayatının son dönemini burada maddi sıkıntılar içinde geçirmiştir. Vefat tarihiyle ilgili değişik rivayetler bulunan İbn Fâris'in 1004 yılında Rey'de öldüğü belirtilir.³¹⁸

³¹⁷ A.g.m., s.521-522.

³¹⁸ Hüseyin Tural, "İbn Fâris", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999, c.19, s.479-480.

3.75. Sırrü'l-Fesâha, İbn Sinân el-Hafâcî, nşr. Ali Fevde, 1932, Kahire, Mektebetü'l-Hancî, 288s., 892.7 HAF (7252).

Belâgate dair olan bu eserde edebiyat ve edebî tenkit hakkında bilgi verilir. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerîm'in i'câzının anlaşılması hedeflenir. Müellif, bu iki amacı gerçekleştirmek için önce sesler, harfler ve bunların sıfat ve mahreçleriyle kelimelerin fesâhatine tesirleri üzerinde durmuş; sonrasında dil ve fesâhati işlemiştir. Ardından fesâhat ile belâgat arasındaki farkı belirtmiş, fasih kelâmın koşullarını derinlemesine incelemiştir.³¹⁹

Dilin fasih bir tarzda kullanılmasının konu edildiği ve bunun hakkında bilgilerin verildiği eserde, üzerinde durulan asıl kavram fesahat olmuştur. Esere, Arap dilinde fesâhat mevzusunda kaleme alınmış en önemli eser olması nedeniyle *Sırru'l-Fesâha* adının verildiğini söylemek mümkündür. Eserde fasih bir kelime için zaruri koşullara değinilmiş, fasih bir kelâmın sahip olması gereken koşullar sırasıyla verilmiştir.

Müellif, eserin mukaddimesini verdikten sonra birinci bölümde ses, harf, kelam, dil konularını müstakil olarak ele alır. İkinci bölümde fesahat konusunu, lafızda ve kelamda fesâhat olmak üzere ikiye ayırarak derinlemesine işler. Müellif, bölümün son kısmında fesâhat konusu ile dolaylı yoldan ilişkili olduğunu düşündüğü bazı konulara yer verir. Eser, son olarak nazım ve nesir arasındaki fark ile yazar ve şairin bilmesi gerekli olan hususları vererek sona ermiştir. Müellif, eserini 1062 yılında telif ettiğini belirtmiştir.³²⁰

Eser, ilk defa 1932'de Ali Fevde, 1953'te Abdülmüteal es-Saîdî, 1976'da Abdurrezzak Ebû Zeyd Zâyd tarafından Kahire'de tahkik edilerek yayımlanmıştır. 1982'de Beyrut'ta muhakkik adı zikredilmeden Saîdî Basimevi tarafından basılmıştır. Eserin sesler ve harflerin mahreçlerine dair olan giriş kısmı, 1962 yılında Beyrut'ta

³¹⁹ Recep Dikici, "Hafâcî, İbn Sinân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, c.15, s.71.

³²⁰ Figen Eyüpoğlu, "İbn Sinân el-Hafâcî ve "Sırru'l-Fesâha" Adlı Eseri Işığında Belâgatteki Yeri", Bursa, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015 s.30.

Fuâd Hannâ Tevzî tarafından *el-Esvât ve Mehâricü'l-Hurûfi'l-Arabiyye* adıyla tahkik edilerek ayrıca yayımlanmıştır.

Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Saîd el-Hafâcî el-Halebî, 1031 yılında Halep'e bağlı Kal'atü Azâz'da doğmuştur. Halep'te Kur'an, hadis, dil ve edebiyat tahsil etmiştir. Genç yaşta şiire olan ilgisiyle öne çıkan müellif, yazdığı mersiyelerle şöhret kazanmıştır. Şiirlerinde sevgi, aşk, ayrılık, zamanın ve dünyanın kötülüğü gibi temalar ile ahlâkî konuları işlediği görülür. Kal'atü Azâz'da idareci olarak görev yapmıştır. Burada yönetim tarafından tasvip edilmeyen davranışlarından dolayı dönemin emiriyle arası açılmıştır. Emir tarafından zehirletilerek 1073 yılında öldürülen Hafâcî, Halep'e defnedilmiştir.³²¹

3.76. es-Simâtü'l-Belâgiyye fî Beyâni'n-Nübüvve, Sabbâh Ubeyd Dirâz, 2014, Kahire, Mektebetü Vehbe, 472s., 492.7 DIR 2014.

Müellif, eserin mukaddimesinde belâgat alimlerinin Kur'an-ı Kerim'i esas alarak birçok belâgat eseri verdiklerinden hatta belâgat ilminin metodunu bu şekilde oluşturduklarından bahseder. Ancak Peygamberin hadisleri ile ilgili böyle bir çalışma yapılmadığını söyleyerek buna duyulan gereksinimi vurgular. Bu gayeye erişebilme yolunun ise Kur'an-ı Kerim'in belâgatinden geçtiğini, Peygamber'in üslubundaki belâgati anlamak için Kur'an-ı Kerim'in belâgatini iyi bilmek gerektiğini dile getirir.³²² Önceki asırlarda belâgat alimlerinin yaptığı çalışmaları incelediğinde hadislerle ilgili yol gösterecek bir eser bulamadığını üzümlere ifade eder. Bunun üzerine muhaddislerin eserlerini incelemeye karar verdiğini, bu eserlerde hadislerin anlamları ve hedefleri üzerinde durulduğunu fakat bu hususta belâgat alimleri çalışma yapmadıkları için hadislerin derinine inilmediğini söyler.³²³

Kalıcı bir eser yazmak istediğini belirten müellif, çalışmasını bir mukaddime, beş bölüm ve bir hatimeden meydana getirmiştir. Birinci bölüm Hz. Peygamber ve sünneti hakkında olup iki kısımdan oluşur. Birinci kısım Hz. Peygamber'in doğumu,

³²¹ Recep Dikici, **a.g.m.**, s.71-72.

³²² Sabbâh Ubeyd Dirâz, "**es-Simâtü'l-Belâgiyye fî Beyâni'n-Nübüvve**", Mektebetü Vehbe, Kahire, 2014, s. 3.

³²³ **A.e.**, s. 4.

fasih konuşmasının sebepleri, ikinci kısım lafız ve mana itibariyle tedvin ve rivayet bakımından sünneti konu alır. Beş kısımdan meydana gelen ikinci bölüm Hz. Peygamber'in konuşmasındaki belâgati işler. Birinci kısımda müşkil hadislerin belâgati, ikinci kısımda Hz. Peygamber'in belâgati işlenir. Müellif, bu kısımda eş-Şerîf el-Murtazâ (ö. 1044), eş-Şerîf er-Radî (ö. 1015) ve eserlerinden faydalanmıştır. Eserin üçüncü kısmında İbnü'l-Esîr, İbn Ebu'l-İsba ve el-Alevî'nin edebiyat yönleri, dördüncü kısmında hadis alimleri, beşinci kısımda ise Hz. Peygamber'in beyânı hakkında Mustafâ Sâdık er-Râfî'nin kaleme aldığı eserler işlenir. Hz. Peygamber'in hadislerinde me'ânî ilminin sırları işlenen üçüncü bölüm beş kısımdan oluşur. Birinci kısımda i'câz ve sırları ile itnâb, ikinci kısımda Hz. Peygamber'in konuşmasında takdîm ve sırları, üçüncü kısımda Hz. Peygamber'in konuşmasında kasr, dördüncü kısımda fasl-vasl, beşinci kısımda ise Hz. Peygamber'in lafızları ve manaları işlenir. Hz. Peygamber'in belâgatinde beyân ilminin sırları işlenen dördüncü bölüm üç kısımdan oluşur. Birinci kısımda Hz. Peygamber'in konuşmasında teşbih ve temsil sanatı, ikinci kısımda Hz. Peygamber'in konuşmasında mecaz ve istiare sanatları, üçüncü kısımda ise Hz. Peygamber'in konuşmasında kinaye sanatı işlenir. Hz. Peygamber'in konuşmasında bedî' sanatının işlendiği beşinci bölüm iki kısımdan oluşur. Birinci kısımda muhsenat-ı maneviyye, ikinci kısımda ise muhsenat-ı lafziyye işlenir.³²⁴

Sabbâh Ubeyd Dirâz, 1943 yılında Mısır'ın Dısuk şehrinde bulunan Kafr el-Seyh muhafazasına bağlı Ebû Dirâz köyünde doğmuştur. 1968 yılında Ezher Üniversitesi Arap Dili ve Belâgati Bölümünde yüksek lisansını, 1971'de doktorasını tamamlamıştır. 1975'te araştırma görevlisi, 1976'da yardımcı asistan, 1981'de öğretim görevlisi, 1985'te yardımcı doçent, 1987'de profesör olarak görev yapmıştır. 1990-1996 yıllarında dekan yardımcısı olarak atanmış, 1996-2001 yıllarında dekan olmuştur. 2005'te Belagat ve Eleştiri Dairesi Başkanlığı'na atanmış, 2007'de emekli olmuştur. Sabbâh Ubeyd Dirâz, 2021 yılında vefat etmiştir.³²⁵

³²⁴ A.e., s. 6-8.

³²⁵ <https://www.azhar-itay.com/home/team/أ-د-صباح-عبيد-إسماعيل-دراز/> (Erişim Tarihi: 28.05.2024).

3.77. Studies in the Kitab as-Sina‘atayn of Abu Hilal al-Askari, George J. Kanazi, 1989, New York, Brill Academic Publishers, 219s., 892.7 KAN (7268).

Ebû Hilâl el-Askerî'nin *Kitâbü's-Sinâ'ateyn*'i üzerine kaleme alınmış bir tez çalışması olan eser, bir giriş ve altı bölümden meydana gelir. Birinci bölümde Ebû Hilâl el-Askerî'nin biyografisi, ikinci bölümde *Kitâbü's-Sinâ'ateyn*'in tarihsel süreci, üçüncü bölümde lafız, mana, kelam, müsavat, îcâz, hazf, ıtnâb gibi konular işlenir. Dördüncü bölümde şiir ve nesir bahisleri vardır. Beşinci bölümde bedî' ilmi geniş bir çerçevede ele alınırken altıncı bölüm bir eleştirmen ve belâgatçi olarak Ebû Hilâl el-Askerî'nin değerlendirilmesi üzerinedir.³²⁶

Eserin müellifi George J. Kanazi hakkında bilgi bulunamamıştır.

3.78. es-Sûretü'l-Fenniyye fi't-Turâsi'n-Nakdî ve'l-Belâgî inde'l-Arab, Câbir Usfûr, 1974, Kahire, Darü's-Sekâfe lin-Neşr, 496s., 892.7 CAB 1974 (7588).

Müellif, beş fasıldan oluşan eserinde Araplarda nakd ve belâgat mirasında sanatsal imgeyi açıklamayı hedefler. Müellif, birinci fasılda edebiyatta hayalin doğası ve imgelerle ilişkisine dikkat çeker. İkinci fasılda sanatsal imge olarak belâgat çeşitlerini tarihsel süreçte dilciler, kelimacılar ve felsefecilere göre işler. Üçüncü fasılda yine sanatsal imge olarak belâgat çeşitlerini teşbih ve istiare konularını ele alarak işler. Dördüncü fasılda mana itibarıyla tasvir ve takdimü'l hissi konusunu ele alır. Bu fasılda Câhiz'in düşünceyi ortaya atması, Kur'an üslubu çalışmalarında düşüncenin gelişimi, şiir üslubu çalışmalarında düşüncenin gelişimi, şiir ve resim arasındaki ilişki gibi konular mevcuttur. Beşinci fasıl ise imgenin önemi ve görevleri hakkındadır. Bu fasıl imgenin manayla ilişkisi, şerh ve tavzîh, mübalağa, hüsün ve kubuh gibi konuları ihtiva eder.³²⁷

Câbir Ahmed Usfûr, 1944 yılında Mısır'ın el-Mahalletü'l-Kübra şehrinde doğmuştur. 1965'te Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili Bölümünde

³²⁶ George J. Kanazi, "Studies in the Kitab as-Sina‘atayn of Abu Hilal al-Askari", Brill Academic Publishers, New York, 1989, s.5-7.

³²⁷ Câbir Usfûr, "es-Sûretü'l-Fenniyye fi't-Turâsi'n-Nakdî ve'l-Belâgî inde'l-Arab", Darü's-Sekâfe lin-Neşr, Kahire, 1974, s.489-491.

lisans eğitimini iyi bir dereceyle tamamlamıştır. 1969'da aynı bölümde yüksek lisansını, 1973 yılında ise birincilikle doktorasını tamamlamıştır. 1966 yılında Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin akademik kadrosuna katılmış, daha sonra asistan olarak atanmıştır. 1973'te öğretim görevlisi olmuştur. 1977, 1978 yıllarında Wisconsin-Madison Üniversitesinde Arap edebiyatı alanında misafir yardımcı doçent olarak görev yapmıştır. 1978'de Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili Bölümünde yardımcı doçent olmuştur. 1981, 1982 yıllarında İsveç'teki Stockholm Üniversitesinde Arap eleştirisi alanında misafir profesör olarak çalışmıştır. 1983 yılında Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili Bölümüne edebiyat eleştirisi profesörü olarak atanmıştır. 1983-1998 yıllarında Kuveyt Üniversitesi Sanat Bölümünde önce geçici profesör, ardından dekan yardımcısı olarak 1990-1993 yıllarında Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili Bölümü Başkanı olarak çalışmıştır. 1993-2007 yıllarında Kültür Yüksek Kurulu Genel Sekreteri, 31 Ocak 2011'de ise Kültür Bakanı olmuştur. 9 Şubat 2011 tarihinde sağlık nedenleriyle Kültür Bakanlığı'ndan istifa etmiştir. 2014, 2015 yıllarında tekrar Kültür Bakanı olmuştur. Uşûr, 2021 yılında Kahire'de vefat etmiştir.³²⁸

3.79. Şerhü'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye fî Ulûmi'l-Belâga ve Mehâsini'l-Bedî', Safiyyüddîn Abdülaziz b. Serâyâ b. Alî el-Hillî et-Tâî, nşr. Nesîb Neşşâvî, Reşîd Abdurrahman el-Ubeydî, 1982, 2004, Dımaşk, Bağdat, 479s., 236s., 892.7 HİL/892.7 HİL (7472).

Müellif, eserini Bûsîrî'ye karşılık olarak Hz. Peygamber'i çeşitli bedî' sanatları ile methetmek amacıyla kaleme almıştır. 145 beyitten oluşan bu kasideyi bizzat kendisinin yazdığını şerh olarak bildirir.³²⁹ Eser, bedîiyye türünün ilk örneği addedilir.³³⁰

³²⁸ https://ar.wikipedia.org/wiki/جابر_عصفور (Erişim Tarihi:18.04.2024).

³²⁹ Mustafa Kılıçlı, "Hillî, Safiyyüddin", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1998, c.18, s.43.

³³⁰ Zehra Oran, "Safiyyüddîn el-Hillî'nin Şerhü'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye'si ve Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürdesi ile Karşılaştırılması", Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, 2021, s.24.

Müellif, mukaddimesinde Kur'an'ın i'câzı ve peygamberliğin daha iyi anlaşılması için eseri kaleme aldığını dile getirir. Bununla birlikte amacının Hz. Peygamber'i methetmek ve bedî' ilmiyle ilgili daha önce yapılan çalışmaları tamamlamak olduğunu ifade eder. Müellif, kasidesini şerh ederken beyitlerde kullandığı 140 edebî sanatı tek tek ele almış; ayetlerden ve eski şiirlerden verdiği örneklerle eserini izah ederek ona ayrı bir muhteva zenginliği kazandırmıştır. Bununla birlikte eserin sonunda kendisinden önce belâgat ve bedî' ilimlerine dair kaleme alınan yetmiş eseri, müellif adlarıyla birlikte zikretmiştir. Bu kaynaklardan kırkı İbn Ebu'l-İsba'nın *Tahrîrû't-Tahbîr*'inin mukaddimesinden alınmış, otuzu ise bizzat müellif tarafından tespit edilmiştir.³³¹

Kaside türü bir şiir olan eserin bölümleri; giriş, medih ve sonuç olarak ayrılır. Bölümler arasındaki bazı beyitlerde konuların iç içe geçtiği de görülür. Bu kasidede sevgi, sevgiliye duyulan özlem ve üzüntü, pişmanlık, kınamalara cevaplar, Hz. Peygamber'e övgü, Hz. Peygamber'in mucizeleri, gazveleri, ordusu, ailesinin övülmesi, ashabının övülmesi, ashabın kılıçları ve atlarının övülmesi, diğer Peygamberlerin kıssaları, şairin etrafındakiler tarafından kınanması ve kendisini kınayanlara cevap vermesi, Hz. Peygamber'e, ailesine ve ashabına dua konuları mevcuttur.³³²

Eserin, en eski el yazması nüshasının Londra'daki Britanya Kütüphanesinde olduğu söylenir. 1898'de Kahire'de basılan eser, Nesîb Neşâvî'nin tahkikiyle 1982, 1992 yıllarında *Şerhü'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye fî Ulûmu'l-Belâga ve Mehâsinü'l-Bedî'* adıyla iki kez basılmıştır. 2000 yılında *Netâicü'l-Elma'iyye fî Şerhi'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye* adıyla Reşîd Abdurrahman el-Ubeydî tarafından Beyrut'ta basılmıştır. 2007 yılında *en-Netâicü'l-Îlâhiyye fî Şerhi'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye* adıyla İmâd Hasan Merzûk tarafından basılmıştır.³³³

Ebu'l-Mehâsin Safiyyüddîn Abdülaziz b. Serâyâ b. Alî el-Hillî et-Tâî, 1278 yılında Hille şehrinde doğmuştur. Tay kabilesinin Sinbis koluna mensup zengin ve asil

³³¹ Mustafa Kılıçlı, **a.g.m.**, s.43.

³³² Zehra Oran, **a.g.t.**, s.40.

³³³ **A.g.t.**, s.24-25.

bir aileden gelen müellif, “İbn Serâyâ” lakabıyla anılmıştır.³³⁴ Varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldiğinden ata binme, okçuluk ve avcılık gibi alanlarda iyi bir eğitim alabilme imkânı olmuştur. Okuma yazmayı ehil hocalardan öğrenmiş, Kur’an’ı ezberlemiştir. Genç yaşta şiire meraklı olduğundan usta şairlerin şiirlerinden pek çoğunu ezberlemiştir. Yaşadığı sıkıntılardan dolayı yirmi yaşına gelmeden doğduğu yeri bırakmak zorunda kalmış; önce Bağdat’a, daha sonra da Mardin’e geçmiştir. Mardin’de gördüğü iyiliklere karşılık Artukiyyât olarak bilinen meşhur şiirini kaleme almıştır. Mardin’de yirmi yılını geçiren müellif, hac vazifesini ifa etmek için Mekke ve Medine’ye gitmiş; oradan da Kahire’ye gitmiştir. Mısır’da güzel karşılanmış, orada sultanı metheden iki kaside yazmıştır. Daha sonra Mardin’e dönmüş, orada uzun süre kalamayıp Irak’a gitmiştir.³³⁵ Hillî, 1348 yılında Bağdat’ta vefat etmiştir. Bazı kaynaklarda 1349 (?), 1351 (?) yılında vefat ettiği, vefat yerinin Mardin olduğu zikredilmiştir.³³⁶

3.80. Tarîhu Ulûmi’l-Belâga ve’t-Ta’rif bi-Ricâlihâ, Ahmed Mustafa el-Merâgi, 2009, Kahire, Darü’l-Besâ’ir, 232s., 492.7 MER 2009.

Müellif, eserinde Arap belâgatının başlangıç tarihinden modern döneme kadar olan yolculuğundan söz eder. Özellikle belâgat ilmine dair unutulmuş eserleri gün yüzüne çıkardığından değerli bir eser olarak nitelendirilebilir.³³⁷

Müellif, eserine belâgat ilimlerinin doğuşuyla başlar. Daha sonra bu ilimlerle ilgili teliflerin tarihsel sürecini beş aşamada anlatır. Bu tarihsel süreç, Sîbeveyhi’nin (ö. 796) bulunduğu asırdan başlayarak günümüze kadar devam eder. Tarihsel süreçten sonra sırasıyla belâgat alanında eserler vermiş müellifleri tanıtır. Bunu yaparken müellifin adı, soyu, doğumu, yetişmesi, eserleri ve vefatı şeklinde bir metot izler. Eser, müellifi olan Ahmed Mustafa el-Merâgi’nin otobiyografisiyle sona erer.³³⁸

³³⁴ Mustafa Kılıçlı, **a.g.m.**, s.41.

³³⁵ **A.g.t.**, s.18-21.

³³⁶ **A.g.m.**, s.42.

³³⁷ Ahmed Mustafa el-Merâgi, “**Tarîhu Ulûmi’l-Belâga ve’t-Ta’rif bi-Ricâlihâ**”, Darü’l-Besâir, Kahire, 2009, s.5.

³³⁸ **A.e.**, s.227-232.

Ahmed Mustafa el-Merâgi, 1883 yılında Mısır'ın Merâga köyünde doğmuştur. “Kadı Ailesi” olarak anılan bir aileden gelen Merâgi, ilköğrenimini Merâga'da tamamlarken Kur'an-ı Kerim ezberini de yapmıştır. 1897 yılında girdiği el-Ezher Üniversitesinde önemli alimlerden dersler alan müellif, daha sonra Kahire Dârü'l-Ulûmuna geçerek 1909 yılında buradan mezun olmuştur. Bir süre Feyyûm'daki Öğretmen Okulunda idarecilik yapan müellif, daha sonra Gordon Memorial Collegeda İslam hukuku dersleri vermek için görevlendirilmiştir. Kahire Dârü'l-Ulûmunda Arap dili ve İslam hukuku alanında yine aynı dönemde Ezher Üniversitesi Arap Dili Fakültesinin belâgat ve edebiyat bölümünde belâgat ilimleri alanında öğreticilik yapan Merâgi, 1952 yılında vefat etmiştir.³³⁹

3.81. Tefkîrû'l-Belâgi inde'l-Arab Usûsuh ve Tetavvûruh ila Karni's-Sâdis, Hammâdi Sâmmûd, 1981, Tunus, Resmiyye li'l-Cumhûriyyeti't-Tûnusiyye, 669s., 892.7 SAM (7543).

Müellif, doktora tezi olan bu eserin mukaddimesinde belâgat ile ilgili eski eserleri incelediğini ifade eder. Bu eserleri tarih açısından incelemiş, ana hatlarıyla ortaya koymaya çalışmıştır. Müellif, belâgat ilminin tarihsel sürecine, konularına, eski yabancı eserlerle olan bağlantısına odaklandığını, aynı zamanda tefsir, nahiv, icaz, siyaset felsefesi gibi konuları da belâgat çerçevesinde ele aldığını ifade etmiştir. Bununla birlikte eski eserlerin çeşitliliği ve sayısının oldukça fazla olması sebebiyle bu eserlere ulaşp incelemenin büyük gayret ve fazlasıyla vakit gerektirdiğinden bahsetmiştir. Bu alanda telif edilen eski ve modern eserleri birlikte inceleme arzusunu dile getiren müellif, bunun zor olduğunu fakat elinden gelen çabayı sarf ettiğini ifade etmiştir. Bu arzusunu gerçekleştirdiğinde eski ve modern eserler arasında bulunan belâgate dair ihtilaflara vâkıf olabileceğini vurgulamıştır.

Belâgat ilminin temelleri ve gelişim sürecini birlikte ele alabilmek için araştırma ufkunu genişletmek zorunda kalan müellif, çalışmasını altı asra yayma mecburiyeti duyduğunu dile getirmiştir. Geniş tuttuğu bu çerçeve, belâgat fikrinin başlangıcından ulaştığı diğer asırları, gelişimini ve tamamlanmasını kapsar

³³⁹ Kâmil Yaşaroğlu, “Merâgi, Ahmed Mustafa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2004, c.29, s.163-164.

niteliktedir. Fakat daha sonra bu tarihsel sürecin çerçevesinin geniş olması birçok zorluk ortaya çıkardığından metodunu değiştirmek zorunda kalan müellif, önemli konuları ele alarak belâgat düşüncesini aktarmaya karar vermiştir.³⁴⁰

Eser, bir mukaddime üç bölüm ve dört hatimeden oluşur. İki kısımdan oluşan birinci bölümde, Câhiz'den (ö. 869) önce belâgat dönemi işlenir. Şiir, Kur'an-ı Kerim gibi belâgat ilminin doğuşuna etki eden etmenler, belâgatle ilgili genel kurallar, prensipler, terkip ve mana itibariyle belâgat gibi başlıklar altında birinci bölüm işlenerek bir hatime ile sona erer. İkinci bölüm beş kısımdan meydana gelir. Câhiz'i konu alan bu bölümün kısımları sırasıyla eserlerde belâgatın özellikleri, Câhiz'e göre beyân kavramı, lügatte beyân, mütekellim ve kelam başlıkları altındadır. Bu bölüm de kendine has bir hatime ile sona erer. Son bölüm olan üçüncü bölüm ise iki kısımdan oluşur. Bu kısımlarda, Câhiz'den altıncı asra kadar olan İbn Kuteybe, Müberred ve İbnü'l-Mu'tezz gibi alimler nezdinde belâgat süreci ile kavram, metot gibi konular işlenir. Bu bölüm de diğer bölümler gibi kendine has bir hatime ile sona erer.³⁴¹

Hammâdi Sammûd, 1946'da Tunus'un Kelibia şehrinde doğmuştur. 1972 yılında Arap Edebiyatı Fakültesinden mezun olmuştur.³⁴² 1980 yılında aynı ana dalda araştırma konumuz olan *Tefkirü'l-Belâgi inde'l-Arab Usûsuh ve Tetavvuruh ila Karni's-Sâdis* adlı doktora tezini tamamlamıştır.³⁴³ 1984'ten 2008'e kadar çeşitli üniversitelerde profesörlük yapan müellif, üniversite profesörlerine dil bilimleri ve belâgat dersleri veren Yüksek Dil bilim Enstitüsünde öğreticilik yapmıştır. Ayrıca belâgat, eleştiri ve edebiyat teorileri konularında çeşitli bilimsel seminerlere katılmış; mesleki kariyeri boyunca 24'ü doktora tezi olmak üzere 70'e yakın bilimsel araştırmanın danışmanlığını yapmıştır. Felsefe ve klasik edebiyat alanlarında araştırmalar yapan akademisyen, yazar, tarihçi ve dil bilimci olan Hammadi Samud, aynı zamanda 2012'de atandığı Bilgelik Evi Vakfının da üyesidir. Çağdaş Arap

³⁴⁰ Hammâdi Sammûd, “*Tefkirü'l-Belâgi inde'l-Arab Usûsuh ve Tetavvuruh ila Karni's-Sâdis*”, Resmîyye li'l-Cumhûriyyeti't-Tûnusiyye, Tunus, 1981, s. 9-14.

³⁴¹ A.e., s. 667-669.

³⁴² https://en.wikipedia.org/wiki/Hammadi_Sammoud (Erişim Tarihi: 28.01.2024).

³⁴³ <https://www.beitalhikma.tn/wp-content/uploads/2014/11/سيرة-ذاتية-حمادي-صمود.pdf> (Erişim Tarihi: 28.01.2024).

eleştirisi alanına yaptığı katkılardan dolayı Sultan Bin Ali Al Owais Kültür Vakfı tarafından Edebiyat Araştırmaları ve Eleştiri Ödülü'ne layık görülmüştür.³⁴⁴

3.82. Terâkîbü'n-Nahviyye mine'l-Vicheti'l-Belâgiyye inde Abdülkâhir, Abdulfettâh Lâşin, 1980, Mısır, Darü'l-Ceyl, 264s., 892.7 LAŞ (7240).

Müellif, eserin mukaddimesinde Kur'an-ı Kerim'in korunması gerektiğinden ve bunun Müslümanların üzerine bir vazife olduğundan bahseder. Kur'an dilinin korunma yolunun nahiv ilminden geçtiğini ifade eden müellif, bu ilmin önce h. birinci asrın yarısında Ebu'l-Esved ed-Düeli tarafından kelime sonlarını tahlil etmekle başladığını, Halîl b. Ahmed (ö. 791) ve Sîbeveyhi'nin (ö. 796) asrında bu ilmin zirveyi gördüğünü dile getirir. Daha sonraki asırlarda nahiv ilminin yolundan saptığını ve ikinci plana atıldığını üzümlere söyler.³⁴⁵ Abdülkâhir el-Cürcânî'nin geldiği dönemde nahiv ve mantığın karıştığını ve bundan dolayı alimlerin nahivden uzaklaştığını söyleyen müellif, Kur'an'ın gerçek anlamda i'câzı'nın içinde bulundurduğu fesâhat ve belâgatten kaynaklandığını ve bu fesâhat ile belâgatin nazil olduğu gibi aynen muhafaza edilen nazmın içinde bulunduğunu, nazmın ise lafızlar arasındaki üslup ilişkisinden ibaret olduğunu belirtir.

Müellif, nahiv ve belâgati bir araya getiren bu görüşü benimsemiş; nahiv ilminin yapısının oluşması için iki durumun hasıl olması gerektiğini dile getirmiştir. Bu iki gereğin birincisi dil ikincisi ise manadır. Mana ise belâgate tabidir. Bu sebeple eserde nahiv ilmi ve belâgat ilmi birlikte verilmiştir. Müellife göre eserde bu iki ilim birleştiğinden Kur'an-ı Kerim'in i'câzına vâkıf olmak daha kolay olacaktır.³⁴⁶

Eserin müellifi Abdulfettâh Lâşin hakkında bilgi verilmiştir.³⁴⁷

3.83. et-Tevcîhü'l-Belâgi li-Ayati'l-Akîde fi'l-Müellefâti'l-Belâgiyye fi'l-Karneyni's-Sâbi' ve's-Sâmin el-Hicriyeyn, Yusuf b. Abdullah b. Muhammed el-

³⁴⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Hammadi_Sammoud (Erişim Tarihi: 28.01.2024).

³⁴⁵ Abdulfettâh Lâşin, "Terâkîb en-Nahviyye mine'l-Vecheti'l-Belâgiyye inde Abdülkâhir", Darü'l-Ceyl, Mısır, 1980, s.3-4.

³⁴⁶ A.e., s.4-5.

³⁴⁷ Bkz., s.43.

Uleyvî, 2008, Riyad, Camiatü'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 721s., Dem No:11240 (tasnif edilmemiştir).

Müellif, mukaddimesinde eserini İslam akidesinin öğrenilebileceği ilk master olan Kur'an-ı Kerim'e hizmet etme ve akide konusunda ehl-i sünnetin belâgatini öne çıkarma arzusuyla yüksek lisans tezi olarak kaleme aldığını ifade eder. Müellifin h. yedinci ve sekizinci asırda telif edilen eserleri seçme nedeni ise bu asırlarda belâgat ilminin müstakil bir ilim haline gelmesi ve değerli eserlerin bu asırlarda telif edilmiş olmasıdır.

Eser, bir mukaddime, bir giriş, beş fasıl ve bir hatimeden meydana gelir. Müellif, giriş kısmında belâgat ilminin akide ile ilişkisine, ehli-sünnete göre akidenin usulüne ve h. yedinci ve sekizinci asırda belâgatle ilgili telif edilen eserlere kısa bir şekilde değinir. Birinci fasılda akideyle ilgili ayetleri madde, siga, delalet gibi konu başlıklarıyla müfret olarak ele alır. İkinci fasılda haber ve inşâ cümleleri, isnadın halleri, haberin muktezâ-yı zahire uygun gelmemesi durumu, kasr, icaz-ıtnâb gibi konuları işler. Üçüncü fasılda beyân, dördüncü fasılda bedî' ilmini işler. Son fasıl olan beşinci fasılda ise akide ayetlerinin belâgatle ilgili yönlerini ele alırken kullandığı kaynaklara yer verir.³⁴⁸

Yusuf b. Abdullah b. Muhammed el-Uleyvî, Riyad'da İmam Muhammed b. Suud İslam Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır.³⁴⁹ Müellif hakkında başka bir bilgi mevcut değildir.

3.84. The Kâmil of el-Mubarrad, William Wright, 1892, Leipzig, G. Kreysing, 2.cilt, 797-998s., 892.7 WRİ 1892.

The Kâmil of el-Mubarrad adlı eser Müberred'in *el-Kâmil fi'l-Luga ve'l-Edeb* adlı eserinin İngilizce tercümesidir. İki cilt olan eser hakkında bilgi verilmiştir.³⁵⁰

³⁴⁸ Yusuf b. Abdullah b. el-Uleyvî, “*et-Tevcîhü'l-Belâgî li-Âyâtî'l-Akîde fi'l-Müellefâtî'l-Belâgiyye fi'l-Karneyni's-Sâbi' ve's-Sâmin el-Hicriyeyn*”, Camiatü'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Riyad, 2008, s.7-9.

³⁴⁹ <https://scholar.google.fr/citations?user=LfkHrDgAAAAJ&hl=fr> (Erişim Tarihi:11.05.2024).

³⁵⁰ Bkz., s. 91.

İngiliz şarkiyatçısı olan William Wright, 1830 yılında Doğu Hindistan'da doğmuştur. Annesinin teşvikiyle Doğu dillerini öğrenmeye ilgi duymuştur. St. Andrews Üniversitesinden mezun olduktan sonra öğrenimini Almanya'daki Halle Üniversitesinde sürdürmüştür. Önce Süryanice, ardından Arapça öğrenen Wright, Türkçe, Farsça ve Sanskritçe dillerine de ilgi duymuştur. Londra'da University Collegeda Arapça kürsüsüne, ardından Dublin'de Trinity Collegeda emsal bir kürsüye atanmıştır. 1859-62 yıllarında Dublin'de *A Grammar of the Arabic Language* adlı iki ciltlik kitabını neşreden Wright, 1861'de British Museum'daki Süryanice yazmaların kataloğunu düzenleme talebiyle üniversiteden ayrılmıştır. 1870 yılında Cambridge Üniversitesinde Arapça kürsüsünün başına getirilmiş, aynı dönemde Müberred'in *el-Kâmil fi'l-Luga ve'l-Edeb* adlı eserini yayımlamıştır. Ayrıca hukuk ve felsefe alanında doktora yapmıştır. Cambridge Üniversitesinde Şarkiyat çalışmalarının gelişmesine önayak olmuştur. Wright, 1889 yılında vefat edinceye kadar bu üniversitedeki görevine devam etmiştir.³⁵¹

3.85. et-Tırâzü'l-Mütezzammîn li-Esrâri'l-Belâga, Yahyâ b. Hamza el-Alevî, nşr. eş-Şirbînî Şerîde, 1914, Kahire, Darü'l-Hadîs, 466s., 892.7 MÜE 1914 (6902).

Müellif, eserini onuncu yüzyıl sonlarından on dördüncü yüzyıl sonlarına kadar devam eden, belâgatın müstakil bir ilim halinde teşekkül etmeye ve terimlerinin belirmeye başladığı, aynı zamanda eserlerde belâgat konularının ön planda görüldüğü dönemde kaleme almıştır.³⁵²

Müellif, eserin mukaddimesinde kendisinden Zemahşerî'nin *Keşşâf* adlı eserini ders almak isteyen talebeler vesilesiyle bu eseri kaleme almaya karar verdiğini dile getirir. Zemahşerî'nin *Keşşâf*'ında belâgat kurallarını tesis ettiğini ve talebelerin istekleri üzerine bu eseri lafız ve mana itibarıyla şerh eden açıklayıcı bir belâgat kitabı yazmayı hedeflediğini söyler. Eserde birbirine zıt olan kelâm ve felsefe ekolü ile edebiyat ekolünü birleştirmeye çalışan bir yöntem izler ancak kendisinden sonra bu yöntemi takip eden olmadığı görülür. Müellif, bu eseri kaleme alırken Sekkâkî'nin (ö.

³⁵¹ Ömer İshakoğlu, "Wright, William", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2013, c.43, s.165.

³⁵² Hulusi Kılıç, "Belâgat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, c.5, s.382.

1229) *el-Miftâh*’ı, İbnü’l-Esîr’in (ö. 1239) *el-Meselü’s-Sâir*’i, İbnü’z-Zemlekânî’nin (ö. 1327) *Kitâbü’t-Tibyân fî İlmi’l-Beyân*’ı, Fahreddîn er-Râzî’nin (ö. 1210) *Nihâyetü’l-Îcâz*’ı ve İbn Mâlik’in (ö. 1274) *el-Misbâh*’ı olmak üzere beş eserden etkilendiğini söyler. Eserini düzen ve tertip içerisinde derlediğini, bu sayede okuyan kişinin bu ilmin sırları ve gayelerini kolay bir şekilde kavrayabileceğini dile getirir. Aynı zamanda eserinin kolay ve anlaşılır bir üsluba sahip olduğunu söyler. Kitabını bu özellikler üzerine kaleme aldığı için hoş biçim, lüks elbise, her şeyin en iyisi gibi anlamlara gelen “et-Tırâz”³⁵³ ismiyle adlandırdığını dile getirir. Eserin üçüncü bölümünün sonunda, eserin 1328 yılında tamamlandığını belirtir.

Muhteva bakımından incelenecek olursa üç cildin bir kitap halinde düzenlendiği bu eser, üç bölümden oluşur. Mukaddimelerden meydana gelen birinci bölümde beyân ilmi, mahiyeti ve diğer edebî ilimler arasındaki konumu açıklanır. Daha sonra bu ilmi elde etmenin yolu ve yararlarından bahsedilirken belâgat ve fesâhat kavramlarının tanımları ve farkları da belirtilir. Hakikat ve mecazın tanımları ve kısımlarına da yer verilen bu bölümde, bu eseri yazma amacının ön hazırlığı da yapılır. İkinci bölümde, me’ânî ilmiyle ilgili bahislere yer verilirken beyân ilmi ve kısımlarına da değinilir. Daha sonra bedî’ ilmi, özellikleri, kısımları ve hükümleri açıkça işlenir. Üçüncü bölüm ise, önceki iki bölümde ele alınan üç ilim için tamamlayıcı niteliği taşır. Burada Kur’an’ın fesahâti ve bu yüce kitabın fesahatine hiçbir sözün ulaşamayacağı hususu işlenir. Kur’an’ın îcâz yönleri açıklanırken alimlerin bu konudaki sözleri de ayrıca bu bölümde zikredilir.³⁵⁴ Eser, 1914 yılında Kahire’de 1982 yılında ise Beyrut’ta neşredilmiştir.³⁵⁵

el-İmam el-Müeyyed-Billâh Yahya b. Hamza b. Ali. b. İbrahim, 669 yılında San’a’da doğmuştur. Baba tarafından soyu Hz. Ali’ye dayanan müellifin künyesi, Müeyyed-Billâh’tır. Değerli alimlerden dinî ilimler tahsil etmiştir. 729 (?), 730 (?) yılında Sa’de’de imametini ilan etmiş, daha sonra San’a’ya ilerlemiştir. İsmailîler ile

³⁵³ Bkz., Lisânü’l-Arab

³⁵⁴ Mehmet Can Nişli, “et-Tırâz Adlı Eseri Işığında Yahyâ b. Hamza el-Alevî’de Beyân İlmi” Bursa, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019, s.21-25.

³⁵⁵ Mustafa Öz, “Müeyyed-Billâh, Yahyâ b. Hamza”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2020, c.31, s.482.

savaşan Yahyâ b. Hamza, uzun süren savaşlardan sonra barış imzalamıştır. Daha sonra Zemar yakınlarındaki Hisnühirran'a giderek burada ilim, irşat ve telif faaliyetleri ile meşgul olmuş ve pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Ehl-i beytin yıldızı olarak takdim edilen Müeyyed, 1348 yılında Hisnühirran'da vefat etmiştir.³⁵⁶

3.86. el-Umde fî Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih ve Nakdih, İbn Reşîk el-Kayrevânî, nşr. Muhammed Bedreddin en-Na'sânî, 1907, Kahire, 243s., 892.7 REŞ (8298).

Müellif, mukaddimesinde bu eseri kaleme alma sebebinin Arap şiiriyle ilgili eserlerde yer alan düzensiz bilgileri, karmaşık gruplandırmaları, müphem isim ve terimleri, mütenakız ve farklı görüşleri düzeltmek, kendi fikirlerini de ekleyerek daha sahih ve verimli bir eser ortaya koymak olduğunu belirtmiştir.³⁵⁷ Eser bilhassa Endülüs ve Kuzey Afrika belâgatçilerine yeni bir düzen getiren özelliğe sahiptir. Öne çıkan en önemli özelliği ise tarihi süreçte edebiyat tenkidine ve belâgat ilmine dair eserlerin muhtevasını ve özünü vermesidir. Aynı zamanda tarihsel gelişim sürecinde edebî kavramların uğradıkları değişiklikleri de aktardığı görülür.³⁵⁸

Eser, 107 baptan meydana gelir. İlk otuz bapta şiir kültürü ve teorisine dair bilgiler verilerek şiirin nesre üstünlüğü, şiiri hoş görmeyenlere karşı cevaplar, kadı, halife ve fakihlerin şiirleri, haklarında medih ve hiciv yazılan zatlar, kabilelerin şiir ve şairleri gözetmesi, şiirin fayda ve zararları, şairlere karşı yapılan taarruzlar, şiirle gelir sağlama, eski, yeni ve meşhur şairler gibi konular üzerinde durulur. Bu konular işlendikten sonra İslam'ın şiire bakışı incelenir. Kur'an'da şairleri tenkit eden ayetlerin³⁵⁹ o zamanda İslâm'ı şiirleriyle hicveden şairlerle ilgili olduğu, güzel şiir söyleyen şairlerin bunun dışında olduğu, bununla birlikte Hz. Peygamber'in şiire değer verdiği ve şairleri gözettiği dile getirilir.

³⁵⁶ <https://islamdusunceatlası.org/mueyyed-billah-yahya-b.-hamza/5934> (Erişim Tarihi: 05.03.2024).

³⁵⁷ M. Akif Özdoğan, "el-Umde", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2012, c.42, s.146.

³⁵⁸ Ali Sevdî, "Üsâme b. Münkız'ın el-Bed' fî Nakdi's-Şi'r Adlı Eserinin Edebî Tenkit Literatüründeki Yeri ve Önemi", Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2021, sayı:27, s.36.

³⁵⁹ eş-Şuarâ Suresi: 224.-227.

Müellif, eserin şiir teorileri bölümlerinde şiirde niyeti esas alarak böylece Kur'an ve hadislerdeki vezinli ve kafiyeli ifadelerin şiir sayılamayacağını ortaya koyar. Bununla birlikte şiirde lafız-mana ilişkisi, şairlerin özellikleri ve şiirde uyulması gereken yöntem, kaside ve özellikleri, uzun şiirler ve kıtalar gibi konuları ele alır. Müellif, eserini Câhiz'in *el-Beyân ve 't-Tebyîn*'i, İbnü'l-Mu'tezz'in *el-Bedî'si*, Müberred'in *el-Kâmil*'i gibi otuz beş kadar kaynaktan yararlanıp ortaya koyduğunu ifade eder.

Eserde belâgat ilmine otuz dokuz bölüm ayrılmış olup beyân ilmi konularından mecaz, istiare, temsil, mesel, teşbih ve işaret konuları işlenir. Me'ânî ilmi ile ilgili olarak ise îcâz-itnâb-müsâvât mevzularıyla sınırlı kalınır. Bedî' sanatlarına dair ise terdîd, tefrî', tekrar, istid'â, istitrat, iştirak, tegâyür ile tecnîs, tetbî', tasdîr, mutâbaka/tıbâk, mukâbele, taksîm, teshîm, tefsir, iltifât, istisnâ, tetmîm, mübalağa, îgâl, gulûv, teşekkük, ittîrâd, tazmîn, icâze, ittisâ', nefyü's-şey bi-îcâbih sanatları incelenirken müellifin bu konudaki görüşleri değerlendirilir. Eserin sonunda bulunan yirmi dört bölüm ise Arap şiirini anlamaya yardımcı olacak konulara ayrılır.

İki ciltten meydana gelen eserin birinci cildi ilk kez 1865 yılında Tunus'ta basılmış, tamamı ise 1907'de Muhammed Bedreddin en-Na'sânî tarafından *el-Umde fî Sînâ'ati's-Şi'r ve Nakdih* adıyla Kahire'de yayımlanmıştır. Yine aynı yerde bu neşirden yararlanılarak 1925'te üçüncü baskısı yapılmıştır. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid'in *el-Umde fî Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih ve Nakdih* adıyla hazırladığı neşir ise 1934,1955,1963 yıllarında Kahire'de 1974,1981 yıllarında da Beyrut'ta iki cilt halinde basılmıştır. Muhammed Karkazân da eseri 1988'de Beyrut'ta zengin indeksler ve inceleme kısmı ilâvesiyle iki cilt halinde yayımlamıştır. 2009 yılında Tunus'ta da Tevfik en-Neyfer, Muhtâr el-Ubeydî ve Cemâl Hamâde tarafından yeni neşirler yapılmıştır.³⁶⁰

Eserin müellifi Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk el-Ezdî el-Mesîlî el-Kayrevânî hakkında bilgi verilmiştir.³⁶¹

³⁶⁰ M. Akif Özdoğan, *a.g.m.*, s.146-147.

³⁶¹ *Bkz.*, s. 100.

3.87. Üslûbü'l-İltifât fi'l-Belâgati'l-Kur'âniyye, Hasan Tabl, 2010, Kahire, Darü's-Selâm, 248s., 892.7 TAB 2010 (17072).

Müellif, eserin mukaddimesinde iltifât sanatının Kur'an-ı Kerim'de en sık karşılaşılan belâgat sanatlarından biri olduğunu söyleyerek Kur'an'ın sırlarını içinde saklayan bu sanatı konu alan müstakil bir eser olmadığına dikkat çeker. Tarihî süreci eskilere dayanan iltifât sanatının anlaşılması, işlevi, şartları ve belâgat alanında yeri olup olmadığı hakkında farklı görüşlerin ileri sürüldüğünü dile getirir. Bu sebeple bu sanatın daha iyi anlaşılması ve değerlendirilmesi için bu kapalılıkların giderilmesi gerektiğini ifade eder. Daha sonra belâgat alimlerinin Kur'an-ı Kerim'de geçen iltifât sanatlarından bahsettiklerini ancak bu bahislerin genellikle bu sanatı tahlil etmek veya Kur'an'ın siyâkındaki etkisini anlatmak için değil de bir nevi örnekleme ve müşkilü'l-Kur'an, müteşâbihü'l-Kur'an gibi konularda bu sanatla bir savunma hazırlığı içinde olmak olduğunu dile getirerek incelemiş olduğumuz bu eserin gerekliliğini vurgular.³⁶²

Eser, bir mukaddime ve üç fasıldan meydana gelir. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'de iltifât sanatını ayrıntılı bir açıklama vererek ele alan ek bir bölümle sona erer. Birinci fasılda iltifât sanatını derinlemesine anlayabilmek adına tarihî süreç üç yönüyle incelenmiş olup daha sonra iltifât sanatının alanı, vazifesi, belâgat araştırmalarındaki yeri gibi başlıklara yer verilir. İkinci fasıl üslup ilmi ışığında iltifât sanatını ele alır. Bu fasıl ihtiyâr, inhirâf ve siyâk başlıkları altında üç kısımdır. Üçüncü fasıl ise altı başlık altında Kur'an-ı Kerim'de iltifât sanatını işler. Son olarak eser, üçüncü fasılda ele alınan bu konunun derinlemesine işlendiği bir ek ve müellifin otobiyografisini içeren bir bölümle sona erer.³⁶³

Hasan Cad Tabl, lisans eğitimini 1965 yılında Kahire Üniversitesi Darü'l-Ulûm Fakültesinde yüksek dereceyle tamamlamıştır. 1979'da aynı fakültenin Arap Dili ve Belâgati Bölümünde yüksek lisansını şeref ünvanıyla tamamlamıştır. 1965-1975 yıllarında Talim ve Terbiye Bakanlığı'na bağlı olarak Arapça öğretmenliği yapmıştır. 1975'te Belâgat Bölümüne araştırma görevlisi olarak atanmış, 1979'da

³⁶² Hasan Tabl, "Üslûbü'l-İltifât fi'l-Belâgati'l-Kur'âniyye", Darü's-Selâm, Kahire, 2010, s.7-9.

³⁶³ A.e., s.3-9.

öğretim görevlisi yardımcısı, 1983’de ise öğretim görevlisi olmuştur. 1992 yılında doçentliğini alan Tabl, 2004’te aynı bölümde profesörlük vazifesine yükselmiştir. Daha sonra görev yapmak üzere iki dönem Suudi Arabistan’a gönderilmiştir. İlk dönem 1986-1992 yıllarıdır. Bu dönemde Medine’de Eğitim Fakültesi Arap dili Bölümü Başkanlığı yapmıştır. İkinci dönem 1998-2004 yıllarıdır. Bu dönemde Riyad’da Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümünde profesörlük yapmıştır.³⁶⁴

3.88. el-Vesîletü’l-Edebîyye ile’l-Ulûmi’l-Arabiyye, Hüseyin b. Ahmed b. Hüseyin el-Mersafî, t.y., 1296- Matbaa Medârisü’l- Mülkiyye, 703s., 492.7 MER.

Müellif, eserini Kahire Üniversitesi Dârü’l-Ulûm Fakültesinde verdiği ders notlarından meydana getirmiştir. İki ciltten oluşan eserin birinci cildi dil, edebiyat ve kapsamlarına giren ilimlerin tanımları, akıl-mâkul ilişkisi ve çeşitleriyle Arap ilimlerinin doğuşunu hazırlayan sebeplerin açıklandığı giriş kısmıyla başlar. Daha sonra fikhü’l-luga, nahiv ve sarf konuları işlenir. İkinci ciltte belâgat, aruz ve kafiye ilimleri ayrıntılı bir şekilde ele alınır. İşlenen konular, Hz. Peygamber Dönemi’nden başlayarak Emevîler ve Abbâsîler Dönemi’ni kapsar.

Eser, önce Ravzatü’l-Medârisi’l-Mısriyye dergisinde yayımlanmıştır. Eserin tahkikli neşri 1982, 1991 yıllarında Abdülaziz ed-Desûkî tarafından Kahire’de basılmıştır.

Hüseyin b. Ahmed b. Hüseyin el-Mersafî, 1815 yılında Mısır’ın Kalyûbiye muhafazasına bağlı Mersafâ’da doğmuştur. Üç yaşında görme duyusunu kaybeden müellif, Kur’an’ı ezberledikten sonra Ezher’e gitmiştir. 1840-1845 yıllarında öğrenimini tamamlayarak Ezher’de ders vermiş, burada Arap dili ve edebiyatı konusunda uzmanlaşmıştır. Görme Engelliler Okuluna gidip kabartma yazı tekniğini öğrendikten sonra Fransızca öğrenen müellif, 1871 yılında Maarif Vekili Ali Paşa Mübârek tarafından öğretmen yetiştirmek üzere açılan Kahire Dârü’l-Ulûmuna Arap edebiyatı öğretmeni olarak tayin edilmiştir. Müellif, edebiyatı hayatının merkezine

³⁶⁴ A.e., s.245-246.

koymuş; edebiyatın sadece dille yapılan bir etkinlik olmadığı, güzel ahlâkı da beraberinde getirdiği, böylece çeşitli içtimai sorunlara çözüm bulma imkânı sağladığı görüşlerini savunmuştur. 1888’de Dârü’l-Ulûmdaki görevinden ayrılan Mersafi, 1890 yılında Kahire’de vefat etmiştir.³⁶⁵

³⁶⁵ Philip Charles Sadgrove, “Mersafi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2004, c.29, s.211.

SONUÇ

Çalışmamızda, 2019 yılının Haziran ayında kurulmuş olan Prof. Dr. Fuat Sezgin ve Dr. Ursula Sezgin Bilimler Tarihi Kütüphanesinde Arap dili ve edebiyatına dair yaklaşık 4000 eser bulunduğu tespit edilmiştir.

Bu eserler arasından belâgat ilmine dair eserlerin açıklamalı bibliyografyası yapılmıştır. Bu doğrultuda önce bibliyografya kavramı üzerinde durulmuş, ardından Sezgin'in hayatı ve kurduğu kuruluşlar ele alınmıştır. Daha sonra belâgat ilmi ve bu alanda yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Çalışmamızın aslını teşkil eden son bölüme geçildiğinde ise büyük bir özveriyle eserlerin tümü teker teker taranmış hatta kütüphanede tasnif edilmemiş bir bölüm, içeriğinde belâgate dair eserlerin bulunma ihtimali düşünülerek baştan sona incelenmiştir. Bunun sonucunda belâgate dair toplam 88 esere ulaşılmıştır. Bu eserlerin çoğunun dili Arapça olmakla birlikte aralarında İngilizce, Almanca, Fransızca ve Farsça eserler de bulunmaktadır.

Belâgate dair çeşitli dillerde kaleme alınmış bu 88 eser, bibliyografik künyeleriyle birlikte verilmiştir. Bu bibliyografik künyeler: -çalışmamız bir eser bibliyografyası olduğundan- alfabetik sıraya göre önce eser isimleri, ardından müellif adı, -varsa- hazırlayanın adı, eserin basıldığı tarih ve şehir, yayınevi, sayfa sayısı ve kütüphanedeki yer numarası şeklindedir.

Çalışmamızda, önce bibliyografik künyeleri verilen eserler, ardından müellifleri, daha sonra gerek duyulduğunda eseri tahkik eden kişi hakkında bilgi verilmiştir.

Açıklamalı bibliyografya özelliğine sahip olan bu çalışmamızın hem belagat ilmine dair eserlere ulaşımı kolaylaştırmasını hem de bibliyografya alanında örnek teşkil etmesini temenni ediyoruz. Bununla birlikte çalışmamızın bu değerli kütüphanenin tanınmasına katkı sağlamasını ve açıklamalı bibliyografyasını yaptığımız 88 eserin araştırma yapanlara yol göstermesini temenni ederek sözlerimizi burada sonlandırıyoruz.

KAYNAKÇA

- Âdil, Abdullatîf: **“Belâgatü’l-İkna‘ fi’l-Münâzara”**, Menşuratü’d-Difâf, Beyrut, 2013.
- Aksoy, Soner: **“el-Burhân fî Vucûhi’l-Beyân Eseri Bağlamında İbn Vehb el-Kâtib’in Beyân Yönteminin Varlık ve Yorum Açısından Kur’an Tasavvuruna Katkısı”**, İlahiyat Tetkikleri Dergisi, 2020, sayı:54.
- : **“İbn Kuteybe’nin Edebü’l-Kâtib Mukaddimesi’nde Döneminin İlmî Çevrelerine Dair Yaptığı Eleştirilerin Tahlili”**, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2021, sayı:1, c. 21, s.566-567.
- Akyüz, Zafer: **“Fadl Hasan Abbâs ve Belâgate Dair Eserleri”**, Araştırma makalesi, 2019, c. 4, sayı:1.
- : **“Fadl Hasan Abbâs ve Belâgat İlmindeki Yeri”**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019, s. 89-91.
- Ammârî, Muhammed Hasan: **“Kadiyyetü’l-lafz ve’l-ma’nâ ve eseruhâ fî tedvînîl-belâgati’l-Arabiyye”**, Mektebetu Vehbe, Kahire, 2016, s.2-4.
- Araz, İsmail: **“el-Vasîf Hilâl el-Vasîf İbrâhîm, min Kadâyâ en-Nakdi’l-Edebî ve’l-Belâga”**, Marmara Üniversitesi Dergisi, 2022, c. 5, sayı:2.

- Arslan, Adnan: **“Endülüs Şairlerinden Hazim el-Kartâcennî’nin Sübhâniye Kasidesinde Yapısal Bütünlük”**, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2018, sayı:13.
- Arslan, Ahmet Turan: **“Askerî, Ebû Hilâl”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1991, c.3.
- Arslan, Mustafa: **“Kudâme b. Ca’fer ve Nakdû’n-Nesr İsimli Eserinin İncelenmesi”** Adana, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010, s.60-63.
- Az, Mehmet Ata: **“Farâbî’nin Eserlerinin Latinceye Tercüme Süreci ve Latin Düşüncesine Etkisi”**, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2020, c. 19, sayı:2.
- Bağdâdî, Ebû’l-Ferec **“Nakdû’s-Şî’r”**, Mektebetü’l-Hancî, Kahire, 2015, s.10-12.
- Kudâme b. Ca’fer b. Kudâme b. Ziyâd el-Kâtib:
- Bangeeb, Abdullah **“Menâhicü’t-Tahlîlî’l-Belâgi inde Ulemâi’l-İ‘câz mine’r-Rummânî 386 h. İla’l-Abdülkâhir el-Cürcânî 471 h.”**, Daru Künûzi İşbilya, Riyad, 2009.
- Barca, İbrahim: **“Fuad Sezgin’in GAS Adlı Eseri”**, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2019, c. 8, sayı:1.
- Batalyevsî, Ebû **“el-İktidâb fî şerhi Edebi’l Küttâb”**, nşr. Abdullah el-Muhammed Abdullah **Bustânî**, Matbaatü’l Edebiyye, Beyrut, 1901.
- b. Muhammed b. Sîd:

- Bayırbaş, Süheyla Hale: **“Ebû Hilâl el-Askerî’nin Edebî Eleştiri Yöntemi ve Kaynakları”**, Necmettin Erbakan Üniversitesi Press Yayınları, Araştırma Makalesi, Kayseri, 2023, sayı:1, c. 53.
- Benli, Mehmet Sami: **“Miftâhu’l-Ulûm”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara, 2020, c.30.
- : **“İbn Tabâtabâ, Ebu’l-Hasan”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1999, c.20.
- Besyûnî, Abdulfettah Feyûd: **“Abdulfettâh Besyûnî, İlmü’l-Bedî‘: Dirâse Târîhiyye ve Fenniyye”**, Müessesetü’l-Muhtâr, Kahire, 2015, s.5-9.
- : **“İlmü’l-Me‘ânî Dirâse Belâgiyye ve Nakdiyye li-Mesaili’l-Me‘ânî”**, Müessesetü’l-Muhtâr, Kahire, 2015, s.437-443.
- Bırışık, Abdulhamit.: **“Mecâzü’l-Kur’ân”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara, 2003, c.28.
- Bolelli, Nusrettin: **“Belâgat; Beyân-Me‘ânî-Bedî‘ İlimleri Arap Edebiyatı”**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015, s.28-30.
- Bonebakker, Seeger Adrianus: **“Materials for the History of Arabic Rhetoric”**, Istituto Orientale di Napoli, Napoli, 1975.
- Bulut, Ali: **Belâgat-i Müyessera; Meâ’nî- Beyân- Bedî‘**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2022.
- Cadû, Tâhâ Muhammed Abdulfettâh.: **“el-Esrârü’l-Belâgiyye fî Âyât Ref’i’l-Harac”**, Mektebetü Vehbe, Kahire, 2015, s.3-7.

- Coşkun, Ahmet: “İbn Âşûr, Muhammed Tâhir”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1999, c.19.
- Cürcani, Ahmed b. Muhammed: **“el Müntehâb min Kinâyâtı’l Udebâ ve İşârâtı’l Bulegâ”**, Dâiretü’l-Me‘ârifî’l-Osmâniyye, Hindistan, 1983.
- Çelik, Yüksel: **“Seyyîd Şerîf Cürcânî’nin Dilciliği ve Dilciliğine Yöneltilen Tenkitler ve Tahlili”**, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2017, sayı:10.
- Dayf, Ahmed Şevkî Abdüsselâm: **“el-Belâga: Tetavvür ve Târîh”**, Dârü’l-Me‘ârif, Kahire, 1965, s.5-7.
- Demir, İsmail: **“Hafâcî, İbn Sinân”**, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1997, c.15.
- Demirbaş, Servet: **“Muhammed el-Emîn el-Hererî’nin Hayatı, Eserleri ve Hadâiku’r-Ravh ve’r-Rayhân’da Tefsir Yöntemi”**, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2021, sayı:14, s.112-114.
- Dere, Ali: **“Mehmet Fuat Sezgîn Hoca’nın Ankara İlahiyat Yılları”**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2018, c.59, sayı:2, s.221-228.
- Dikici, Recep: **“Farâbî’nin Eserlerinin Latinceye Tercüme Süreci ve Latin Düşüncesine Etkisi”**, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2020, c.19, sayı:2.
- Dirâz, Sabbâh Ubeyd: **“es-Simâtü’l Belâgiyye fî Beyâni’n-Nübüvve”**, Mektebetü Vehbe, Kahire, 2014.

- Durmuş, İsmail: “Kitâbiyat”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2002, c.26, s.83-85
- : “İbnü’l-Mu‘tez”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2000, c.21.
- : “Âsârî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2020, c.1(ek), s.122-123.
- : “Müberred”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2020, c.31.
- : “Ramazan Abdüttevâb”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2019, c.2 s.411-412.
- : “Safedî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2008, c.35.
- : “Kazvînî, Hatîb”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2022, c.25.
- : “Kartâcennî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2001, c.24.
- : “Nehcü’l-Belâga”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2006, c.32, s.538-539.
- Elmalî, Hüseyin: “Kitâbü’s-Sînâ‘ateyn”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2002, c.26.
- Erverdi, Ezel: “Kitâbiyat”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c. 5, s.361.
- Eyüpoğlu, Figen: “İbn Sinân el-Hafâcî ve “Sırrü’l-Fesâha” Adlı Eseri Işığında Belâgatteki Yeri”, Bursa, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

- Fazlıoğlu, İhsan: **“Fuat Sezgin ile Bilim Tarihi Üzerine”**, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2004, c. 2, sayı: 4.
- Gavl, Atiyye Nâyif **“en-Nazariyyetü’l-Belâgiyye inde’l-İmami’z- Abdullah: Zemahşerî”**, Darü’l-Cinân li’n-Neşri vet-Tevzi‘, Amman, 2015.
- Gölcük, Şerafettin: **“İ‘câzü’l-Kur’ân”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2000, c.21.
- Gümüş, Sadreddin: **“Cürcânî, Seyyid Şerîf”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1993, c.8, s.134-135.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah: **“Abdülkâhir el-Cürcânî”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1988, c.1.
- Hansu, Hüseyin: **“Mehmet Fuat Sezgin’in Aile Çevresi ve Türkiye’deki Akademik Serüveni”** Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2019, c. 60, sayı: 1, s.187-194.
- Hererî, Muhammed el-Emîn b. Abdullah b. Yusuf b. Hasan: **“el-Felekü’l-Meşhûn min Nefâisi’l-Cevheri’l-Meknûn fî’s-Selâseti’l-Fünûni’l-Me‘ânî- el-Beyân- el-Bedî’l-Mulagga bi-Buhayreti’s-Seyhûn li-Ferâidi’l-Cevheri’l-Meknûn”**, Darü’l-Minhâc, Darü Tavki’n-Necât, Beyrut, 2016, s.635-637.407-408.
- Hizmetli, Sabri: **“İbn Ebû Tâhir”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1999, c.19.
- Hümeydî, Hâlid Kâzım: **“İlmü’l-Bedî’ Rü’ye Muâsıra ve Taksîm Mukterîh Dirâse fî Dav’i’l-Mukârebâti’s-Sîmiyyâiyye ve’l-Uslûbiyye ve’t-Tedâvüliyye”**, Müessesetü’l-Varrâk, Umman, 2015.

Hüseyin, Hamîd **“el-Belâga ve'l-Ma'nâ fi'n-Nassi'l-Kur'anî “Tefsîrû Abdülhâdî: Ebi's-Suûd Enmûzecen”,** Divanü'l-Vakfî's-Sünnî, Bağdat, 2007, s.5-8.

İbn Manzûr, el-Vasîf : **Lisânü'l-Arab**, Beyrut, Dâru Sâdır, c.1, t.y.
Hilâl el-Vasîf:

İbn Tayfûr, Ebu'l-Fazl **“Belâgatü'n-Nisa”,** Matbaatü Medreseti Vâlideti Ahmed b. Ebî Tâhir el- Abbâsî'l-Evvel, Kahire, 1908.
Kâtib:

İbnü'l-Esîr, **“Cevherü'l Kenz”,** Darü'l-Me'ârif, İskenderiye, t.y.
Necmeddîn Ahmed b. İsmâîl el-Halebî:

İbn Zâfer, Ebu'l-Hasan **“Garâ'ibü't-tenbîhât 'alâ 'acâ'ibi't-teşbîhât”,** Daru'l-Cemâleddin Ali b. El- Me'ârif, Kahire, 1971, s.217-218.
Hüseyin:

İbrâhîm, el-Vasîf Hilâl **“Elvân min Târîhi'l- Belâga ve Fenni'l-Me'ânî”,** el-Vasîf: Mektebetü Vehbe, Kahire, 2015, s.3-4.

İsfehânî, Ebü'l-Ferec **“el-Egânî”,** Darü's-Sekâfe, Beyrut, 1955, s. 1-25.
Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed:

İshakoğlu, Ömer: **“Wright, William”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** İstanbul, 2013, c.43.

Kâhyaoğlu, Yasin: **“Ebu'l-Abbâs el-Muberrid'in Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve “el-Kâmil” Adlı Eseri”,** Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, 2003, c. 3, sayı:10.

Kallek, Cengiz: **“Kudâme b. Ca'fer”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** Ankara, 2002, c.26.

- Kanazi, George J.: **“Studies in the Kitab As-Sina‘atayn of Abu Hilal Al-Askari”**, Brill Academic Publishers, New York, 1989, s.5-7.
- Karakoç, Engin: **“Yunus Emre Hakkında Yazılmış Kitaplarla İlgili Açıklamalı Bibliyografya Denemesi”**, İstanbul, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017, s. 1-2.
- Karuko, Semira: **“Bir Belağat Şaheseri Olarak Cahız’ın el-Beyân ve’t-Tebyîn Adlı Eseri”**, Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi, 2016, c. 2, sayı:2, s.179-192.
- : **“Geçmişten Bugüne Nahiv İlminde Kadın Alimlerin İzleri”**, Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2023, c. 9, sayı:2, s.318-319.
- Kaya, Mahmut: **“Ebû Hayyân et-Tevhîdî”**, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1994, c.10.
- : **“Fârâbî”**, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1995, c.12.
- : **“Hitâbet”**, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1998, c.18.
- Kazvînî, Ebü’l-Me‘âlî **“el-Îzâh”**, Darü’l-Gaddî’l-Cedîd, Kahire, 2014, s.517-519.
- Celâlüddîn el-Hatîb b. Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed:

- Kılıç, Hulusi: “Belâgat”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1992, c.5.
- : “Bedîyyât”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1992, c.5.
- : el-Besâ’ir ve’z-Zehâ’ir ", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1992, c.5.
- : “Delâ’ilü’l-İ’câz”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1994, c.9, s.114-115.
- : “Esâsü’l-Belâga”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1995, c.11.
- : “Esrârü’l-Belâga”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1995, c.11.
- : “Hûlî, Emîn”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1998, c.18.
- : “es-Sâhibî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2008, c.35.
- Kılıçlı, Mustafa: “İbn Ebû Avn”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1999, c.19, s.424-425.
- : “Hillî, Safiyyüddîn”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1998, c.18.
- Kızıklı, Zafer: “Arap Dilinde Retoriğin Bir Bilim Dalı Olarak Doğuşu, Gelişimi ve Öncüleri”, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara, 2007, c. 2.
- Kızılcık, Abdullah: “Ebû Bekir er-Râzî Hayatı, Eserleri ve Ravzatü’l-Fesaha’sı”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.

- : “Sellûm, Dâvûd”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2019, c.2 (ek), s.492-493.
- Köktaş, Yavuz.: **“Hadislerin Anlaşılmasında Mecaz Bilgisi: eş-Şerîf er-Râdî ve el-Mecâzâtü’n-Nebeviyye”**, Ekev Akademi Dergisi, 2001, c. 3, sayı:2.
- Kurtuluş, Rıza: **“Kračkovskij, Ignatij Julianovič”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2002, c.26, s.286.
- Kutlu, Ayşe: **“İbn Tabâtabâ ve İyârü’s-Şi‘r Adlı Eseri”**, Konya, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019, s.43-44.
- Lâşîn, Abdulfettâh: **“el-Beyân fî Dav’u Esâlibü’l-Kur’ân”**, Darü’l Me‘ârif, Kahire, 1977, s.3-4.
- : **“el-Me‘ânî fî Dav’u Esâlibü’l-Kur’ân”**, Darü’l Me‘ârif, Kahire, 1978, s.7-8.
- : **“Me‘âni’t-Terâkîb Dirâse Tahlîliyye fî Mebâhis İlmi’l-Me‘ânî”**, Darü’l-Fikri’l-Arabî, Kahire, 2014.
- : **“Terâkîb en-Nahviyye mine’l-Vecheti’l-Belâgiyye inde Abdülkâhir”**, Darü’l-Ceyl, Mısır, 1980, s.3-4.
- Mahlûf, Abdurraûf: **“el-Bakıllânî ve Kitâbuhu İ‘cazi’l-Kur’ân: Dirâse Tahlîliyye Nakdiyye”**, Daru Mektebeti’l-Hayat, Beyrut, 1978, s.551-557.
- Matlûb, Ahmed: **“Abdülkâhir el-Cürcânî Belâgatuhu ve Nakduhu”**, Vekâletü’l Matbuât, Kuveyt, 1972, s.5-8.

- Mâzenderânî, Muhammed **“Envarü’l-Belâga der Funûn Me‘ânî, Beyân, Bedî”**,
Hâdî b. Muhammed Yazılı Miras Araştırma Merkezi, Tahran, 1997, s.19-20.
Sâlih:
- Medeni, Ali Sadreddin b. **“Envârü’r-Rebî‘ fî Envâ‘i’l-bedî”** Numan Basımevi,
Ma'sum: Irak, 1968/69, c.1, s.5-17.
- Merâgi, Ahmed Mustafa: **“Tarîhu Ulumi’l-Belâga ve’t-Ta‘rîf bi-Ricâlihâ”**,
Darü’l-Besâir, Kahire, 2009.
- Mut‘inî, Abdülazîm **“el-Mecâz fi’l-Luga ve’l-Kur’âni’l-Kerîm beyne’l-İbrâhim Muhammed: İcâzeti ve’l-Men‘ Arz ve Tahlîl ve Nakd”**, Mektebetü Vehbe, Kahire, 2014, s.3-4.
- Müberred, Ebü’l-Abbâs **“el-Belâga li’l Müberred”**, Mektebet Darü’l Urube,
Muhammed b. Yezîd b. Kahire, 1965.
Abdilekber b. Umeyr:
- Nişli, Mehmet Can: **“et-Tırâz Adlı Eseri Işığında Yahyâ b. Hamza el-Alevî’de Beyân İlmi”** Bursa, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2019, s.21-25.
- Oran, Zehra: **“Safiyyüddîn el-Hillî’nin Şerhü’l-Kâfiyeti’l-Bedî‘iyye’si ve Bûsirî’nin Kasîde-i Bürdesi ile Karşılaştırılması”**, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2021.
- Önal, Sevdâ: **“Klasik Türk Edebiyatı Kitap Bibliyografyası”**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Öz, Mustafa: **“İbn Ma’sûm”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1999, c.20.

- : “Müeyyed-Billâh, Yahyâ b. Hamza”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2020, c.31.
- Özaydın, Abdülkerim: “Alî b. Zâfir”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1989, c.2.
- Özbalıkçı, Mehmet Reşit: “Batalıyevsî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1992, c.5.
- Özdoğan, M. Akif: “el-Umde”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2012, c.42.
- Özel, Harun: “Tasvir Şairi Olarak İbnü'l-Mu'tez ve Hayatı”, **Tidsad Dergisi**, 2019, c. 6, sayı:22.
- Özel, Mustafa: “Şerîf er-Radî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2010, c.39.
- Öztürk, Mustafa: “Zemahşerî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2013, c.44, s.235-236.
- Râzî, Abdülhakîm: “el-Eb'adü'l-Kelâmiyye fî'l-Fikri'l-Belâgî ve'n-Nakdi inde'l-Câhiz”, **Mektebetü'l-Âdâb**, Kahire, 2006, s.8-12.
- Sadgrove, Philip Charles: “Mersafî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2004, c.29.
- Safedî, Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh: “Cinânü'l-Cinâs fî İlmi'l-Bedî”, **Matba'atü'l-Cevâ'ib**, İstanbul, 1299, s.8-37.
- : “Fazzü'l-Hitâm anî't-Tevriye ve'l-İstihdâm”, **Arvika lid-Dirâsât ven-Neşr**, Mekke, 2014, s.11-12.

- Sâfî, Hadîce Muhammed: **“Eserü’l-Mecâz fî Fehmi’l-Vazâifi’n-Nahviyye ve Tercüme’l-Şerh fî’s-Siyâk”**, Darü’s-Selâm, Kahire, 2009.
- Sammûd, Hammâdî: **“Tefkîrû’l-Belâgî inde’l-Arab Ususuh ve Tetavvüruh ila Karnî’s-Sâdis”**, Resmiyye li’l-Cumhûriyyeti’t Tûnusiyye, Tunus, 1981, s. 9-14.
- Seâlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl: **“el-İcâz ve’l-İcâz”**, Mektebetü Darü’l-Beyân, Bağdat, t.y., s.7-9.
- : **“el-Kinâye ve’t-Ta’rîz”**, el-Hey’et el-Mısriyye el-Âmme lil-Kitâb, Mısır, 2016, s.2-4.
- Sellûm, Dâvûd: **“Nusûsu’n-Nazariyyeti’n-Nakdiyye fî’l-Karneyni’s-Sâlis ve’r-Râbî li’l-Hicre”**, Matbaatü’l Ümme, Bağdat, 1977, s. 3-4.
- Serhân, Abdullah Abdulgânî: **“el-Esrarü’l-Belâgiyye fî’l-Ferâidi’l-Kur’âniyye”**, Darü’l-Hadâre, Riyad, 2012, s. 5-10.
- Sevdi, Ali: **“Üsâme b. Münkız’ın el-Bedi’ fî Nakdi’s-Şîr Adh Eserinin Edebî Tenkit Literatüründeki Yeri ve Önemi”**, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2021, sayı:27, s.37-38.
- Sevim, Ali: **“İbn Münkız”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1999, c.20.
- Sezgin, Fuat: **“Bilimler Tarihi Sohbetleri”**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018, s.15-16.
- Sultan, Münîr: **“Merzübânî ve’l Muvaşşah”**, el Hey’etü’l-Mısriyyetü’l Âmme li’l-Kitâb, İskenderiye, 1978.

- Şankitî, Abdullah b. **“Bezlü’l-Ma’ûn li-Dârisi’l-Cevheri’l-Meknûn”**, İbrahim el-Alevî: Mektebet Ehli’l-Eser, Kuveyt, 2016.
- Şensoy, Sedat: **“Şevkî Dayf”**, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2010, c.39, s.31-32.
- Şeşen, Ramazan: **“el-Beyân ve’t-Tebyîn”**, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1992, c.6.
- : **“Câhiz”**, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1993, c.7, s.20.
- Tabâne, Bedevî: **“el-Beyânü’l-Arabî”**, Mektebetü’l-Encilü’l-Mısriyye, Kahire, 1976.
- : **“Mu‘cemu Belâgati’l-Arabiyye”**, Daru’l-ulum, Riyad, 1982, cilt:2
- : **“Mu‘cemu Belâgati’l-Arabiyye”**, Menşûrat Câmiati’l-Trablus, Kahire, 1975, c. 1, s.6-7.
- Tabl, Hasan: **“Üslûbu’l-İltifât fi’l-Belâgati’l-Kur’âniyye”**, Darü’s-Selâm, Kahire, 2010, s.7-9.
- Tenûhî, Muhammed b. **“el-Aksa’l-Karîb fi İlmi’l-Beyân”**, Matbatü’s-Sa‘âde, Amr: Kahire, h.1327.
- Topuzoğlu, Tevfik **“Seâlibî, Ebû Mansûr”**, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2009, c.36.
- Tural, Hüseyin: **“İbn Fâris”**, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1999, c.19, s.479-480.
- Tüccar, Zülfikar: **“Dîvânü’l-Me‘ânî”**, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1994, c.9.

- : “Edebü’l-Kâtib”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1994, c.10.
- : “İbn Reşîk el-Kayrevânî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1999, c.20, s.247-249.
- Uçkan, Şemsettin: **“Cevâhiru’l Belâga fi’l-Me‘ânî ve’l-Beyân ve’l-Bedî‘ Kitabının İncelenmesi”**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Uleyvî, Yusuf Abdullah Muhammed: b. **“et-Tevcîhü’l-Belâgî li-Âyâtî’l-Akîde fi’l-Müellefâtî’l-Belâgiyye fi’l-Karneyni’s-Sâbi‘ ve’s-Sâmin el-Hicriyeyn”**, Cami‘atü’l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Riyad, 2008, s.7-9.
- Umrî, Muhammed: **“el-Belâgatü’l Âmme: Hivârü’l-Merkez ve’l-Muhîf”**, Âlemü’l-Kütübî’l-Hadîs, Ürdün, 2017, s. ج-١.
- Usfûr, Câbir: **“es-Sûretu’l-Fenniyye fi’t-Turâsi’n-Nakdî ve’l-Belâgî inde’l-Arab”**, Daru’s-Sekafe lin-Neşr, Kahire, 1974, s.489-491.
- Ünal, Şeyma Nur: **“Prof. Dr. Mehmet Fuat Sezgin’in Arap İslam Literatürüne Katkısı”**, Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Varol, Hüseyin: **“Ebû Hilâl el-Askerî ve Dört Eseri Arab Edebiyatında Darb-ı Meseller ve Önemi”**, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1986, sayı: 7.
- Yaşaroğlu, Kâmil: **“Merâgi, Ahmed Mustafa”**, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2004, c.29, s.163-164.
- Yazıcı, Hüseyin: **“Merzübânî”**, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2004, c.29.

- Yıldırım, Abdullah: **“Belâgat İlmi’nin Standart Hale Gelen Düzenlenişi ve es-Sekkâkî’nin Miftâhu’l-Ulûm’u”**, Şarkiyat Mecmuası, 2013, sayı:22, s. 214-215.
- Yıldız, Güllü: **“Memlüklerde İlim Geleneği 13.-14. Yüzyıllar, Memlük Ulemasını Şahsi Yazışmalardan Okumak: Safedî ve İhvâniyyâtı”**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, 2021.
- Zâyid, Abdurrezzâk Ebû Zeyd: **“İlmü’l-Bedî”**, Mektebetü’l-Encilü’l-Mısriyye, Kahire, 1977, s.3-5.

Çevrim İçi Kaynaklar

“İlme Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Fuat Sezgin”, **İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı**, <https://www.ibtav.org/ozgecmisi/> (Erişim Tarihi: 31.08.2023)

İlme Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Fuat Sezgin”, **İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı**, <https://www.ibtav.org/ozgecmisi/> (Erişim Tarihi: 31.08.2023)

<http://www.hilalsezgin.de/index.html> (Erişim Tarihi: 01.09.2023)

<https://www.dunya.com/gundem/basbakan-erdogan039a-kral-faysal-odulu-haberi-102342>, (Erişim Tarihi: 05.09.2023)

<https://www.ibtav.org/ozgecmisi> , (Erişim Tarihi: 05.09.2023)

<https://www.uni-frankfurt.de/58601604/IGAIW>, (Erişim Tarihi: 05.09.2023)

<https://www.ibtav.org/kutuphane/> (Erişim tarihi: 06.09.2023)

<https://basin.ktb.gov.tr/TR-240490/prof-dr-fuat-sezgin-ve-dr-ursula-sezgin-bilimler-tarihi-kutuphanesi-torenle-acildi.html> , (Erişim Tarihi: 06.09.2023)

<https://www.ibtav.org/kutuphane/> , (Erişim Tarihi: 06.09.2023)

<http://www.fuatsezginsempozyumu.org/kutuphane/> , (Erişim Tarihi: 07.09.2023)

https://ar.wikipedia.org/wiki/مطلوب_أحمد (Erişim Tarihi: 16.01.2024).

<https://marjah.net/post/310> (Erişim Tarihi: 29.12.2023).

<https://www.taraajem.com/persons/11424/التتوخي> (Erişim Tarihi: 29.12.2023)

<https://www.ithra.com/ar/speakers/dr-muhammed-al-omari> (Erişim Tarihi: 06.11.2023).

<https://shamela.ws/author/2872> (Erişim Tarihi:28.04.2024)

<https://journals.openedition.org/trivium/3985> (Erişim Tarihi:24.04.2024)

https://en.wikipedia.org/wiki/August_Ferdinand_Mehren (Erişim Tarihi: 20.04.2024)

<https://islamdusunceatlasi.org/Ebû-hilal-askeri/178> (Erişim Tarihi: 01.03.2024)

http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/content/UploadFile/Doc/Konservasyon_2018/SYEK_Ayasofya_3864.pdf (Erişim Tarihi:25.04.2024)

<https://manhom.com/شخصيات/عبد-الحكيم-راضی/> (Erişim Tarihi: 18.04.2024)

<https://www.azhar.eg/magazine/home/ArtMID/1089/ArticleID/57837/-الوصيف-الدكتور-والبلاغي-الجليل-العالم-1601942-1602019م-الوصيف-هلال-صغيرا%20الكريم%3A%20والاجتماعية%20العلمية%20وحياته%20مولده#:text=المبدع> (Erişim Tarihi:31.12.2023)

<https://www.noor-book.com/tag/البدیع-أنواع-في-الربيع-أنوار/> (Erişim Tarihi:31.12.2023)

<https://alqarii.com/author/28567/khdyg-mhmd-ls-fy> (Erişim Tarihi: 11.04.2024)

<https://www.albawabhnews.com/3874930> (Erişim Tarihi: 09.03.2024).

<http://isd.ilem.org.tr/detay/93> (Erişim Tarihi:11-03.2024)

<https://mymans.mans.edu.eg/cv/57b53d0f-1691-4a2a-ac8c-291c2095b764/2> (Erişim Tarihi: 16.01.2024)

https://daulatulkitab.blogspot.com/2018/01/pdf_10.html?m=1 (Erişim Tarihi: 17.02.2024)

<https://islamdusunceatlası.org/mueyyed-billah-yahya-b.-hamza/5934> (Erişim Tarihi: 05.03.2024)

https://ar.wikipedia.org/wiki/عبد_العظيم_المطعني (Erişim Tarihi: 25.05.2024)

<https://www.azhar-itay.com/home/team/أ-د-صباح-عبيد-إسماعيل-دراز/> (Erişim Tarihi: 28.05.2024)

الى برستاد خوار و ساريه
سوفان و الحور و السند
في قديم
14/10/2000

البيان العكبري

دراسة في تطور الفكرة البلاغية عند العرب
ومناهجها ومصادرها الكبرى

تحية إلى الأستاذ الفاضل
الدكتور فؤاد Sezgin
مع مودتي وتقديرتي

تأليف

١٩٨٢/١٢/٢٠ المودع
بدمشق

الدكتور بدوي طبانة

Bibliothek
U. F. Sezgin

الطبعة السادسة

[مزیلة منقحة]

PROF. DR. FUAT SEZGIN VE DR. URSULA SEZGIN BİLİMLER TARİHİ KÜTÜPHANESİ	
DEM. NO	7530
TAS. NO	892.7 TAB

الناشر

مكتبة الأنجلو المصرية

هدية إلى الأستاذ المحقق
العلامة الدكتور فؤاد Sezgin
مع فطيم تقديري وذكرياتي

المكتبة
رضا عبد التواب
١٩٦٥/٩/٢٨

البسالة

للأبي العباس محمد بن يزيد المبرد

٢١٠ - ٢٨٥ هـ

تحقيق و تعليق و تقديم
دكتور رمضان عبد التواب
مدرس بكلية آداب عين شمس

Bibliothek
U., F. Sezgin

الطبعة الأولى

١٩٦٥

PROF. DR. FUAT SEZGIN VE DR. URSULA SEZGIN BİLİMLER TARİHİ KÜTÜPHANESİ	
DEM. NO	7320
TAS. NO	892,7 MUB

يطلب من مكتبة دار العروبة
٢٢ شارع الجمهورية بالقاهرة